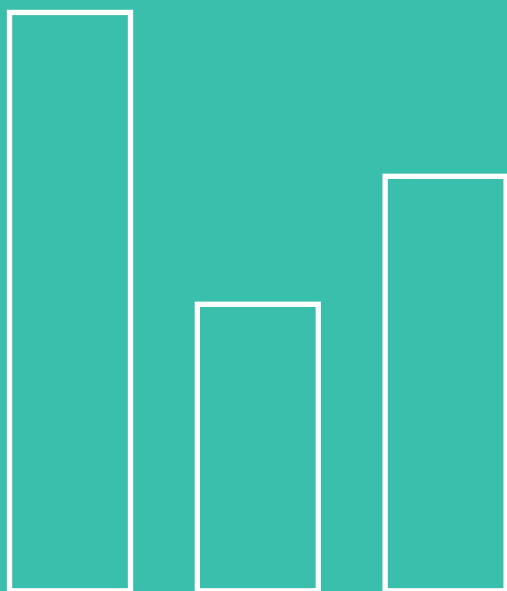

Eriarvoisuuden tila Suomessa 2022

Toimittanut **Anna Rajavuori**

Kalevi Sorsa -säätiö

ERJARVOISUUDEN TILA
SUOMESSA 2022

Eriarvoisuuden tila Suomessa 2022

Toimittanut **Anna Rajavuori**

Kalevi Sorsa -säätiö

© Tekijät ja Kalevi Sorsa -säätiö 2022

Julkaisu on osa Kalevi Sorsa -säätiön
Eriarvoisuuden vähentäminen -hanketta (2019–2023).

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa
sorsafoundation.fi/eriarvoisuuden-tila-suomessa-2022
tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

into

Into Kustannus Oy
Kalevankatu 43, 00180 Helsinki

www.intokustannus.fi
facebook.com/intokustannus
twitter.com/intokustannus
instagram.com/intokustannus

Kansi: Noora Laine

ISBN 978-952-351-942-8 (nid.)
ISBN 978-952-393-170-1 (pdf)
Paino: Tallinna Raamatutrükikoda, Viro 2022

Sisällys

Johdanto	11
ANNA RAJAVUORI	
1. Verotuksen rooli tulo- ja varallisuuserojen taustalla	19
MARJA RIIHELÄ JA MATTI TUOMALA	
2. Köyhyys vauraassa maassa	51
MARJA RIIHELÄ JA MATTI TUOMALA	
3. Lompakko edellä äänestyskoppiin: suurituloisuuden yhteys puoluekannatukseen	79
TIMO M. KAUPPINEN, HANNA WASS JA ANU KANTOLA	
4. Koulutusalojen sukupuolisegregaatio ja sosiaalinen eriarvoisuus	113
IRENE PRIX, OUTI SIRNIÖ JA ELINA KILPI-JAKONEN	
5. Koetun hyvinvoinnin muutokset ja väestöryhmittäiset erot	151
NIKO ESKELINEN, SAKARI KAINULAINEN, PIETARI KUJALA JA MIKKO NIEMELÄ	
Lopuksi: Mitä on tehtävä?	181
ANNA RAJAVUORI	
Kirjoittajat	186

Kuviot ja taulukot

Kuviot

Kuviot 1.1a ja 1.1b. Ansio- ja pääomatulot ylimmän prosenttien eri osissa (euroa 2018 hinnoin)	22
Kuvio 1.2. Bruttotulokoostumus eri tulotasoilla	23
Kuvio 1.3. Keskimääräiset kokonaisveroasteet 1995–2018	26
Kuvio 1.4. Valtion ansiotuloveron osuus kokonaisverokertymästä 1995–2018	27
Kuvio 1.5. Keskimääräiset kokonaisveroasteet tuloryhmittäin vuosina 1990, 1995, 2000 ja 2018	28
Kuvio 1.6. Keskimääräiset kokonaisveroasteet tuloryhmissä verolajeittain vuosina 1995, 2000 ja 2018 sekä keskimääräiset bruttotulot tuloryhmissä (tuhansia euroja)	30
Kuvio 1.7. Ylimmän yhden prosentin ja sen osien (P99.0-P99.9 ja ylin promille) bruttotulo-osuudet eri bruttotulon käsitteillä	34
Kuvio 1.8. Nettovarallisuuden osuudet ylimmissä prosentissa ja alimmassa 90 prosentissa	39
Kuvio 1.9. Nettovarallisuus keskimäärin eri varallisuusluokissa vuoden 2019 hinnoin	40
Kuvio 2.1. Köyhyysasteet kun tulokäsitteenä ovat käytettävissä olevat tulot, köyhyysrajana 60, 50 ja 40 prosenttia mediaanitulosta, skaala modifioitu ja 'vanha' OECD-skaala (ml. asuntotulo)	61
Kuvio 2.2. Koko väestön ja lapsien köyhyysasteet eri ekvivalenssiskaaloilla	62

Kuvio 2.3. FGT(α)-mitta eriässä sosioekonomisessa ryhmissä, $\alpha=0, 1, 2$	64
Kuvio 2.4. Köyhyyden pitkittyminen viiden vuoden periodeissa	66
Kuvio 2.5. Köyhyysindeksi FGT(0) ja FGT(2) vuosituloilla ja pidemmän aikavälin pysyväistuloilla	67
Kuvio 2.6. FGT(α)-mitta 7 vuoden pysyväistuloilla eri sosioekonomisissa luokissa, $\alpha=0$ ja $\alpha=2$ sekä köyhyyskuilu	68
Kuvio 2.7. Köyhyysasteet sen vähimmäiskeston mukaan 10 vuoden tarkasteluperiodilla	69
Kuvio 3.1. Ylimpään tulokymmenykseen kuuluvien osuuden yhteys puolueiden ääniosuuksiin ja äänestysprosenttiin kaupunkimaisten kuntien äänestysalueilla (N=1 112)	87
Kuvio 3.2. Puolueiden ennustetut ääniosuudet ja äänestysprosentti ylimmän tulokymmenyksen osuuden mukaan ikärakenteeltaan ja ruotsinkielisten osuudeltaan keskimääräisillä äänestysalueilla kaupunkimaisissa kunnissa	89
Kuvio 3.3. Ylimpään tulokymmenykseen kuuluvien osuuden ikävakioitu yhteys puolueiden ääniosuuksiin Helsingin, Vantaan ja Espoon äänestysalueilla (N=301)	92
Kuvio 3.4. Puolueiden ennustetut ääniosuudet ja äänestysprosentti ylimmän tulokymmenyksen osuuden mukaan ikärakenteeltaan keskimääräisillä Helsingin, Vantaan ja Espoon äänestysalueilla	93
Kuvio 3.5. Väestön koulutustason ikävakioitu yhteys äänestystuloksiin Helsingissä, Espoossa ja Vantaalla suurituloisten osuuden mukaan	96
Kuvio 4.1. Koulutusalojen sukupuolisegregaatio 30–35-vuotiaiden korkeimman suoritettun koulutustason mukaan 1970–2019	124
Kuvio 4.2. Sukupuolijakauma 30–35-vuotiaiden korkeimman suoritettun koulutustason mukaan 1970–2019	126
Kuvio 4.3. Sukupuolisegregaation muutoksen komponentit eri koulutustasoilla 1970–2019	128
Kuvio 4.4. Perhetausta 30–35-vuotiaiden korkeimman suoritettun koulutustason mukaan 2019	130

Kuvio 4.5. Koulutusalan sukupuoliprofili 30–35-vuotiaiden sukupuolen, perhetaustan ja korkeimman suoritettun koulutustason mukaan 2019	132
Kuvio 5.1. Onnellisuuden kokeminen vuosina 2012, 2016 ja 2020 (%)	154
Kuvio 5.2. Elämäntyytyväisyys vuosina 2012, 2016, 2018 ja 2020, keskiarvot asteikolla 0–10	155
Kuvio 5.3. Elämäntyytyväisyys vuosina 1976–2020, keskiarvot asteikolla 0–10	156
Kuvio 5.4. Koetut toimeentulovaikkeudet ja pienituloisuus vuosina 1996–2020 (%)	161
Kuvio 5.5. Koetut toimeentulovaikkeudet kotitaloustyyppin mukaan vuosina 2004–2020 (%)	162
Kuvio 5.6. Ystävien, sukulaisten tai työtovereiden tapaaminen Suomessa vuosina 2002–2018 (%)	165
Kuvio 5.7. Koettu turvattomuus vuosina 2002–2020 (%)	168

Taulukot

Taulukko 1.1. Bruttotulo-osuudet eri tietolähteistä	35
Taulukko 1.2. Nettotulo-osuudet eri tietolähteistä	35
Liitetaulukko 3.1. Tilastollisten mallien regressiokertoimet	101
Liitetaulukko 4.1. Tämän luvun segregatioanalyysissä käytetty koulutusaluokitus (kuvioissa 4.1 ja 4.3) ja sen vastaavuus kansalliseen koulutusaluokitukseen.	140
Liitetaulukko 4.2. Suurimmat sukupuolittuneet koulutusalat kuviossa 4.5 esitetyissä analyyseissa. Koulutusalat sekä aluokituksen koodi kansallisen koulutusaluokituksen ja koulutustason mukaan.	141
Taulukko 5.1. Onnellisuus ja elämäntyytyväisyys väestöryhmittäin vuosina 2012–2020 (%)	158
Taulukko 5.2. Vähintään kerran viikossa ystäviään, sukulaisiaan tai työtovereitaan Suomessa tapaavien osuus väestöryhmittäin vuosina 2002, 2010 ja 2018 (%)	166
Taulukko 5.3. Koettu turvattomuus väestöryhmittäin vuonna 2020 (%)	169

Johdanto

ANNA RAJAVUORI

KASVAVIIN TULO- ja varallisuuseroihin havahduttiin länsimaissa vuoden 2008 talouskriisin jälkeen. Sitä ennen talouskasvun oli yleisesti ajateltu hyödyttävän ainakin välillisesti koko yhteiskuntaa. Tulo- ja varallisuuseroihin liittyvä eriarvoisuuskeskustelu valtavirtaistui viimeistään Occupy-liikkeen myötä vuonna 2011. New Yorkin Wall Streetiltä alkunsa saanut protestiliike vastusti taloudellista ja sosiaalista eriarvoisuutta tunnuslauseella ”Me olemme 99 %”. Tällä viitattiin suureen enemmistöön, joka ei ollut saanut talouskasvusta samanaista hyötyä kuin varakkain prosentti. Eriarvoisuudesta muodostui 2010-luvulla käsite, jonka avulla voitiin tarkastella talouskriisin jälkeisen säästökuripolitiikan vaikutuksia paitsi tuloeroihin myös sosiaaliseen liikkuvuuteen, terveyteen ja hyvinvointiin. Myös akateeminen eriarvoisuustutkimus niin taloustieteissä kuin sosiologiassa on 2000-luvulla kasvanut omaksi alakseen.¹

Suomessa eriarvoisuuden vähentäminen on ollut hyvinvointivaltion institutionaalisen rakentamisen ytimessä ja sosiaali- ja terveystalouden kehittämisen lähtökohtana koko hyvinvointivaltion olemassaolon ajan. Eriarvoisuusnäkökulmasta on voitu kiinnittää huomio yhteiskunnallisiin jakoihin ja kulttuurisiin eroihin ja toisaalta keskittyä heikoimmassa asemassa olevien väestöosien elämänellytyksen vahvistamiseen. Keskiarvoihin ja suhde- ja kokonaislukuihin perustuvissa politiikkakehyksissä

eriarvoisuuden vähentäminen kuitenkin monesti unohtuu. Kuten Juho Saari on huomauttanut, eriarvoisuutta ei yleensä poliittisessa keskustelussa määritellä tarkasti. On myös tavallista, että ilmiötä tarkastellaan kapeasti vain tulo- ja varallisuuseroina.²

Mittakaavaharhaa luo myös se, että eriarvoisuudessa on kyse laajoista rakenteellisista ilmiöistä, mutta konkreettiset toimet eriarvoisuuden vähentämiseksi liittyvät usein hyvinkin pieniin muutoksiin esimerkiksi takuueläkkeen määrässä. Eriarvoisuuden ratkaisukeinot ovatkin mitä moninaisimmat. Samaan eriarvoisuuden haasteeseen voidaan vastata monella eri tavalla, suoraan tai epäsuorasti, kohdennetusti tai yleisten politiikkatoimien avulla. Toisaalta eriarvoisuuden ydin on varsin selkeä: ongelmana on, että tietyt yhteiskunnalliset ryhmät eivät pääse käsiksi myönteiseen yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen kehityksen vaan jäävät jatkuvasti jälkeen muista.³

Kalevi Sorsa -säätiön tavoitteena on lisätä ymmärrystä eriarvoisuudesta monitahoisena yhteiskunnallisena ilmiönä. Ensimmäinen Kalevi Sorsa -säätiön julkaisema *Eriarvoisuuden tila Suomessa* -kirja ilmestyi vuonna 2020. Sekä sen että tämän kirjan tarkoituksena on tarjota havaintoja eriarvoisuuden tilasta Suomessa ja tuoda esiin ideoita ja politiikka-keinoja, joilla eriarvoisuuskehitystä voitaisiin tasata ja siten tarjota yhä useammalle suomalaiselle mahdollisuus myönteiseen siirtymään, parempaan elintasoon, elämänlaatuun ja elämäntapaan. Lisäksi tavoitteena on eriarvoisuuden käsitteellinen laajentaminen ja monipuolinen käsittely, jotta eriarvoisuusnäkökulma ei typistyisi yksilotteiseen tulo- ja varallisuuserojen tarkasteluun.

Edellisen eriarvoisuuden tilaa Suomessa käsitelleen kirjan ilmestymisen jälkeen ilmeisin yhteiskunnalliseen eriarvoisuuteen vaikuttanut tekijä on ollut koronaviruspandemia, jonka aiheuttamat poikkeusolot ovat tuoneet näkyviin eriarvoisuuden piirteitä uusin tavoin. Pandemia on vaikuttanut ihmisiin ja väestöryhmiin varsin epätasa-arvoisesti, mutta nyt jo voidaan sanoa, että eniten ovat kärsineet ne väestöryhmät, joiden sosioekonominen asema oli jo ennen pandemiaa heikko. Koronapandemian vaikutukset ja kokemus pandemiasta ovatkin olleet hyvin erilaiset

riippuen iästä, ammattiryhmästä, tuloista tai asuinpaikasta.⁴ Ahtaasti asuvien työntekijöiden mahdollisuudet noudattaa rajoituksia, suojautua virukselta ja toisaalta sopeutua sen torjumiseksi vaadittuihin poikkeusolosuhteisiin ovat olleet heikkommat kuin esimerkiksi hyvin toimeentulevien asiantuntijoiden, joilla on ollut mahdollisuus vetäytyä etätöihin vapaa-ajan asunnoilleen ja kotitoimistoihin. Perheissä, joissa lapsilla on oma huone ja tietokone, on ollut varsin erilaiset lähtökohdat etäopiskeluun kuin niissä perheissä, joissa yhdellä tietokoneella on useita käyttäjiä. Kriisin aikana lapset, nuoret, vanhukset, mielenterveysongelmaiset ja vammaiset ihmiset ovatkin altistuneet muuta väestöä vakavammille hyvinvointivajeille. Vaikutukset hyvinvointiin nähdään kattavasti vasta vuosien kuluttua, mutta eriarvoisuutta pandemian voidaan nähdä lisänneen jo nyt.

Kriisit ja niiden hoitoon vaaditut toimenpiteet lisäävät myös ihmisten kokemaa eriarvoisuutta. Kokemus samassa veneessä olemisesta heikentyy, kun kriisin keskellä tuntuu siltä, että jotkut pääsevät vähemmällä ja toiset tekevät suurimmat uhraukset. Taloudellisten kriisien yhteydessä koetun hyvinvoinnin, kuten onnellisuuden ja elämäntyytyväisyyden, on usein havaittu laskevan, joskaan kriisien yhteys koettuun onnellisuuteen tai hyvinvointiin ei ole yksioikoinen. Myöskään koronapandemian yhteyksiä koettuun hyvinvointiin tai eriarvoisuuteen ei vielä tunneta, ainakaan väestötasolla ja ajallisesti vertailukelpoisesti mitattuna.⁵

Anu Kantolan mukaan kokemus elämän kiristymisestä yhdistää 2000-luvun suomalaisia: hyvätuloisilla on suorituspaineita, keskituloisia piinaa putoamisen pelko ja pienituloiset kamppailevat toimeentulostaan. Suomessa polarisaatiota suurempi vaara on, että vauhdista tippuu yhä enemmän ihmisiä, jotka eivät pääse taloudellisesti tai poliittisesti mukaan yhteiskunnan kyytiin. Myös keskiluokkaa vaivaava epävarmuus kasvattaa epäluottamusta yhteiskuntaa ja muita ryhmiä sekä hyvinvointivaltiota kohtaan.⁶ Eriarvoisuus on ongelmallista myös demokratian toteutumisen kannalta. Poliittisen osallistumisen epätasa-arvoistumista onkin alettu viime vuosikymmeninä lähestyä yhteiskunnallisen epätasa-arvon muotona. ”Poliittinen köyhyys”⁷ on seurausta syrjään jäämisen

kokemuksesta ja kyvyttömyydestä osallistua tasa-arvoisena toimijana poliittiseen vaikuttamiseen. Taustalla vaikuttavat epäoikeudenmukaisuuden kokemukset ja yhteiskunnallisen arvostuksen puute, jotka vahingoittavat ihmisen kokemusta itsestään vapaana toimijana.⁸

Kun puhutaan eriarvoisuudesta, on aina kyse myös oikeudenmukaisuudesta. Voidaan kysyä, onko oikein, että rikkaimman prosentin tulot ja varallisuus kasvavat moninkertaista vauhtia suhteessa suomalaisiin keskimääriin. Onko oikein, että varakkaimmat suomalaiset maksavat veroja suhteellisesti vähemmän kuin keskituloiset? Näitä kysymyksiä pohtivat Marja Riihelä ja Matti Tuomala kirjan ensimmäisessä luvussa. Riihelä ja Tuomala tarkastelevat sitä, miten ansio- ja pääomatulot sekä varallisuuserot ovat kehittyneet Suomessa aikavälillä 1987–2019. He selvittävät, miten Suomen kokonaisveroaste ja toisaalta kokonaisveroasteet eri tulotasoilla ovat muuttuneet ja miten ylimmät, keskimmäiset ja alimmat brutto- ja nettotulo-osuudet ovat muuttuneet. Lisäksi he arvioivat, miten puuttuvien tulotietojen lisääminen tulonjakoaineistoihin vaikuttaa ylimpiin tulo-osuuksiin ja miten varakkaiden verotuksella voitaisiin vaikuttaa tulo- ja varallisuuseroihin ja hillitä niiden kasvua.

Vaikka taloudelliset resurssit, eli tulot ja varallisuus, ovat kiistatta köyhyyden ja laajemmin katsoen myös eriarvoisuuden merkittävimpiä tekijöitä, köyhyys ja sen kokemus ovat myös muuta kuin rahavarojen puutetta. Etenkin vauraiden maiden, kuten Suomen, kohdalla köyhyyden määritelmää on tarpeen laajentaa. Köyhyys voi olla perustarpeiden tyydyttymättömyyttä ja minimioikeuksien toteutumattomuutta. Köyhyys voidaan myös tulkita toimintakykyjen puutteena. Kirjan toisessa luvussa Marja Riihelä ja Matti Tuomala arvioivat tulonjakoaineiston avulla, miten tuloköyhyys on kehittynyt Suomessa 1990-luvun laman jälkeen, ja pohtivat, mitkä voisivat olla vaihtoehtoisia tapoja mitata köyhyyttä vauraassa maassa. Riihelä ja Tuomala tarkastelevat toisaalta sitä, miten tuloköyhyys on muuttunut, ja toisaalta sitä, miten pysyvää tuloköyhyys on Suomessa ollut viime vuosikymmenten aikana.

Tulo- ja varallisuuserojen kasvaminen 1990-luvulta lähtien on lisännyt eriarvoisuuden tutkijoiden kiinnostusta suurituloisiin. Kolmannessa

luvussa Timo M. Kauppinen, Hanna Wass ja Anu Kantola kiinnittävät huomion tulojakauman huippuun, niin sanottuun varallisuuseliittiin, jolla viitataan vaurauden lisäksi laajempaan kulttuurisesti erilliseen ryhmään sosiaalisen rakenteen ylimmässä kerroksessa. Vaikka kaikki varallisuuseliittiin kuuluvat eivät välttämättä itse pyri aktiiviseen poliittiseen vaikuttamiseen, sen jäsenillä on käytössään monenlaisia keinoja ja verkostoja välittää näkemyksiään poliittiseen päätöksentekoon, ja huipputuloisten promillen on todettu olevan varsin aktiivinen edunvalvonnassa. Kauppinen, Wass ja Kantola selvittävät suurituloisuuden ja äänestystulosten yhteyttä tarkastelemalla, kuinka äänestysalueen asukkaiden tulo-taso oli yhteydessä äänestysaktiivisuuteen ja puolueiden kannatukseen kevään 2021 kuntavaaleissa. Vaalitulosten ja Tilastokeskuksen väestörakennetietojen tilastollisen analyysiin perusteella on nähtävissä, mitä puolueita taloudellisesti hyväosaisimpien alueiden asukkaat äänestävät ja ilmeneekö suurituloisuuden alueellisissa keskittymissä erityispiirteitä puolueiden kannatuksessa. Suurituloisuus keskittyy Suomessa kaupunkeihin ja suurituloisimmat alueet ovat pääkaupunkiseudulla, minkä vuoksi analyysi keskittyy näihin alueisiin.

Työmarkkinoiden sukupuolisegregaatio on esimerkki monitahoisesta eriarvoisuutta tuottavasta ilmiöstä. Irene Prix, Elina Kilpi-Jakonen ja Outi Sirniö lähestyvät neljännessä luvussa yhteiskunnallista eriarvoisuutta miesten ja naisten alojen eriytymisen näkökulmasta. Koska miehet ja naiset eivät ole koulutusvalinnoissaan ja yhteiskunnallisissa asemissaan homogeenisiä ryhmiä, risteävät sukupuolten tasa-arvoon liittyvät kysymykset yhteiskunnallisen eriarvoisuuden kanssa. Jos halutaan kehittää alojen ja ammattien sukupuolittuneisuutta purkavia poliittisia toimia, on tärkeää ymmärtää sukupuolisegregaation monitahoisuutta ja tunnistaa sen eriarvoisuuteen liittyvät yhtymäkohdat. Sukupuolisegregaation kontekstualisoinnin ja yhteiskunnallisen kerrostuneisuuden tunnistamisen kautta on mahdollista avata uusia lähestymistapoja ilmiön selitysmalleihin. Luvussa kysytään, miten sukupuolisegregaatio on muuttunut ajan myötä laajentuvassa koulutusjärjestelmässä matalammin ja korkeammin koulutettujen joukossa ja missä määrin perhetaustan

merkitys sukupuolittuneille koulutusvalinnoille vaihtelee eri koulutustasoilla nykyään.

Kirjan viidennessä luvussa Niko Eskelinen, Sakari Kainulainen, Pietari Kujala ja Mikko Niemelä tarkastelevat koetun hyvinvoinnin muutoksia ja eroja eri väestöryhmissä 2000-luvulla. Ihmisten subjektiivinen kokemus hyvinvoinnista, onnellisuudesta ja elämänlaadusta sekä toisaalta eriarvoisuudesta, osattomuudesta ja yksinäisyydestä on yhä useampaa tutkijaa kiinnostava näkökulma eriarvoisuuteen. Kirjoittajat tarkastelevat suomalaisten koettua hyvinvointia, siinä tapahtuneita muutoksia ja siinä ilmeneviä väestöryhmittäisiä eroja. Pääosa muutosten tarkastelusta kattaa periodin vuosien 2007–2009 finanssikriisin jälkimainingeista vuoden 2020 koronaviruspandemian aikaan.

Kirjan lopuksi kootaan tutkijoiden suosituksia konkreettisista politiikkatoimista, joiden avulla eriarvoisuutta Suomessa voitaisiin vähentää ja toisaalta hyvinvointia lisätä. Huomionarvoista on, että kumpaakin tavoitetta kohti päästään usein samoin keinoin. Niinpä toimet eriarvoisuuden vähentämiseksi tarkoittavat monille hyvinvoinnin, elämänlaadun ja onnellisuuden lisääntymistä. Kalevi Sorsa -säätio toivoo tällä kirjalla edistävänä keskustelua eriarvoisuudesta, sen eri ulottuvuuksista ja vaikutuksista Suomessa.

Viitteet

- 1 Savage 2021, 3–5.
- 2 Saari 2020, 19–21.
- 3 Saari 2020, 23.
- 4 Kestilä et al. 2022.
- 5 Eskelinen et al. 2022.
- 6 Kantola 2022, 245–251.
- 7 Käsite on peräisin James Bohmanilta. Hänen mukaansa epätasa-arvo poliittisessa osallistumisessa tulisi nähdä resursien puutteesta erillisenä köyhyyden muotona. Martikainen 2021, 21.
- 8 Martikainen 2021, 21–22.

Kirjallisuus

Eskelinen, N., Kainulainen, S., Kujala, P., Niemelä, M. (2022). Koetun hyvinvoinnin muutokset ja väestöryhmittäiset erot. Teoksessa Rajavuori, A. (toim.): *Eriarvoisuuden tila Suomessa 2022*. Helsinki: Into Kustannus, 151–179.

Kantola, Anu (2022). Suuren ruuvin yhteiskunta. Teoksessa Kantola, A., Aaltonen, S., Haikkola, L., Junnilainen, L., Luhtakallio, E., Patana, P., Timonen, J., Tuominen, P.: *Kahdeksan kuplan Suomi. Yhteiskunnan muutosten syvät tarinat*. Helsinki: Gaudeamus, 243–263.

Kestilä, L., Kapiainen, S., Mesiäislehto, M., Rissanen, P. (toim.) (2022). *Covid-19-epidemian vaikutukset hyvinvointiin, palvelujärjestelmään ja kansantalouteen: Asiantuntija-arvio*, kevät 2022. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-865-1 [viitattu 21.6.2022].

Martikainen, Joonas (2021). Poliittinen köyhyys toimijuuden kokemuksen murtumisena. Fenomenologinen lähestymistapa poliittiseen vapauteen ja sen ehtoihin. *Niin & näin* 2/2021, 20–30.

Saari, Juho (2020). *Samassa veneessä. Hyvinvointivaltio eriarvoistuneessa yhteiskunnassa*. Jyväskylä: Docendo.

Savage, Mike (2021). *The Return of Inequality. Social Change and the Weight of the Past*. Cambridge MA: Harvard University Press.

Verotuksen rooli tulo- ja varallisuuserojen taustalla

MARJA RIIHELÄ JA MATTI TUOMALA

Johdanto

VEROTUS ON julkisen vallan tärkein politiikkaväline. Progressiivisella verotuksella on pystytty vaikuttamaan tulo- ja varallisuuseroihin. Erityisesti se vaikutti 1970- ja 1980-luvuilla alenevaan kehitykseen sekä ylimmissä tulo-osuuksissa että ylipäänsä tuloeroissa. Progressiivinen verotus oli pitkään esteenä erityisesti ylimpien tulonsaajaryhmien pääomatulo-osuuksien kasvulle. Samaan aikaan myös ylimmät varallisuusosuudet pienenivät Suomessa. Radikaalit verouudistukset Yhdysvalloissa ja Britanniassa 1970- ja 1980-luvuilla vähensivät verotuksen progressiivisuutta¹. Näiden reformien seurauksena tuloerot ja erityisesti ylimmät tulo-osuudet lähtivät voimakkaaseen kasvuun. Monissa muissakin maissa progressiivisen verotuksen roolia on viime vuosikymmeninä vähennetty. Suomessa on kevennetty voimakkaasti niiden suurituloisten verotusta, jotka saavat tulonsa pääomatuloina tai niiksi muunnettuina.

Esko Ahon hallitus otti vuonna 1993 käyttöön valtion verotuksessa eriytetyn tuloverojärjestelmän. Ansiotuloja verotettiin edelleen progressiivisella asteikolla, mutta pääomatuloissa siirryttiin suhteelliseen veroasteeseen, joka oli samansuuruinen kuin yhtiövero. Osinkotulojen verotuksessa oli samaan aikaan käytössä yhtiöveron hyvitys, joka oli

voimassa vuodesta 1990 vuoteen 2004. Siinä osingon saaja sai vähentää osinkoihin kohdistuvasta verosta yhtiön jo maksaman veron. Vuonna 2005 yhtiöveron hyvitysjärjestelmä poistettiin ja tilalle tuli listaamattomien eli pörssin ulkopuolisten osakeyhtiöiden osinkoverotukseen uusia huojuksia. Samalla yhtiöveroa laskettiin 29 prosentista ensin 26 prosenttiin ja sitten 24,5 prosenttiin vuonna 2012. Edelleen vuonna 2014 yhtiövero laskettiin nykytasolleen 20 prosenttiin. Samalla listaamattomien yhtiöiden osinkoverotusta muutettiin entistä monimutkaisemmaksi. Varallisuusvero poistettiin vuoden 2006 alussa. Ansiotulojen verotusta valtionverotuksessa on kevennetty 1990-luvun puolivälistä vuoteen 2010 asti, minkä jälkeen se on pysynyt jotakuinkin ennallaan. Ansiotulovero valtionverotuksessa on henkilöverotuksen ainoa aidosti progressiivinen vero. Sen osuus koko verokertymästä on enää alle 6 prosenttia.

Luku etenee seuraavasti: Ensin tarkastelemme, miten ansio- ja pääomatulot ovat kehittyneet eriytetyn tuloverojärjestelmän aikana ja mitä on tapahtunut tulojen koostumukselle. Miten Suomen kokonaisveroaste sekä kokonaisveroasteet eri tulotasoilla ovat muuttuneet ja miten ylimmät, keskimmäiset ja alimmat brutto- ja nettotulo-osuudet ovat muuttuneet? Lisäksi arvioimme, miten puuttuvien tulotietojen lisääminen tulonjakoaineistoihin vaikuttaa ylimpiin tulo-osuuksiin. Sen jälkeen tarkastelemme varallisuuserojen kehitystä aikavälillä 1987–2019. Pohdimme, miten varakkaiden verotus vaikuttaa tulo- ja varallisuuseroihin. Lopuksi tarkastelemme keinoja, joilla tulo- ja varallisuuserojen kasvua voitaisiin hillitä. Aineistolähteinä käytämme Tilastokeskuksen tulonjaon kokonaisaineistoa ja palveluaineistoa. Puuttuvien tulotietojen arvioimiseen käytämme Tilastokeskuksen tilinpäätöstietoja jakamattomista voitoista ja Finanssiala ry:n tietoja vakuutuskuorien kokonaisarvosta. Varallisuuserojen arviointi taas perustuu Tilastokeskuksen varallisuusaineistoon. Kokonaisveroasteiden laskemiseen on käytetty tulonjakoaineistojen lisäksi Kulutustutkimuksen kulutustietoja ja panos–tuotos-tutkimuksesta kulutuksen verosisältöjä.

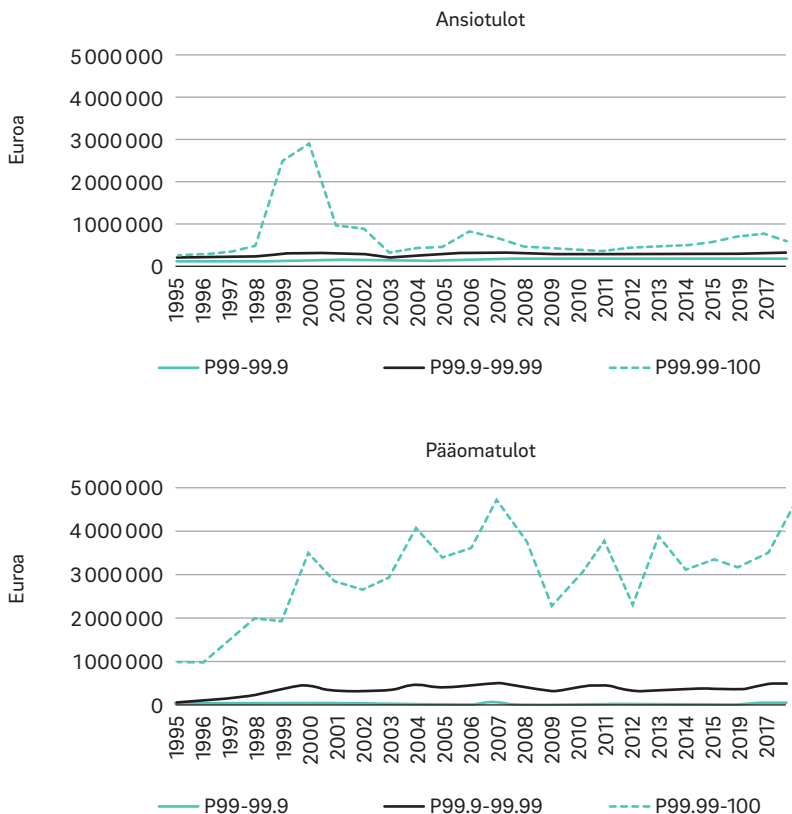
Ansio- ja pääomatulojen kehitys suurituloisimmassa prosentissa eriytetyn tuloverojärjestelmän aikana

Eriytetty tuloverotus on mahdollistanut erityisesti listaamattomien osakeyhtiöiden varakkaille omistajille kannusteen kirjata korkeamman veroasteen ansiotulot alhaisemman veroasteen pääomatuloksi. Näin he ovat voineet tehdä kasvattamalla yrityksensä nettovarallisuutta, johon listaamattomien yritysten osinkojen verotus perustuu ja joka taas luo lisää tuloa². Kasvaneista tuloista voidaan matalien pääomatuloverojen vallitessa ja varallisuusverojen puuttuessa säästää suurempi osa. Säästäminen taas lisää olemassa olevaa pääomavarantoa, joka puolestaan luo lisää tuloa, ja näin prosessi vyöryy lumipalloilmiön tavoin. Seuraukset näkyvät ylimpien tulo-osuuksien kasvuna ja varallisuuden keskittymisenä jo ennestään hyvin varakkaille. On tärkeää huomata, että näin suunnitellulla eriytetyllä tuloverotuksella on vaikutusta sekä veroa edeltäviin että veron jälkeisiin tuloihin. Vuoden 1993 reformien seurauksena verotuksen progressiivisuus väheni voimakkaasti 1990-luvulla, minkä seurauksena vuoteen 2004 mennessä ylimmän yhden prosentin (netto-) tulo-osuus kaksinkertaistui lyhyessä ajassa ja ylimmän promillen jopa viisinkertaistui³.

Kuvioissa 1.1a ja 1.1b suurituloisin (ylin) prosentti on pilkottu kolmeen toisensa poissulkevaan tuloryhmään sekä ansio- että pääomatuloissa. Näiden ryhmien reaalista ansio- ja pääomatulojen kehitystä kuvataan ajanjaksolla 1995–2018. Samaa ryhmittelyä käytetään myös seuraavissa kuvioissa. Sekä kuvioissa 1a että 1b käyrä P99–99.9 kuvaa tulokehitystä tuloryhmässä, josta on poistettu tulonsaajien ylin promille. Käyrä P99.9–99.99 taas kuvaa ylimmän promillen tulokehitystä lukuun ottamatta sen ylintä kymmenystä (P99.99–100) eli noin 450:tä yli 19-vuotiasta henkilöä. Suomessa suuret ansio- ja pääomatulot eivät näytä kasautuvan samoille henkilöille. Ansiotulojen ja pääomatulojen välinen korrelaatio oli 0,07 vuonna 2019 ylimmässä 5 prosentin nettovarallisuuden luokassa. Eriytetty tuloverotuksemme on ilmiön merkittävin selittäjä.

Kuvio 1.1a ja b. Ansio- ja pääomatulot ylimmän prosenttien eri osissa (euroa 2018 hinnoin)

Aineistolähde: Tulonjaon kokonaisaineisto 1995–2018, Tilastokeskus.

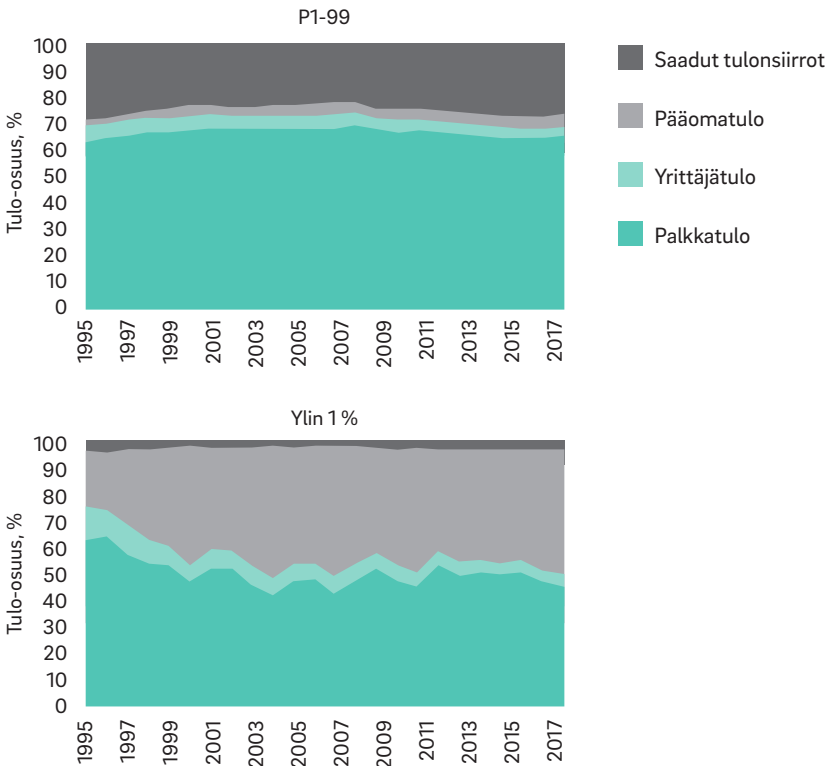

Kuviosta 1.1b nähdään, miten pääomatuloissa kaikkein suurituloisin ryhmä erkaantui muista ylimpään prosenttiin kuuluvista 1990-luvun puolivälin jälkeen. Tätä kehitystä ovat avittaneet monet tekijät, mutta tärkein syy on edellä kuvattu mekanismi, jossa eriytettyä tuloverotuksella on ollut keskeinen rooli. Promillen ylimmän kymmenyksen piikki ansiotuloissa vuosina 1999 ja 2000 (kuvio 1.1a ja kuvio 1.2) selittyy pitkälti IT-kuplan aikaisilla Nokian optioilla. Kuviossa 1.2 nähdään, miten merkittävästi tulokoostumus on muuttunut. Esimerkiksi ylimmän promillen (pois lukien ylimmän promillen kymmenes) pääomatulojen osuus bruttotuloista on

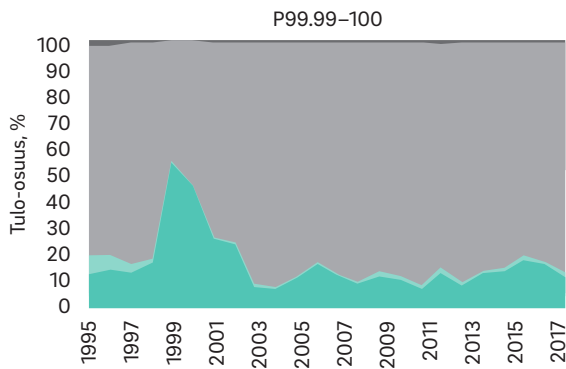
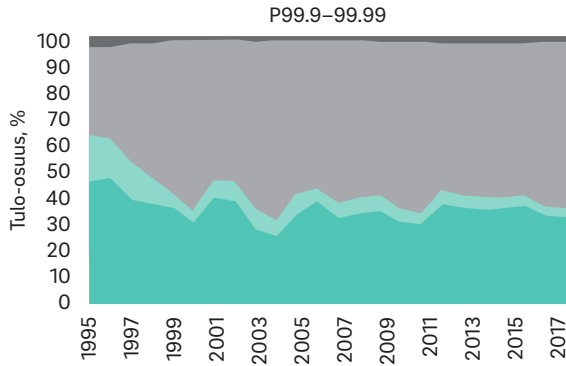
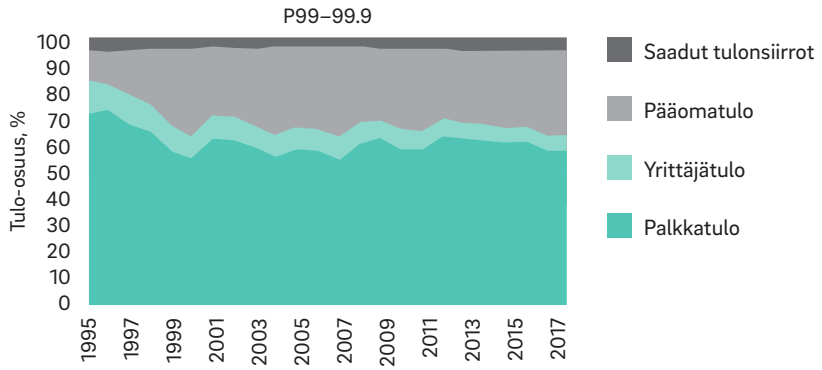
liki kaksinkertaistunut tarkasteluajanjaksolla (kuvio 1.2 toiseksi viimeinen alakuva). Vuonna 1995 tässä ryhmässä palkka- ja yrittäjätulo kattoi 63 prosenttia bruttotuloista. Vuonna 2018 vastaava osuus oli enää 36 prosenttia. Pääomatulojen osuus bruttotuloista on kehittynyt päinvastaisesti. Kaikkein ylimmän ryhmän (P99.99–100) pääomatulojen osuus asettui 1993 veroreformin jälkeen tasolle, jolla se on säilynyt koko tarkastelujakson. Tätä selittää se, että hyvin varakkailta omistajilla oli suurten nettovarojen ansiosta mahdollisuus kirjata heti reformin jälkeen tulojaan pääomatuloiksi. Tämän ryhmän pääomatulo-osuus on vaihdellut 80–90 prosentin välillä. Poikkeuksena olivat vuodet 1999 ja 2000, jolloin suurituloisimpien tulot muodostuivat ansiotuloiksi laskettavista optiotuloista.

Kuvio 1.2. Bruttotulokoostumus eri tulotasoilla

Aineistolähde: Tulonjaon kokonaisaineisto 1995–2018, Tilastokeskus.

Kuvio 1.2. jatkuu

Keskimääräiset kokonaisveroasteet Suomessa 1995–2018

Optimaalisen verotuksen teorian klassikkoartikkeleissa⁴ verot asetetaan kullekin tuotannontekijälle. Seuraamme tässä luvussa tätä menetelyä. Toisin sanoen työhön perustuvat verot koituvat työntekijälle, pääomaan ja pääomatuloon perustuvat verot menevät näiden varojen omistajille ja kulutukseen kohdistuneet verot maksaa kuluttaja. Esimerkiksi yhtiövero menee omistajalle ja sosiaaliturvamaksut taas työlle riippumatta siitä, ovatko ne laissa määritelty työnantajalle. Näin työnantajan pakolliset sosiaalivakuutusmaksut kohdistuvat palkan-saajalle. Erityisesti tilanteessa, jossa verojen käyttäytymisvaikutuksia ei oteta huomioon, verojen kytkeminen tällä tavalla on perusteltua⁵. Joseph Stiglitz korostaa oppikirjassaan *Public Sector Economics* taloustieteilijöiden yksimielisyyttä siitä, että työnantajalle laissa määrätyn maksuosuuden maksaa työntekijä. Taloustieteilijöiden yksimielisyyttä korostaa edelleen Milton Friedmanin toteamus, että ”se on hänen [työntekijän] palkkansa osuus, joka lähetetään Washingtoniin sen sijaan, että se tulisi hänelle”⁶.

Verojärjestelmää kutsutaan regressiiviseksi, kun keskimääräinen vero, eli maksettujen verojen suhde tuloihin, pienenee tulojen kasvaessa. Vero on progressiivinen silloin, kun keskimääräinen vero kasvaa tulojen kasvaessa. Valtion ansiotulovero on tällainen. Kaikki eivät tyydy määrittelemään progressiivisuutta pelkästään keskimääräisten verojen avulla, vaan kutsuvat progressiiviseksi verotusta, jossa rajavero nousee tulojen noustessa. Keskimääräinen vero heijastaa kuitenkin rajaveroa selvemmin verotuksen kautta tapahtuvaa tuloerojen kaventamista.

Se, miten verotuksen progressiivisuus näyttäytyy keskimääräisen veroasteen näkökulmasta, riippuu siitä, mihin tulokäsitteeseen maksettuja veroja verrataan. Valtion ansiotuloverotus on progressiivista, kun ansiotulovero suhteutetaan ansiotuloihin. Laajemmin verotuksen progressiivisuus on kuitenkin riippuvainen siitä, minkälaisia tuloja kukin henkilö saa. Kun eri tulolähteitä verotetaan eri tavalla, luonteva tapa on verrata maksettuja veroja bruttotuloihin. Bruttotulot sisältävät kaikki

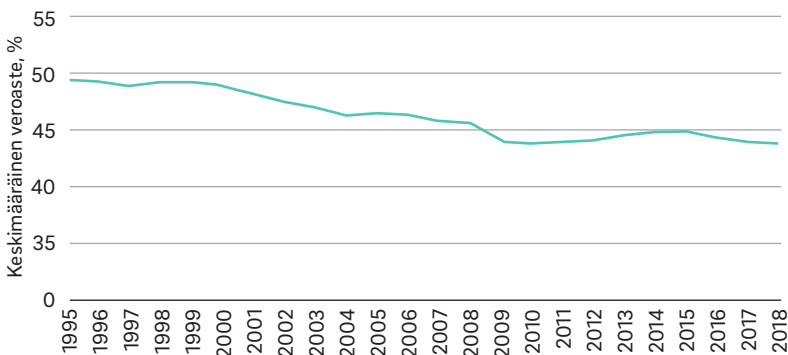
työ- ja pääomatulot, eläkkeet ja muut sosiaalietuudet riippumatta siitä, ovatko ne veronalaisia, verotettavia vai verottomia.

Seuraavaksi tarkastelemme keskimääräisiä veroasteita, kun kohteena ovat kaikki tulonjakoaineistosta saatavat verot ja tulot. Kaikki verot sisältävät valtion ansiotuloveron, pääomatuloveron, kunnallisveron, sosiaaliturvamaksut ja muut veronluonteiset maksut. Lisäksi tarkasteluun lisätään hyödykeverot⁷, työnantajan maksamat pakolliset vakuutusmaksut⁸ ja yritysvero liitettynä osinkotuloihin. Yhtiövero tulkitaan näin osinkotulon ennakkoverona.

Kuvio 1.3 osoittaa, miten keskimääräiset kokonaisveroasteet – kaikkien verojen ja veronluonteisten maksujen suhde kokonaisbruttotuloon – ovat muuttuneet vuodesta 1995 vuoteen 2018. Kuviosta 1.3 huomataan, että keskimääräiset kokonaisveroasteet ovat laskeneet vuodesta 1995 vuoteen 2018 yhteensä 5,5 prosenttiyksikköä. Näin ollen tilastoaineistosta ei saa tukea usein kuulluille väitteille alati kiristyvistä verotuksesta. Kokonaisveroasteen suuri pudotus ei näy juurikaan keskustelussa julkisen talouden sopeutuksesta ja kestävyysvajeesta. Sopeutusta haetaan hyvin yksipuolisesti vain budjetin menopuolella.

Kuvio 1.3. Keskimääräiset kokonaisveroasteet* 1995–2018

Aineistolähde: Tulonjaon kokonaisaineisto 1995–2018; Kulutustutkimus, Tilastokeskus.

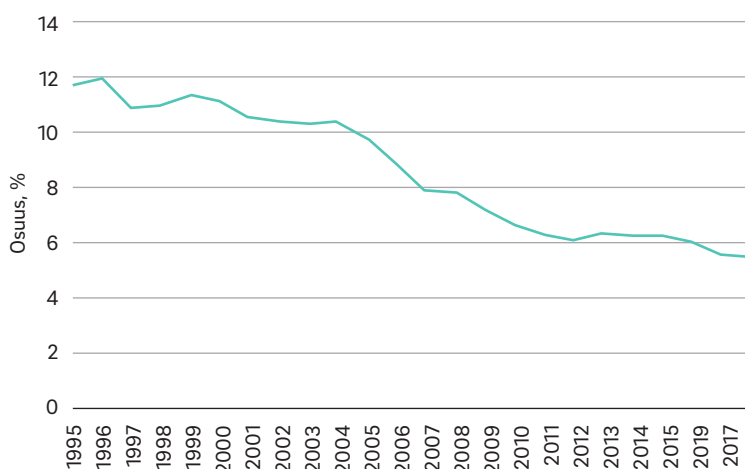

* Kokonaisveroaste: välilliset ja välittömät verot suhteessa kotitalouden bruttotuloihin (ml. työnantajan pakolliset sosiaalivakuutusmaksut ja yhtiövero osingoista).

Kiinnostavaa on seurata valtion ansiotuloveron kehitystä samalla ajanjaksolla. Kuviosta 1.4 nähdään, että valtion ansiotuloveron osuus on likimain puolittunut 12 prosentista alle 6 prosenttiin vuodesta 1995 vuoteen 2018. Osa valtion ansiotuloverotuksen vähenemisestä johtuu suurituloisten ansiotulojen suhteellisesta vähenemisestä. Korkean marginaaliveron alainen ansiotulo on korvautunut matalamman verotuksen pääomatuloilla. Lisäksi ansiotuloja verotetaan kunnallisverotuksessa suhteellisen kuntaveroprosentin mukaan, jonka lievä progressiivisuus vähennysten kautta alentaa pienituloisten veroastetta. Tämän merkittävän muutoksen tekee entistä kiinnostavammaksi se, että valtion ansiotuloverotus on ainoa tiukasti progressiivinen vero. Toisin sanoen sekä keskimääräinen vero että rajavero nousevat ansiotulojen kasvaessa. Moni poliitikko haluaa keventää juuri valtion ansiotuloverotusta, koska työtä halutaan verottaa vähemmän. Jostain syystä unohdetaan, että työhön kohdistuu myös kunnallisvero ja sosiaaliturvamaksut. Lisäksi kulutusverot maksetaan valtaosin työtuloilla.

Kuvio 1.4. Valtion ansiotuloveron osuus kokonaisverokertymästä 1995–2018

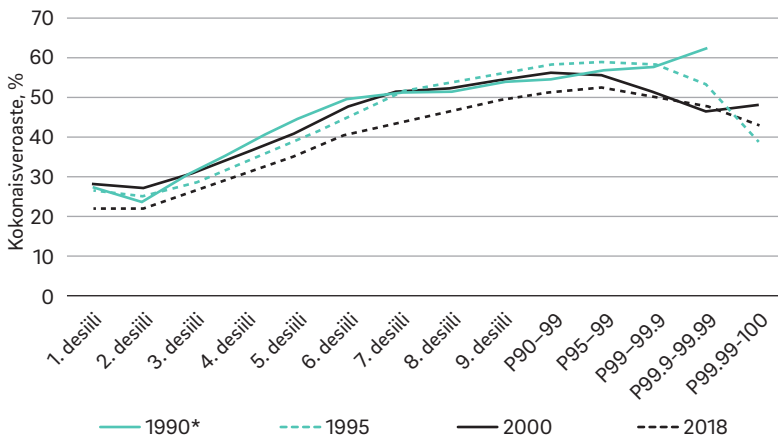
Aineistolähde: Verot ja veronluonteiset maksut, Tilastokeskus; Tulonjaon kokonaisaineisto, Tilastokeskus.

Kuvio 1.5 esittää keskimääräisiä kokonaisveroasteita eri tuloluokissa vuosina 1990, 1995, 2000 ja 2018. Kuviossa 1.5 kaikki verot on suhteutettu bruttotuloon edellä mainituilla lisäyksillä eri tulokymmenyksissä ja erikseen ylimmissä tuloryhmissä. Kuviossa nähdään melkoinen pudotus ylimpien tuloryhmien keskimääräisissä kokonaisveroasteissa siirryttäessä vuodesta 1990 vuoteen 1995. Tässä yhteydessä on tärkeää korostaa, että eriytettyyn tuloverotukseen siirryttiin vuonna 1993. Alimmissa yhdeksässä tulokymmenyksessä (1.–9. desileissä) keskimääräisten veroasteiden lasku johtuu valtion ansiotuloverotuksen keventymisestä 2000-luvulla. Vuodesta 1995 lähtien ylimmässä tulokymmenyksessä (desiilissä) – pois lukien ylin prosentti – keskimääräiset veroasteet ovat korkeimmat lähes koko tarkasteluajanjakson. Sitä ylemmissä tuloluokissa – ylimmässä prosentissa, promillessa ja promillen kymmenyksessä – kokonaisveroasteet laskevat tulojen kasvaessa.

Kuvio 1.5. Keskimääräiset kokonaisveroasteet tuloryhmittäin vuosina 1990*, 1995, 2000 ja 2018

Aineistolähde: Tulonjaon palveluaineisto 1990; Tulonjaon kokonaisaineisto 1995–2018, Kulutustutkimus, Tilastokeskus.

*) Vuoden 1990 viimeinen havaintopiste on P99.9–100 (eli yhdistetty P99.9–99.99 ja P99.99–100).

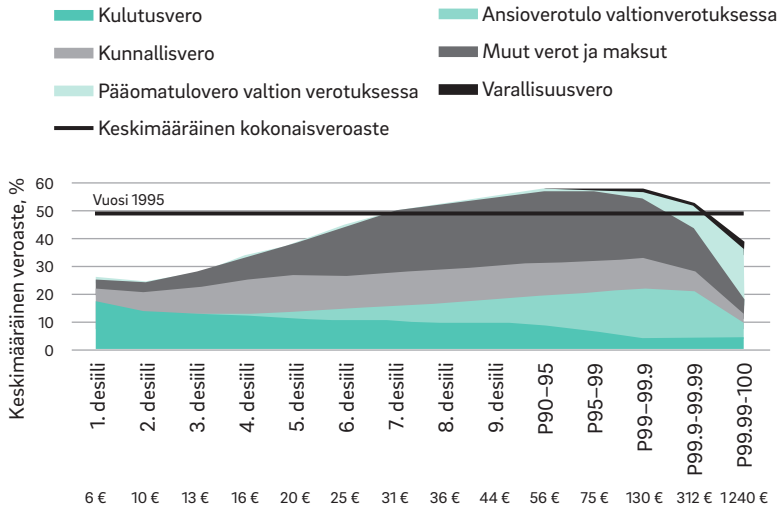
Kuviossa 1.6 kuvataan kokonaisveroasteet eri tuloryhmissä verolajeittain ja koko väestössä (kaikki yli 19-vuotiaat) keskimäärin (suora musta viiva). Kuvion 1.6 alareunassa on esitetty keskimääräiset reaaliset bruttotulot kussakin tuloryhmässä. Esimerkiksi vuonna 1995 ylimmän tuloryhmän P99.99–100 (noin 450 henkilöä) keskimääräinen bruttotulo oli 62-kertainen mediaanidesiilin keskimääräiseen bruttotuloon verrattuna. Vuonna 2018 se oli 184-kertainen. Mediaanidesiilin keskimääräinen bruttotulo kasvoi vuodesta 1995 vuoteen 2018 1,4-kertaiseksi. Vastaavasti ylimmän tuloryhmän keskimääräinen bruttotulo kasvoi 4,2-kertaisesti.

Keskimääräiset veroasteet vaihtelevat tulolajeittain eri tuloluokissa. Erityisesti erot näkyvät ylimmissä bruttotulon tuloryhmissä, joissa pääomatulojen osuus bruttotuloista kasvaa sitä enemmän mitä suurituloisimmista on kyse (kuvio 1.6). Esimerkiksi ylimmillä tulotasolla vuosina 1999 ja 2000 optiotuloja saatiin paljon. Koska niitä verotetaan ansiotulona, veroasteet nousivat korkeiksi. Tulojen koostumus ja siinä tapahtuneet muutokset näkyvät siis selvästi veroasteissa ja näin myös verojen koostumuksessa. Ylimmän yhden prosentin tulonsaajat maksavat tuloistaan keskimääräistä enemmän valtion ansio- ja pääomatuloveroa, mutta keskimääräistä vähemmän kunnallisveroa ja muita veronluonteisia maksuja. Tämä johtuu heillä pääomatulojen suuresta bruttotulo-osuudesta.

Kuviosta 1.6 huomataan, että alimmissa tulodesiileissä hyödykeverot eli arvonlisäverot ja valmisteverot ovat merkittävimmät pienituloisten maksamat verot. Hyödykeverojen regressiivisyys syntyy siitä, että pienituloiset kuluttavat kaikki tulonsa, kun taas suurempituloiset säästävät osan tuloistaan. Kunnallisvero yhdessä sosiaalivakuutusmaksujen kanssa kattaa reilusti yli puolet maksetuista veroista jo neljännessä desiilistä lähtien aina ylimmän desiilin alimpaan 9 prosenttiin asti. Valtion ansiotuloveron osuus on suurimmillaan ylimmän prosentin alaosassa. Kaikkein suurituloisempien verot ovat pääomatulo- ja yritysveroja. Ylimmän prosentin eri osien veroasteissa näkyy selvästi tulokoostumuksen jyrkkä muutos 1990-luvun puolivälistä lähtien, jolloin pääomatulojen

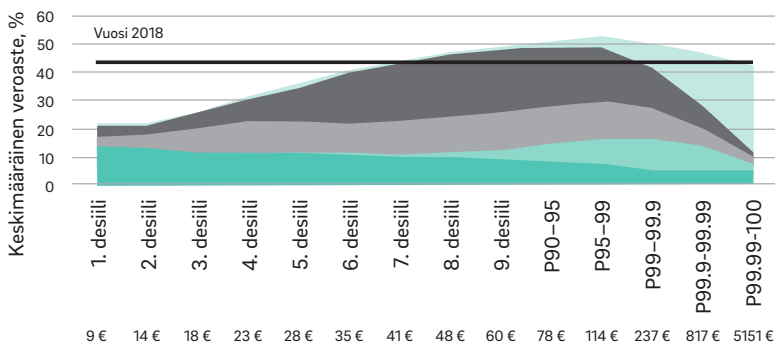
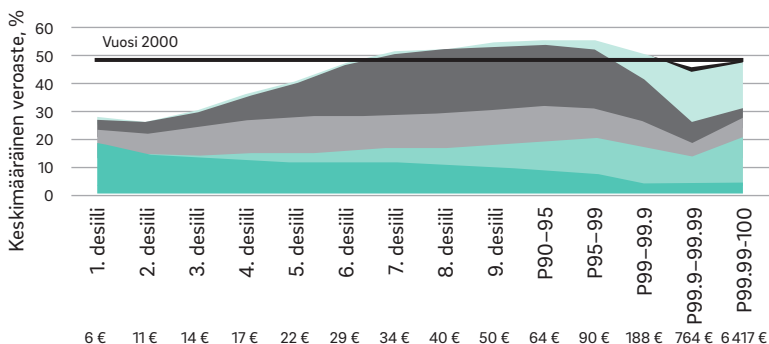
Kuvio 1.6. Keskimääräiset kokonaisveroasteet tuloryhmissä verolajeittain* vuosina 1995, 2000 ja 2018 sekä keskimääräiset bruttotulot tuloryhmissä (tuhansia euroja)

Aineistolähde: Tulonjaon kokonaisaineisto 1995–2018, Kulutustutkimus, Tilastokeskus.

osuus ylimmissä tuloissa kasvoi merkittävästi. Promillien ylimmässä kymmenyksessä veroasteet ovat pääsääntöisesti pienemmät kuin muilla ylimmän yhden prosentin tulonsaajilla.

Suurituloisimmassa tuloryhmässä suuri pääomatulojen osuus kokonaistuloista laskee veroasteet jopa alle koko väestön keskimääräisten veroasteiden. Vuonna 2018 suurituloisimman ryhmän keskimääräinen veroaste kaikki verot huomioiden on samalla tasolla kuin seitsemännessä tulokymmenyksessä. Näin ollen kokonaistulojen verotus ei ole progressiivinen edes keskimääräisen veron mielessä. Tällainen tilanne on ollut 1990-luvun puolivälistä lähtien eli neljännesvuosisadan ajan. Veroasteet ovat sitä pienempiä mitä suurempi pääomatulojen osuus on kokonaistuloista. Tuloverojärjestelmässämme veroaste riippuu tulojen koostumuksesta, ja eri veronmaksajilla on erilaiset mahdollisuudet vaikuttaa tulojensa koostumukseen. Käytännössä siihen on mahdollisuus

*) Pääomatulovero valtion verotuksessa sisältää myös osingoista maksetun yhtiöveron. Muut verot ja maksut sisältää työnantajan pakolliset sosiaalivakuutukset.

varakkailla listaamattomien yhtiöiden omistajilla. Miten tällainen verotus voidaan perustella? Ainakaan taloustieteellisestä tutkimuksesta sille ei löydy tukea.⁹ Lisäksi solidaarisuusveroksi kutsuttu ylimpien ansiotulojen kireämpi verotus antoi varakkaille omistajille vain lisäkannustimen muuntaa tulojaan pääomatuloksi. Solidaarisuusveron kiristys koski vain niitä, joiden tulot olivat pääosin ansiotuloja.

Puuttuvat tulotiedot ja tulo-osuudet

Kuinka luotettavia ovat kuvioiden 1.5 ja 1.6 keskimääräiset kokonaisveroasteet, erityisesti kaikkein ylimmissä tuloissa? Tuloerojen ja

keskimääräisten verojen arvioinnissa on tärkeää tietää, kuinka kattavasti tietoa tuloista on saatavilla. Tulonjakoaineistosta puuttuvat yritysten jakamattomat voitot, joten pelkästään näiden aineistojen perusteella emme tiedä, miten yrityksen tulo on kohdistunut sen omistajille. Vuoden 2005 jälkeen pörssiosinkojen verotus on Suomessa kiristynyt, joten varakkaille pörssiyhtiöiden omistajille on tullut entistä suurempi kannustin suojautua veroilta holding-yhtiöiden avulla.¹⁰ Niin sanotuissa vakuutuskuorissa kertyvät tulot eivät myöskään näy tulonjakotilastoissa. Ne näkyvät vasta, kun tuloja nostetaan näistä sopimuksista. Näin ollen viralliset tulonjakoaineistot eivät anna oikeaa kuvaa tuloerojen kehityksestä¹¹. Samalla maksettujen verojen suhteesta tuloihin eri tulotasoilla ei saada oikeaa kuvaa. Toisin sanoen ylimpien tulojen kokonaisveroasteet kuvioissa 1.5 ja 1.6 ovat tästä syystä puutteelliset.

Edelleen laittomasti piilotetuista tuloista eli veronkierrosta ei ole Suomea koskevaa tietoa. Alstadsæter ym. (2017) arvioivat veronkierron laajuutta ja sitä, miten se Norjassa, Ruotsissa ja Tanskassa jakautuu väestön varallisuuden mukaan. Aineistona tutkimuksessa on kahdesta tunnetusta tietovuodosta, Swiss Leaks -vuodosta ja Panaman papereista, saatua tietoa pankkitileistä ja henkilöistä niiden takana sekä mainittujen maiden kansalaisten varallisuustietoja. Tutkijat havaitsivat, että näissä maissa kierretään keskimäärin kolme prosenttia henkilöveroista, mutta luku nousee 30 prosenttiin varakkaimmassa promillessa, johon tutkijoiden määritelmän mukaan pääsee, kun nettovarallisuus ylittää 40 miljoonaa dollaria. Onko tilanne sama myös Suomessa?

Thomas Piketty kollegoineen on kehittänyt DINA (*Distributional National Accounts*) -menetelmän, jolla pyritään korjaamaan puuttuvien tulojen ongelmaa. Siinä kansantulo eli ansio- ja pääomatulojen summa muunnetaan kansantulon jakaumaksi. Tällä menetelmällä World Inequality Database (WID) -tietoaarkisto on arvioinut tulo-osuuksien kehitystä eri maissa, myös Suomessa. Toisin kuin esimerkiksi abstrakti Gini-kerroin, tulo-osuusmitta on myös helppo ymmärtää¹². DINA-menetelmä ottaa huomioon tuloeriä, jotka puuttuvat tulonjakoaineistoista. WID-tietoaarkiston puuttuvien tietojen korjaukset perustuvat imputointeihin eli

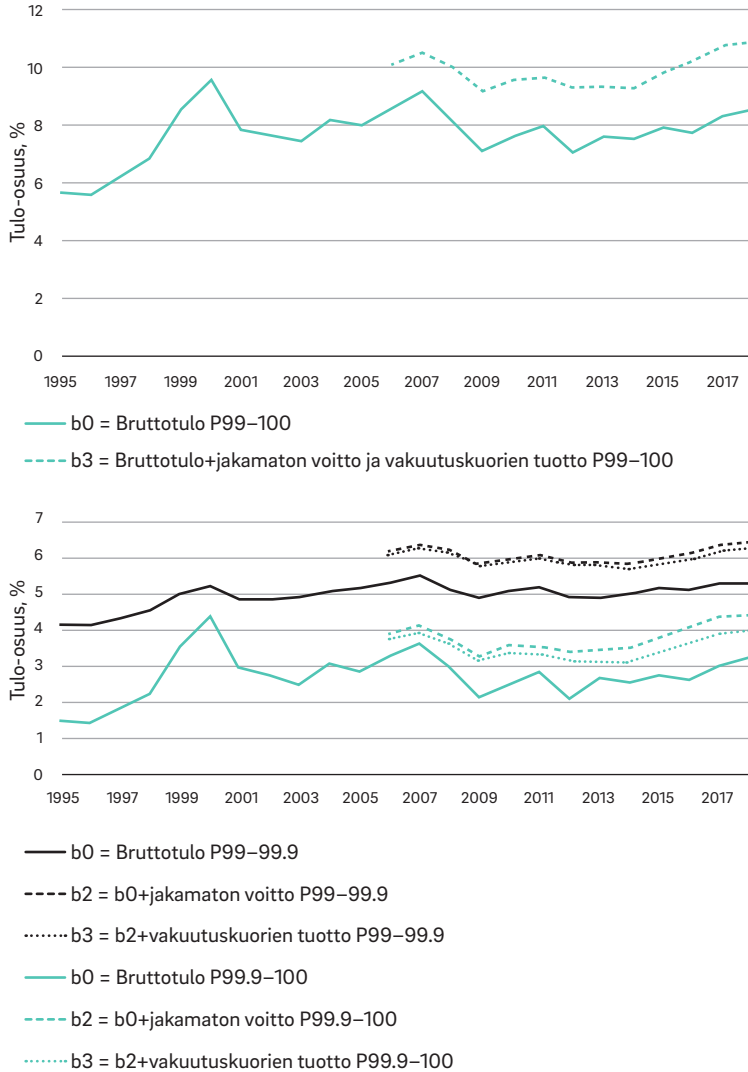
puuttuvien havaintojen paikkaamiseen DINA-menetelmällä. Suomessa osalle puuttuvista tiedoista on mahdollista saada aitoja havaintoja. Vuodesta 2006 lähtien olemme voineet yhdistää osakeyhtiöiden (pois lukien holding-yhtiöt, rahoitus- ja vakuutuslaitokset) jakamattomia voittoja henkilöihin niiden takana. Osakeyhtiöiden jakamattomien voittojen kokonaismäärä oli 5,6 miljardia euroa vuonna 2018. Tuo summa saatiin Tilastokeskuksen FIRM-tilinpäätösaineistosta ja yhdistettiin omistajiin. Luku vastaa kolmasosaa kansantalouden tilinpidon vastaavista tiedoista. Tieto vakuutuskuorissa olevasta varallisuudesta on saatavissa, mutta niiden omistajista tai niiden tuotoista ei ole mahdollista saada tietoa. Vakuutuskuorien tuotoksi vuonna 2018 arvioimme 2,2 miljardia euroa (6 prosentin tuotto-oletuksella). Kuviossa 1.7 vakuutuskuorien vaikutusta tulo-osuuksiin on arvioitu olettamalla niiden jakauman noudattavan osinkotulojen jakaamaa.

Kun tarkasteluun lisätään osakeyhtiöiden jakamaton voitto, on taustalla näkemys, että yrityksen jakamaton voitto on omistajan tuloa, joka kasvattaa yrityksen arvoa ja voi realisoitua tulevaisuudessa myyntivoittona. Myyntivoitto ja yrityksen jakamaton voitto ovat siis vaihtoehtoisia tapoja tarkastella yrittäjän tuloa. Myyntivoitot aiheuttavat usein suurta vuosittaista vaihtelua tuloissa. Kuviossa 1.7 huomataan ylimmän yhden prosentin tulo-osuuden kasvavan 2–3 prosenttiyksiköllä tulonjaon kokonaisaineiston bruttotulo-osuuteen verrattuna, kun jakamattomat voitot ja vakuutuskuorten tulot otetaan mukaan. Edelleen huomataan, että kansantalouden hitaan kasvun aikana, vuoden 2012 jälkeen, ylimässä promillessa tulo-osuudet ovat kasvaneet reippaasti.

Taulukossa 1.1 on esitetty Suomen ylimmän 10 prosentin ja alimman 50 prosentin bruttotulo-osuuksien kehitystä vuosina 1990–2018. Siinä on mahdollista verrata keskenään tuloksia kolmesta eri tietolähteestä: Tulonjaon palveluaineistosta, WID-tietoarkistosta ja laajennetusta tulonjaon kokonaisaineistosta. Tulonjaon kokonaisaineiston laajennuksessa on otettu huomioon kuviossa 1.7 näkyvät tulonlisäykset. Huomataan, että WID:n ja laajennetun tulonjaon kokonaisaineiston tulokset vuosina 2007 ja 2018 ovat varsin lähellä toisiaan.

Kuvio 1.7. Ylimmän yhden prosentin ja sen osien (P99.0–P99.9 ja ylin promille) bruttotulo-osuudet eri bruttotulon käsitteillä

Aineistolähteet: Tulonjaon kokonaisaineisto ja FLOWN- ja FIRM-valmisaineistot (2006–2018), Tilastokeskus sekä Finanssiala ry.

Taulukko 1.1. Bruttotulo-osuudet eri tietolähteistä

Aineistolähteet: 1. Tulonjaon palveluaineisto, Tilastokeskus; 2. World Income Distribution database; 3. Tulonjaon kokonaisaineisto ja FLOWN ja FIRM valmisaineistot (2006–2018) Tilastokeskus sekä Finanssiala ry.

		1990	2000	2007	2018
Ylin 10 %	1. Tulonjaon palveluaineisto	25,1	28,9	29,4	28,6
	2. WID	25,1	33,8	32,9	33,5
	3. Tulonjaon kokonaisaineisto laajennettuna			32,2	32,7
Alin 50 %	1. Tulonjaon palveluaineisto	26,3	24,8	24,5	25,2
	2. WID	25,2	22,7	22,1	21,7
	3. Tulonjaon kokonaisaineisto laajennettuna			21,0	21,8

Taulukko 1.2. Nettotulo-osuudet eri tietolähteistä

Aineistolähteet: 1. Tulonjaon palveluaineisto, Tilastokeskus; 2. World Income Distribution database.

		1990	2000	2007	2018
Ylin 10 %	1. Tulonjaon palveluaineisto	21,9	26,2	26,7	25,3
	2. WID	19,7	26,1	26,6	26,9
Alin 50 %	1. Tulonjaon palveluaineisto	29,9	28,3	27,3	29,0
	2. WID	33,2	31,3	30,4	29,9

Taulukosta 1.2 huomataan, että tietoarkisto WID:n arvioiden mukaan ylimmän 10 prosentin nettotulo-osuus on kasvanut vuoden 1990 19,7 prosentista 26,9 prosenttiin vuonna 2018. Vastaavasti alimman 50 prosentin nettotulo-osuudet ovat pudonneet 33,2 prosentista 29,9 prosenttiin. Näiden ryhmien väliin jäävän 40 prosentin, jota voisi kutsua vaikka keskiluokaksi, osuus putosi 47,1 prosentista 43,1 prosenttiin. Alimman 50 prosentin osuus putosi tällä ajanjaksolla 3,4 prosenttiyksikköä ja keski-ryhmällä pudotus oli 4 prosenttiyksikköä. Vastaavalla ajanjaksolla suurituloisin 10 prosenttia kasvatti osuuttaan 7,2 prosenttiyksikköä. Tällä

ajanjaksolla keskimääräinen tulojen kasvu sekä ennen veroja että verojen jälkeen oli selvästi vaatimattomampaa kuin vuosien 1966 ja 1990 välillä.⁴³

WID:n arvion mukaan vuonna 2018 ylimmän tulokymmenyksen tulo-osuus kaikista veronjälkeisistä tuloista oli Suomessa Pohjoismaiden suurin (26,9 %). Lisäksi Suomessa ylimmän kymmenyksen tulo-osuus on kasvanut viimeisen 30 vuoden aikana enemmän kuin muissa Pohjoismaissa. Alimman 50 prosentin tulo-osuus (30 %) on taas Suomessa Pohjoismaiden pienin. Ehkä yllättävä huomio WID:n arvioissa on, että Britanniassa ylimmän kymmenyksen ja alimman 50 prosentin tulo-osuudet ovat nyt likipitään samoja kuin Suomessa. Lisäksi Britanniassa ylimmän kymmenyksen osuus on nyt lähes sama kuin 30 vuotta sitten, mille tasolle se nousi lyhyessä ajassa 1980-luvulla Thatcherin pääministerikaudella, kun verotuksen progressiivisuutta reippaasti vähennettiin.

Varallisuuserot

Varallisuuden kasautuminen varsin harvoille nostaa esiin kaksi ilmeistä kysymystä. Mitä etuja varallisuudesta voidaan johtaa ja millaista taloudellista valtaa se tuo mukanaan? Vastaus riippuu siitä, millaisia oikeuksia varallisuus tuo ja missä muodossa varallisuus on. Tärkeimpiä varallisuuden ulottuvuuksia on sen tuoma oikeus varallisuudesta saatavaan tuloon, kontrolliin ja omistuksen siirtämiseen. Vuoden 2006 alusta lakkautetun varallisuusveron tietojen perusteella tiedämme jotakin varallisuuseroista ja etenkin ylimmistä varallisuusosuuksista.

Varallisuus voi olla työllä ja säästämisellä hankittua, tai se saattaa olla seurausta hyvästä onnesta. Usein suurten varallisuuksien taustalla ovat myös talouden murroskausien, esimerkiksi Suomessa 1990-luvun laman, hyväksikäyttö varallisuuden luomisessa eli oligarkkimainen rikastuminen sekä erityisesti merkittävät perinnöt.

Ei liene yllättävää, että ylimpien tulo-osuuksien ennätysellinen kasvu näkyy myös ylimpien varallisuusosuuksien kasvuna. Näin big datan aikakaudella luulisi, että meillä olisi hyvää ja ajantasaista tietoa

varallisuudesta ja sen omistajista. Näin ei kuitenkaan ole. Rahoitus-
pääoman liikkumisen vapautumisen myötä niiden liikkeet kävivät entistä
läpinäkymättömimmiksi. Toisaalta juuri modernin informaatiotekno-
logian luulisi tekevän helpommaksi suuremman läpinäkyvyyden toteut-
tamisen. Mistä hallitusten ja viranomaisten nihkeä suhtautuminen
johtuu? Onko taustalla haluttomuus saada oikeaa kuvaa taloudellisesta
eriarvoisuudesta ja etenkin varallisuuserojen kehityksestä?

Varallisuuden ja varallisuuserojen kehitys Suomessa vuosina 1968–2019

Varallisuuserot kaventuivat monissa maissa toisen maailmansodan jälkeen
1980-luvulle asti. Tähän kehitykseen vaikutti ennen kaikkea progressiivi-
nen verotus. Kehitys on kuitenkin jo vaihtanut suuntaa monissa maissa
ja myös Suomessa. Suomessa varallisuudesta on kerätty tietoa verotuksen
yhteydessä vuodesta 1920 lähtien, jolloin tulo- ja omaisuusvero tuli voi-
maan. Varallisuusveron keräämisen ansiosta varallisuuserojen kehityksestä
on olemassa tietoa myös pidemmältä ajalta. Tämä tietolähde poistui vuo-
den 2006 alusta varallisuusveron lakkauttamisen vuoksi. Vuodesta 1987
lähtien Tilastokeskus on Varallisuustutkimuksessaan kerännyt muuta
kautta tietoa kotitalouksien varallisuudesta vuosilta 1987, 1988, 1994, 1998,
2004, 2009, 2013, 2016 ja 2019. Tämä tieto ei ole täysin vertailukelpoista
aiemman varallisuuden verotusarvoihin perustuvan aineiston kanssa, sillä
verotusarvot ovat aliarvostettuja todelliseen varallisuuteen verrattuna.
Varallisuustutkimuksen aineistossa kaikkein varakkaimpien edustus on
puutteellinen. Esimerkiksi tiedämme talouslehti Forbesin ”miljardööri-
listalla” olevien suomalaisten varallisuuden olevan aivan eri luokkaa kuin
Tilastokeskuksen Varallisuustutkimuksessa raportoitu varakkaimman koti-
talouden varallisuus. Näin ollen ylimmät varallisuusosuudet ovat todelli-
suudessa huomattavasti suurempia kuin kuviossa 8.

Korostettakoon, että osa varallisuudesta on laillisesti piilossa, kuten
edellä mainituissa vakuutuskuorissa oleva varallisuus, mutta osa on

piilossa laittomasti, kuten edellä viitattu pohjoismainen tutkimus osoittaa. Nämä seikat on syytä pitää mielessä, kun arvioidaan varallisuuserojen muutoksia käytettävissä olevan aineiston perusteella. Kaiken kaikkiaan tiedot varallisuudesta ja varallisuuseroista ovat kuitenkin huomattavasti puutteellisemmat kuin tiedot tuloista ja tuloeroista.

Tarkastellessamme varallisuutta erotamme toisistaan netto- ja bruttovarallisuuden käsitteet. Nettovarallisuus tarkoittaa kaikkien omistusten varantoa, eli se on bruttovarallisuus vähennettynä veloilla. Verotustietoihin perustuvan varallisuustiedon ja Tilastokeskuksen varallisuusaineiston tietojen perusteella voidaan tehdä huomioita varallisuuserojen kehityksestä pidemmällä aikavälillä. Tuomala ja Vilmunen (1988) arvioivat tulo- ja omaisuusverotilaston luokitellusta aineistosta varallisuuskajaan ylimpiä varallisuusosuuksia ajanjaksolla 1968–1983. Tuona aikana varakkaimman prosentin nettovarallisuusosuus putosi 32 prosentista 17,6 prosenttiin.¹⁴ Ilmeinen syy tähän oli asuntovarallisuuden laajentuminen koko väestön keskuudessa.¹⁵ Törmälehto (2019) arvioi verotusarvoihin perustuvan aineiston avulla aikavälillä 1987–2005 ylimpien varallisuusosuuksien lähteneen kasvuun 1990-luvun puolivälin jälkeen. Kehitys on siis hyvin samanlainen kuin ylimpien tulo-osuuksien kehitys. Varallisuustutkimuksen aineisto aikaväliltä 1987–2019 vahvistaa saman ilmiön. Varakkaimman prosentin siivu kasvoi tänä aikana 8,1 prosentista 14,4 prosenttiin. Myös seuraavaksi varakkain 9 prosenttia kasvatti osuuttaan 26,8 prosentista 33,5 prosenttiin. Alin 90 prosenttia taas menetti osuuttaan 65,1 prosentista 52,1 prosenttiin. Kuvio 1.8 havainnollistaa asiaa.¹⁶

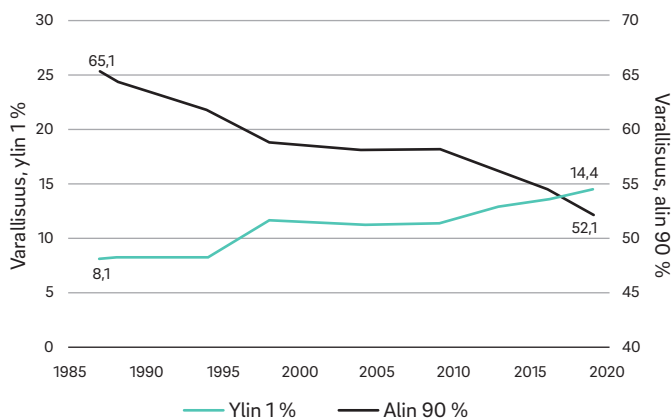
On tehty myös arvioita siitä, miten varakkaimman prosentin osuus muuttuu, kun kaikkein varakkaimmat ovat mukana. Varovaisimpien arvioiden mukaan osuus olisi noin 15 prosenttia vuonna 2013.¹⁷ Vuoden 2016 aineistosta Törmälehto (2019) arvioi vastaavalla korjauksella osuuden olevan 17,1 prosenttia.

Kun yhdistetään edellä mainittujen tutkimusten havainnot, ylimmät varallisuusosuudet ovat Suomessa seuranneet U-kirjaimen muotoista kehitystä. 1960-luvulta aina 1990-luvun alkupuolelle asti ne pienenevät, ja niiden kasvu käynnistyi samoihin aikoihin, kun ylimmät tulo-osuudet

lähtivät voimakkaaseen kasvuun. Kuviosta 1.8 näkyy, miten ylimmät varallisuusosuudet ovat ylimmistä tulo-osuuksista poiketen jatkaneet kasvuaan vielä finanssikriisin puhkeamisen jälkeenkin. Varakkaimman prosentin osuus kaikista nettovaroista oli Suomessa vuonna 2019 aliarvioitunakin 15 prosentin seutuvilla.¹⁸ Varallisuusaineiston perusteella nettovarallisuuden kasvu on ollut selvästi ripeämpää varakkaimmassa yhdessä prosentissa kuin sitä edeltävässä yhdeksässä prosentissa (90–99 %). Keskimääräinen varallisuus ylimmän yhden prosentin ryhmässä viisinkertaistui ja sitä alemman yhdeksän prosentin ryhmässä 3,6-kertaistui vuodesta 1987 vuoteen 2019. Alimmassa 90 prosentissa kasvu oli varsin vaatimatonta. Varakkaimman yhden prosentin varallisuuden kasvu on ollut jopa hieman nopeampaa tällä vuosikymmenellä kuin ennen finanssikriisiä. Sen sijaan muiden ryhmien osalta kasvu on kriisin jälkeen laantunut olemattomiin. Varallisuustutkimusaineiston mukaan nettovarallisuus kasvoi ylimmässä yhdessä prosentissa vuodesta 2009 vuoteen 2019 yhteensä 48 prosenttia. Vuosikasvu oli 4,0 prosenttia.¹⁹ Seuraavassa yhdeksässä prosentissa vastaavat luvut olivat 28 ja 2,5 prosenttia. Keskimäärin koko väestössä luvut ovat 17 ja 1,5 prosenttia. Kuten

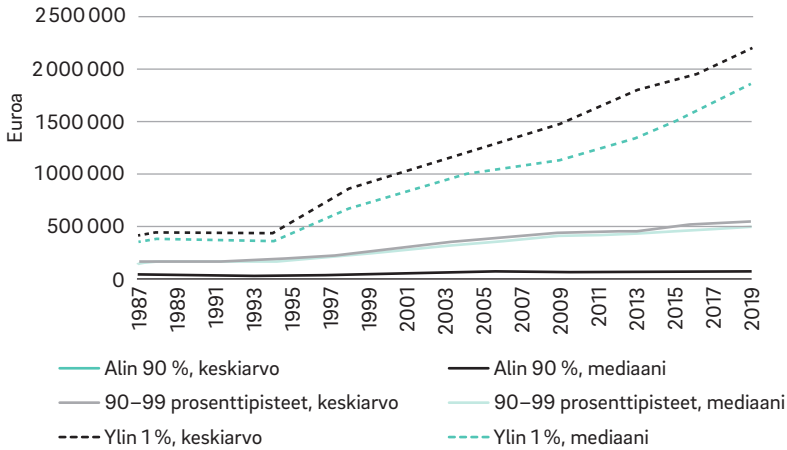
Kuvio 1.8. Nettovarallisuuden osuudet ylimmässä prosentissa ja alimmassa 90 prosentissa

Aineistolähde: Varallisuustutkimus 1987–2019, Tilastokeskus; Riihelä ym. (2017) päivitetty.

Kuvio 1.9. Nettovarallisuus keskimäärin eri varallisuusluokissa vuoden 2019 hinnoin

Aineistolähde: Varallisuustutkimukset 1987–2019, Tilastokeskus; Riihelä ym. (2017) päivitys.

yllä todettiin, tässä esitetyt luvut ovat aliarvioita puuttuvien varallisuustietojen takia, ja puuttuvia varallisuustietoja on nimenomaan kaikkein varakkaimmilla.

Erityisesti listaamattomien yhtiöiden varakkaiden omistajien keskuudessa rahoitusvarallisuus on kasvanut myös viime vuosikymmenen taantuman aikana. Verojärjestelmämme, jossa keskimääräinen veroaste laskee ylimmissä tuloissa tulojen kasvaessa, on muuttanut sekä tuloetta varallisuusjakaumia hyvin varakkaiden eduksi. Se on myös voinut osaltaan heikentää talouden kasvupotentiaalia, koska tuotannolliset investoinnit ovat olleet jo ennen koronapandemiaa laskusuunnassa ja muutenkin pidemmän ajan kovin vähäisiä. Lisäksi järjestelmä on epäreilu monille pienille palveluyrityksille, joiden nettovarallisuus koostuu lähinnä kannettavasta tietokoneesta ja puhelimesta.

Varakkaat ja verotus

Varallisuuserojen kasvua kritisoivat korostavat, että varallisuuserojen voimakas kasvu johtaa varakkaiden poliittisen vaikutusvallan kasvuun. Tämä edelleen edistää varakkaiden varallisuuden kasvua. On toki varakkaita ihmisiä, jotka ovat luoneet varallisuuttaan merkittäväillä innovaatioilla ja jotka näin hyödyttävät meitä kaikkia. Mutta ovatko näiden alkuperäisten innovaattorien jälkeläiset enää yhtä innovatiivisia? Vai keskittyvätkö he asemiensa puolustamiseen ja näin heikentävät talouden kehitystä? On syytä muistaa, että monien kaupallisten innovaatioiden taustalla on verorahoituksella tehty perustutkimus. Nykytilaa kannattavien mukaan varallisuuserojen kasvu on luonnollinen ja välttämätön seuraus maailmassa, jossa tarjotaan kannustimia yrittäjyyteen ja varallisuuden ylisukupolviseseen kasaamiseen. Taloudellisten erojen tasoittaminen progressiivisella verotuksella heikentää kannustimia ja koko taloutta. Usein nykytilaa puolustavat väittävät myös, että tulo- ja varallisuuserojen kasvusta ei pidä olla huolissaan, koska varakkaat luovat työpaikkoja muille. Tähän ajatukseen on sisäänrakennettuna oletus, että vain rikkailla on kykyjä toimia yrittäjinä. Loppuun asti viety tähän tämä tarkoittaisi pysyvää luokkayhteiskuntaa. Tarinasta unohtuu kokonaan, että kun on maksukykyistä kysyntää, yritykset voivat luoda työpaikkoja kysyntää tyydyttääkseen.

Rikkaiden verotusta on myös vastustettu sillä perusteella, että meillä on niin vähän rikkaita. Näin ajattelevien mukaan itse asiassa tarvittaisiin lisää rikkaita. Rikkaiden vähäisyydestä johtuen ankarammalla verotuksella ei kerätä kovin suuria summia. Lisäksi korkeat verot karkottavat vähätkin rikkaat muualle. Erittäin varakkaiden verotuksella ei ole kuitenkaan ensisijaisesti tarkoitus kerätä verotuloja. Rikkaiden verottamista voidaan perustella samalla tavalla kuin ekologiaa veroja, esimerkiksi hiiliveroja. Hiiliverollakaan ei ole tarkoitus ensisijaisesti kerätä verotuloja vaan edistää hiilipäästöjen vähentämistä. Samalla tavalla erittäin ankaralla verolla huippuvarakkaille estetään ansiottomien arvonnousujen syntyminen ja ylipäänsä huippuvarakkaiden ryhmän syntyminen.

Mitä tutkimuksella on sanottavaa verotuksen käyttäytymisvaikutuksista? Työn tarjontaa koskevan tutkimuksen perusteella tiedämme, että esimerkiksi suurituloisilla tehtyjen työtuntien määrä ei juuri reagoi rajaverojen (tulon lisäyksestä menevä vero) muutoksiin. Vähemmän on tutkittu sitä, miten verot vaikuttavat säästämiseen. Tällaisen tutkimuksen ongelma on se, että muu sääntely ja verojärjestelmän tarjoamat lailliset verojen välttämiskeinot ovat osoittautuneet vaikuttavan varallisuuden kerryttämiseen enemmän kuin verot.

Taloustieteilijä Martin Feldstein (1995) on ehdottanut, että rajaverojen vaikutuksia pitäisi arvioida sen mukaan, miten ne vaikuttavat verotettavaan tuloon eli mikä on verotettavan tulon jousto veroasteen suhteen. Verotettavan tulon jousto mittaa sitä, kuinka paljon verotettava tulo keskimäärin muuttuu, kun yhdestä lisäeurosta käteen jäävä osuus muuttuu yhden prosentin. Kyse on siis siitä, kuinka paljon ihmiset raportoivat tulojaan verottajalle olemassa olevien verolakien puitteissa. On varsin ilmeistä, että verotettavan tulon jousto on suurimmillaan suurituloisilla.²⁰ Näin on jo siksi, että suurituloisilla on parhaat mahdollisuudet palkata verojuristeja verosuunnitteluun. Siksi verotettavan tulon jouston tietäminen on tärkeää, kun suunnitellaan suurituloisten verotusta. Varhaisimmat empiiriset tulokset ovat Yhdysvalloista, missä liittovaltion tulovero kohdistuu kokonaistuloon eli ansio- ja pääomatuloon. Feldstein havaitsi siellä varsin suuria verotettavan tulon joustoja.²¹ Joustot olivat suurimmillaan jopa yli yhden. Toisin sanoen veroasteen yhden prosentin lasku (korotus) kasvattaisi (vähentäisi) verotettavaa tuloa enemmän kuin yhden prosentin. Poliittinen oikeisto käytti tulosta todistuksena siitä, että verotuksen keventäminen lisäisi vaurautta. Pian osoitettiin, että Feldsteinin korkeat joustoarviot perustuivat puutteelliselle tilastolliselle päättelylle ja että korjatut arviot olivat 75 prosenttia pienempiä. Feldstein ei ottanut huomioon, että rikkaiden tulokehitys on huomattavasti muita tulonsaajia nopeampaa varsinkin talouden hyvinä aikoina, jolloin myös tarkastellut veronalennukset toteutettiin. Rikkailla on myös paremmat mahdollisuudet siirtää tulojaan verovuosien välillä, mitä he tekivät erityisesti Bill Clintonin vuonna 1993 toteuttaman ylimmän rajaveron korotuksen yhteydessä.

Suomessa tuloja on muunnettu ansiotuloista pääomatuloiksi, ja verotettavan tulon jousto meillä heijastaa suurelta osin huipputuloissa tapahtuvaa tulonmuuntoa. Lainsäätäjä voisi halutessaan puuttua verotettavan tulon joustoon muun muassa laajentamalla veropohjaa ja kaventamalla tulojen muuntomahdollisuuksia. Suurituloisten korkeat verotettavan tulon joustot kertovat verojärjestelmän ja sen toteutuksen heikkouksista, sillä jousto ei riipu vain yksilöiden preferensseistä vaan myös olemassa olevasta verojärjestelmästä. Veropohjan valinta siis osaltaan määrittää jouston arvon. Jouston empiirisessä tutkimuksessa on liuta muitakin ongelmia. Optimaalisen verojärjestelmän suunnittelu ei siis voi perustua verotettavan tulon joustoihin.

Suomen aineistolla tehdyissä tutkimuksissa²² tulonsaajien ylimmän yhden prosentin joustoarvo vaihteli välillä 0,13–0,69. Edellinen arvio saatiin vuoden 1988 veroreformista ja jälkimmäinen vuoden 1993 reformista. Vuoden 1988 veroreformissa ylimpien tulojen rajavero laski huomattavasti, mutta tulojen koostumuksessa ei tapahtunut muutoksia. Sen sijaan vuoden 1993 veroreformin jälkeen muutos tulojen koostumuksessa on ollut melkoinen. Korkeita joustoarvoja vuoden 1993 jälkeen selittää ansiotulojen muunto pääomatuloiksi ja suurten tulojen muita tuloja voimakkaampi kasvu vuoden 1993 jälkeen. Harjun ja Matikan (2016) yritysaineistoon perustuvat arviot tukevat käsitystä, että jousto heijastaa jopa kahdelta kolmasosalta tulonmuuntoa.

Päätelmät ja suositukset: Verotuksen keinot eivät yksin riitä taloudellisen eriarvoisuuden vähentämiseksi

Nettovarallisuuteen perustuva osinkoverotuksemme on osaltaan vaikuttanut siihen, että EKP:n rahapoliittisen elvytyksen kautta Suomen talouteen virrannut raha on mennyt pikemminkin kiinteistöihin, arvo-papereihin ja osakkeisiin kuin tuotannollisiin investointeihin, mikä on kasvattanut kaupunkimaan, kiinteistöjen ja osakkeiden arvoa, joita omistaa pääasiallisesti varakkaampi väki. Pääomatulojen verotuksen ja

varallisuusverotuksen epäkohtien korjaaminen lisäisi yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta ja parantaisi samalla tuottavuutta sekä tuotannolliseen toimintaan investoimisen taloudellisia kannustimia. Näin ollen lisätaamattomien osakeyhtiöiden omistajien osinkoverotuksen korjaaminen olisi tärkeä rakenneuudistus.

Taloudellisen eriarvoisuuden vähentämiseksi, jos niin halutaan, on löydettävissä laaja joukko politiikkakeinoja. Nykytilanteessa osingoille ja myyntivoitoille suodut edut eivät vain vääristä talouden voimavarojen kohdentumista, vaan ne myös hyödyttävät valtaosin vain hyvin varakkaita, jolloin niiden poistaminen lisäisi verotuloja ja samalla vähentäisi tulo- ja varallisuuseroja. Esimerkiksi muuttamalla myyntivoittojen verotus nykyisestä realisointiperiaatteesta koitumisperiaatteelle edistettäisiin molempia edellä esitettyjä tavoitteita. Ekologista ja sosiaalista kestävyyttä edistäviä julkisia investointeja voitaisiin rahoittaa pääomatulo- ja varallisuusverotuksen uudistuksista saatavilla tuloilla. Ne leikkaisivat erityisesti ansiottomia varallisuuden arvonnousuja.

Jos kuitenkin halutaan palata esimerkiksi 1990-luvun alun tasolle käytettävissä olevien tulojen eroissa, pelkästään verotuksen keinot eivät riitä, vaan tarvitaan keinoja puuttua markkinatulo- ja varallisuuseroihin. Markkinavoimat eivät yksin selitä ansiotulojen määräytymistä, vaan merkitystä on myös lainsäädännöllä, instituutioilla, verotuksella sekä työnantajien ja työntekijöiden neuvotteluvoimilla.

Pohjoismaiden historiasta tiedämme, että palkkaeroja kaventava politiikka vähensi verojen kautta tapahtuvaa tulojen uudelleenjakoa. Pohjoismainen malli ei kuitenkaan ole enää entisensä. Historia osoittaa, että tulevaisuudessakin hyvien työpaikkojen syntyminen riippuu siitä, miten hyvin pystymme valjastamaan uudet teknologiat niin, että syntyy mielekkäitä ja hyvin palkattuja työtehtäviä.

Verojärjestelmämme epäkohta on se, että samansuuruisesta tulosta ei aina makseta euromääräisesti yhtä paljon veroa. Veron määrä on riippuvainen siitä, mistä lähteestä tuloja saadaan. Mitä suurempi osuus tuloista on pääomatuloa tai niiksi kirjattuja tuloja, sitä pienempi on verotaakka verrattuna saman verran tienavaan palkansaajaan. Selkein

keino korjata tämä epäkohta on omaksua periaate ”samasta tulosta sama vero” eli yhtenäinen tuloverotus. Veron kohteena olisivat tällöin kaikki tulot (kokonaistulo = ansiotulo + pääomatulo). Lisäksi yhtiövero ja tulovero integroitaisiin, jolloin esimerkiksi 100 000 euron voitosta maksettaisiin saman verran veroa (esim. 20 % yhtiövero plus 30 %) kuin samansuuruisesta ansiotulosta. Näin estettäisiin tulonmuuntoa ja haitallista verosuunnittelua. Ongelmat eivät poistu täysin tälläkään tavalla. Yritysten jakamattomat voitot olisivat tässäkin järjestelmässä ongelma. Tähän ratkaisukeino olisi se, että listaamattomissa yhtiöissä ei olisi yhtiöveroa lainkaan, vaan kaikkia voittoja verotettaisiin kuten ansiotuloja.

Varakkaiden omistajien pitkään jatkunut mahdollisuus minimoida verojaan tulojen koostumukseen vaikuttamalla, tulonmuunnon mahdollisuus listaamattomien yhtiöiden omistajilla, varallisuusveron puuttuminen ja perintöverotuksen keventäminen selittävät osaltaan, miksi talouden taantumana aikana kaikkein varakkaimpien nettovarallisuus ja osuus kokonaisnettovarallisuudesta ovat edelleen kasvaneet. Perintö- ja lahjaveroa voitaisiin uudistaa taloustieteilijä Tony Atkinsonin (1972; 2015) ehdottamalla ja *Mirrlees Review*'n (2011) kannattamalla kertymäperiaatteella eli verottamalla pitkin elinkaarta saatuja lahjoja ja perintöjä.

Ylimpien varallisuusosuuksien kasvun myötä maailmalla käydään vilkasta keskustelua progressiivisen varallisuusveron tarpeellisuudesta. Määräaikainen EU:n laajuinen varallisuusvero suuriin varallisuuksiin koronavaurioiden ja ilmastonmuutoksen torjunnan rahoittamiseen olisi reilu keino. Varallisuusveron puuttuminen helpottaa nykyisessä verojärjestelmässämme verosuunnittelua. Varallisuusvero toimisi varmistavana verona. Vähintäänkin pitäisi toteuttaa varallisuuden ilmoitusvelvollisuus, joka luvattiin jo vuonna 2005 varallisuusveron poiston yhteydessä. Lupaus odottaa edelleen täyttämistään. Ilmoitusvelvollisuus pitäisi laajentaa myös vakuutuskuorissa ja holding-yhtiöissä veroilta suojassa oleviin varoihin ja tuloihin. Ilmoitusvelvollisuus olisi myös keino kontrolloida veronkiertoa, joka tuoreen muita Pohjoismaita koskevan

tutkimuksen mukaan on aiempia arvioita selvästi laajempaa kaikkein varakkaimpien keskuudessa.

Tulo- ja varallisuuserojen kaventamiseksi tarvittaisiin investointeja, joiden hyötyjä tulisivat jakamaan myös työntekijät parempina palkkoina ja työoloina. Jos yritykset eivät ota huomioon omista taseissaan työntekijöille tulevia etuja (vrt. omistaja-arvon maksimointi), ne tyytyvät suosimaan matalampia palkkoja, vähempiä investointeja ja vähempää työntekijöiden määrää. Miten hyvin pystymme tulevaisuudessa valjastamaan uudet teknologiat niin, että syntyy mielekkäitä, ekologisesti kestäviä ja hyvin palkattuja työtehtäviä? Tämä kaikki edellyttää valtion paluuta johtavaan rooliin innovaatiopolitiikassa. Lisäämällä veroilla rahoitettua koulutusta, joka vahvistaa teknologiaa täydentäviä taitoja, voidaan antaa yksityisille yrityksille kannuste luoda hyviä työpaikkoja. Poistamalla verotuksesta pääomaa suosivat vääristävät kannustimet erityisesti listaamattomilta osakeyhtiöiltä ja samalla rohkaisemalla julkista valtaa työllistymistä edistävään teknologian suuntaamiseen ja sen edellyttämän koulutuksen lisäämiseen voimme parantaa tuottavuutta ja työllistää ihmisiä hyvin työpaikkoihin. Samalla avautuisi työnantajille kannustimia investoida enemmän työntekijöihinsä. Listaamattomien osakeyhtiöiden osinkoverotuksen uudistaminen olisi myös työllisyystoimi. Nykyinen järjestelmä ei suosi tuotannollisia investointeja, jotka ovat välttämätön ehto työllisyyden kasvulle. Investoinnit mahdollistavat tuottavuuden kasvun ja paremmat palkat. Muutos voidaan tehdä sosiaalisesti ja ekologisesti kestäväällä tavalla.

Viitteet

- 1 Ks. esim. Atkinson (2015) ja Piketty ja Saez (2003).
- 2 Eriytetty tuloverotuksemme vääristää pääoman kohdentumista, sillä listaamattomien yhtiöiden osinkoverotus ohjaa resurssuja yrityksen varsinaiseen liiketoimintaan kuuluvista investoinneista sijoitusvarallisuuteen. Reaali-investointien sijasta sijoitetaan siis arvopapereihin ja kiinteistöihin, eli kasvatetaan nettovarallisuutta verojen minimoimiseksi. Arvopaperisijoitukset ja myyntivoittojen pyynti ovatkin olleet monelle varakkaalle omistajalle varsinaista liiketoimintaa tuottoisampaa puuhaa. Tämä näkyy myös Tilastokeskuksen varallisuusaineistosta, jonka mukaan varakkaiden listaamattomien yhtiöiden omistajien varallisuutta on kasvattanut nimenomaan rahoitusvarallisuus.
- 3 Ks. Riihelä ym. (2010).
- 4 Ramsey (1927) ja Diamond-Mirrlees (1971).
- 5 Näin tekevät esimerkiksi Tuomala (2016, 18) ja Saez & Zucman (2019).
- 6 Friedman 1965.
- 7 Kulutusverot on laskettu Kulutustutkimuksen aineistoista, joita ei tehdä vuosittain. Puuttuvat kulutuksen vuosihavainnot korvataan lähimpänä olevan aineiston tiedoilla. Esimerkiksi vuoden 2000 tietoina käytetään vuoden 2001 Kulutustutkimuksen tietoja. Koska Kulutustutkimus on otosaineisto ja havaintoja on verraten vähän ylimmistä tuloryhmistä, käytämme veroasteiden laskemisessa kaikille ylimpään yhteen prosenttiin kuuluville samaa ylimmän yhden prosentin kulutusveroastetta. Koska tiedämme, että rajakulutusalttiis (lisätulon kulutus) laskee tulojen kasvaessa, arviot kulutusveroasteista ylimmissä tuloluokissa ovat yliarvioita.
- 8 Työnantajan maksamat sairausvakuutusmaksu, työeläkemaksu, työttömyysvakuutusmaksu, ryhmähenkivakuutusmaksu ja tapaturmavakuutusmaksu.
- 9 Ks. esim. Tuomala 2016; 2019.
- 10 Pörssiyhtiötä voi omistaa suoraan ja/tai holding-yhtiöiden kautta. Holding-yhtiön pörssiyhtiöstä saama osinko on veropaata tuloa, jos se omistaa osinkoa jakavan pörssiyhtiön osakepääomasta vähintään 10 prosenttia. Tilastokeskuksen aineistoissa ei ole tietoa holding-yhtiöiden jakamattomista voitoista.
- 11 Norjassa ylimmän tulonsaajapromillen tulo-osuuden havaittiin kaksinkertaistuneen vuoden 2005 veroreformin jälkeen, kun yrityksen sisään jäävä, veroilta suojassa oleva tulo otettiin huomioon (Alstadsæter ym. 2016).
- 12 Ks. Riihelä & Tuomala (2020b).
- 13 Ks. Riihelä & Tuomala (2020a).
- 14 Ks. myös Riihelä ym. (2007).
- 15 Ks. Pekkarinen, Takala, Tuomala & Kontulainen (1988): vuoden 1981 varallisuuseroja koskeva poikkileikkaustutkimus, jossa pyrittiin korjaamaan verotusarvoja vastaamaan paremmin markkina-arvoja.
- 16 Törmälehto (2019) arvioi varakkaimman prosentin osuuden olevan 14,2 prosenttia. Ero Riihelän ym. arvioon johtuu siitä, että Törmälehdon (2019) varallisuusyksikkö oli kotitalous. Riihelän ym. (2017) artikkelissa kotitalouksien varallisuutta tarkastellaan samalla tavalla kuin tulonjakotutkimuksessa yleensä tarkastellaan tuloja eli käytettiin ekvivalenttivarallisuuskäsitettä.
- 17 Ks. Vermeulen 2018.
- 18 Nettovarallisuusosuus riippuu siitä, käytetäänkö omistajayksikkönä kotitaloutta, ekvivalenttia kulutusyksikköä vai yksilöä.
- 19 Varallisuustutkimuksen otosvuosina tiedonkeruussa on tapahtunut muutoksia. Aikasarja 1987–2019 ei sisällä kaikkina vuosina täsmälleen samoja varallisuuseriä, ja niitä on pääsääntöisesti tullut aikaa myöten lisää.
- 20 Ks. esim. Saez (2004).
- 21 Feldstein toimi Reaganin talousneuvonantajien puheenjohtajana. Berkeleyn yliopiston ekonomisti Brad DeLongin (blogi 6.9.2017) mukaan Feldstein kamppaili yksin muutta Reaganin hallintoa vastaan

varoittaen suurten tuloveroleikkausten haitoista. Hän ei myöskään allekirjoittanut republikaaniekonomistien avointa kirjettä Donald Trumpin vuoden 2017 veronalennusten tueksi.

22 Ks. Riihelä ym. 2012.

Kirjallisuus

Alstadsæter, Annette, Niels Johannesen & Gabriel Zucman (2017). Tax Evasion and Inequality. *American Economic Review*, 2019, 109(6): 2073–2103.

Alstadsæter, Annette, Martin Jacob, Wojciech Kopczuk & Kjetil Telle (2016). Accounting for Business Income in Measuring Top Income Shares: Integrated Accrual Approach Using Individual and Firm Data from Norway. NBER Working Papers 22888, National Bureau of Economic Research, Inc.

Atkinson, Tony (1972). *Unequal Shares*. Allen Lane. Penguin Press: London.

Atkinson, Tony (2015). *Inequality. What can be done?* Harvard University Press.

DeLong, Brad (2017). Supply-Side Amnesia. 6.9.2017. www.bradford-delong.com/2017/09/supply-side-amnesia-live-at-project-syndicate.html. Viitattu 12.4.2022.

Diamond, Peter & James Mirrlees (1971). Optimal taxation and public production. *American Economic Review* 61, 8-27; 261–278.

Feldstein, Martin (1995). The Effect of Marginal Tax Rates on Taxable Income: a Panel Study of the 1986 Tax Reform Act. *Journal of Political Economy*, 103, 551–572.

Friedman, Milton (1965). Transfer Payments and the Social Security System, *The Conference Board Record*, New York, Sept., 11, 7–10.

Jäntti, Markus, Marja Riihelä, Risto Sullström & Matti Tuomala (2009). Trends in Top Income Shares in Finland. Teoksessa Atkinson, T. & Piketty, T. (toim.): *Top Incomes over the Twentieth Century, Vol. II*. Oxford: Oxford University Press.

Mirrlees, James, Stuart Adam, Tim Besley, Richard Blundell, Stephen Bond, Robert Chote, Malcolm Gammie, Paul Johnson, Gareth Myles & James Poterba toim. (2011). *Tax by Design: The Mirrlees Review*. Oxford: Oxford University Press.

Piketty, Thomas & Emmanuel Saez (2003). Income Inequality in the United States, 1913–1998. *Quarterly Journal of Economics*, 118(1), 1–39.

Ramsey, Frank (1927). A Contribution to the Theory of Taxation. *Economic Journal* 37.145:47–61.

Riihelä, Marja, Risto Sullström & Matti Tuomala (2010). Trends in top income shares in Finland 1966–2007. Research Reports 157, Government Institute for Economic Research ja Tampere Economic Working Papers Net Series: 78/2010.

Riihelä, Marja, Risto Sullström & Matti Tuomala (2015). Veropolitiikka huipputulojen ja -varallisuuden taustalla – Onko Pikettyn kuvaama kehitys nähtävissä Suomessa? Teoksessa Heikki Taimio (toim.) *Hyvinvointivaltio 2010-luvulla – mitä kello on lyönyt?* Palkansaajien tutkimuslaitos, Raportteja 30, Helsinki.

Riihelä, Marja & Matti Tuomala (2020a). Onko kokonaisverotus Suomessa progressiivista? *Talous & Yhteiskunta* 3/2020.

Riihelä, Marja & Matti Tuomala (2020b). Tulo- ja varallisuuserot. <https://sorsa-foundation.fi/eriarvoisuuden-tila-suomessa-2020/>

Pekkarinen, Jukka, Kari Takala, Matti Tuomala & Jarmo Kontulainen (1988). Kotitalouksien varallisuuserot Suomessa. Työväen taloudellinen tutkimuslaitos, TTT-Tutkimuksia 16.

Saez, Emmanuel & Gabriel Zucman (2019). *The Triumph of Injustice: How the Rich Dodge Taxes and How to Make them Pay*. New York: W.W. Norton.

Stiglitz, Joseph (2000). *Economics of the Public Sector*, 3. edition. New York & London: W. W. Norton Company.

Tuomala, Matti (2016). *Optimal Redistributive Taxation*. Oxford University Press.

Tuomala, Matti (2019). *Markkinat, valtio & eriarvoisuus*. Vastapaino: Tampere.

Törmälehto, Veli-Matti (2019). Tulo-, kulutus- ja varallisuuseroista Suomessa. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 1/2019.

Vermeulen, Philip (2018). How Fat is the Top Tail of the Wealth Distribution? *Review of Income and Wealth* 64: 357–387.

Köyhyys vauraassa maassa

MARJA RIIHELÄ JA MATTI TUOMALA

Johdanto

SUOMI ON JATKANUT vaurastumista viimeisten vuosikymmenten aikana. Kaikki kansalaiset eivät ole kuitenkaan päässeet osalliseksi tästä vaurastumisesta. Monissa vauraissa maissa, kuten Pohjoismaissa, luultiin muutama vuosikymmen sitten köyhyyden poistuneen yhteiskunnallisten ongelmien joukosta. Näin ei kuitenkaan ole käynyt. 1990-luvulla vallitsi laaja ideologinen ja poliittinen yhteisymmärrys siitä, että pääomaliikkeiden ja kaupan vapauttaminen on hyvä asia. Vähemmistöön jäivät äänet, joiden mukaan hallitsematon globalisaatio tulisi lisäämään taloudellista eriarvoisuutta, epävarmuutta työpaikoista ja sosiaalista syrjäytymistä. Globalisaation etenemisen aikana pääomatuloihin sekä varallisuuteen ja sen siirtoihin kohdistuvia veroja on kevennetty. Tämä kehitys on jo vuosikymmeniä ollut käynnissä monissa kehittyneissä maissa, myös Suomessa. Verojen keventämistä on perusteltu välttämättömyytenä pysyäksemme mukana kiristyvässä kansainvälisessä kilpailussa. Tämän politiikan seurauksena globalisaation tuomat suurimmat hyödyt ovatkin menneet juuri niille ryhmille, joiden verotusta on kevennetty.

Tässä luvussa arvioimme Suomen tulonjakoaineiston avulla, mitä tuloköyhyydelle on tapahtunut globalisaatiokehityksen aikakaudella.

Pohdimme tuloköyhyyden mittaamisen lisäksi vaihtoehtoisia tapoja mitata köyhyyttä. Arvioimme tuloköyhyyden muuttumista vuosittaisten tulotietojen perusteella. Paneeliaineiston avulla taas arvioimme, miten pysyvää tuloköyhyys on ollut viime vuosikymmenten aikana. Lopuksi pohdimme köyhyyttä ehkäiseviä politiikkakeinoja.

Miten köyhyyttä mitataan?

Köyhyyden mittaamisessa voidaan erottaa kaksi erillistä ongelmaa. Ensiksi on tunnistettava, ketkä ovat yhteiskunnassa köyhiä. Tämä edellyttää köyhyysindikaattorin valintaa, köyhyysrajan määrittämistä ja mittaamisessa käytettävän talousyksikön valintaa. Sen jälkeen on selvitettävä, ketkä ovat käytetyllä indikaattorilla ja valitulla köyhyysrajalla köyhiä ja ketkä eivät. Tyytyminen yhteen indikaattoriin on toki rajoittavaa etenkin siksi, että köyhyys on kiistatta moniulotteinen ilmiö. Yhden indikaattorin valinta on myös päätös siitä, minkä suhteen köyhyys määritellään. Usein, kuten tässäkin luvussa, tyydytään kuitenkin vain yhteen taloudellisia voimavaroja koskevaan indikaattoriin eli tuloon.

Toiseksi on rakennettava indeksi köyhyydestä käyttäen saatavilla olevaa informaatiota köyhistä. Perinteisesti köyhyysmittana on käytetty köyhyydessä elävien ihmisten lukumäärää ja siitä johdettua köyhyysastetta. Se on hyvin karkea mitta, koska se ei ota huomioon tulonjakaumaa köyhyysrajan alapuolella eli sitä, kuinka kaukana henkilö on köyhyysrajasta. Köyhyysastetta on kuitenkin sovellettu laajalti sekä poikkileikkausaineistolla tehdyissä tutkimuksissa että köyhyyden pysyvyyttä mittaavissa tutkimuksissa.

On sinänsä perusteltua, että köyhyysmitta perustuu niihin ihmisiin, joiden elämän perusedellytyksiin kohdistuu suurin riski. Tämän takia köyhyysaste ja päälukumitta kuvaavat myös köyhyysriskiä. Huoli minioikeuksien toteutumisesta on periaatteessa sopusoinnussa tällaisen mitan kanssa. Sosiaali- ja veropolitiikassa köyhyysastemittaa tai päälukumittaa ei kuitenkaan pidä käyttää sokeasti. Köyhyyden vakavuutta

voidaan arvioida käyttämällä erilaisia köyhyyskuilumittoja, jotka pyrkivät mittaamaan tulojen riittämättömyyttä köyhyysrajaan nähden. Edelleen köyhyyden vakavuudesta saadaan parempi kuva painottamalla eri tavoin erisuuruisia köyhyyskuiluja. Amartya Senin vuonna 1976 ilmestynyt klassikkoartikkeli *Poverty: An Ordinal Approach to Measurement* käynnistikin sellaisten köyhyysmittojen kehittämisen, jotka ottavat huomioon tuloerot köyhien keskuudessa.

Usein kysytään, eikö pelkästään tuloerojen mittaaminen riittäisi. Miksi erikseen pitäisi kiinnittää huomiota köyhyyteen? Jos köyhyys ymmärretään absoluuttisena asiana, tuloerot ja köyhyys ovat selvästi eri asioita. Absoluuttinen köyhyys viittaa siedettävän elintason alapuolella olemiseen, kun taas tuloerot viittaavat tulonsaajaryhmien eroihin. Eroa on helppo havainnollistaa vertaamalla kahta tulonjakaumaa A ja B. Jakaumassa A on hyvin vähän köyhiä verrattuna jakaumaan B, käytettiinpä mitä tahansa mittaria. Sen sijaan tuloerot ovat A:ssa huomattavasti suuremmat kuin B:ssä. Tilanteissa A ja B voidaan erottaa useita erilaisia suhtautumistapoja eriarvoisuuden ja köyhyyden erotteluun. Jotkut ovat sitä mieltä, että kaikki huomio tulee kiinnittää köyhiin. Silloin ei panna mitään painoa taloudelliselle eriarvoisuudelle köyhyysrajan yläpuolella olevien keskuudessa. Tätä brittiekonomisti Tony Atkinson (1990) kutsuu hyväntekeväisyyskonservatismiksi. Monet konservatiiviset hallitukset ovat luottaneet siihen, että antamalla rikkaiden rikastua luodaan talouskasvua, josta osa valuu köyhienkin hyväksi. Tuloerojen kasvu hyväksytään, koska sen katsotaan lieventävän köyhyyttä. Jotkut näkevät köyhyyden ja eriarvoisuuden välillä leksikografisen eli sanakirjan mukaisen järjestyksen. Vaikka eriarvoisuuden vähentäminen on politiikan tavoite, köyhyyden kitkeminen on heidän mukaansa asetettava etusijalle. Jotkut taas näkevät sekä eriarvoisuuden että köyhyyden vähentämisen tavoitteena, mutta hyväksyvät keskinäisen kaupankäynnin näiden tavoitteiden välillä. Lopuksi on vielä se näkemys, että köyhyydellä ei ole mitään erityispainoa, vaan se on yksi osa eriarvoisuudesta syntyviä kustannuksia.

Vaihtoehtoisia tapoja mitata köyhyyttä

Rahatulojen lisäksi köyhyyttä voidaan mitata useilla vaihtoehtoisilla tavoilla. Köyhyys voidaan nähdä subjektiivisena kokemuksena, jolloin kysytään ihmisten omaa käsitystä heidän tilanteestaan. Köyhyys voidaan nähdä perustarpeiden tyydyttymättömyytenä ja minimioikeuksien toteutumattomuutena. Köyhyys voidaan myös tulkita toimintakykyjen puutteena. Intialaisen Harvardin yliopiston taloustieteen ja filosofian professorin Amartya Senin (1985; 2009) mukaan ihmisen etua ei tule nähdä hyötynä eikä hyödykkeinä ja niiden ominaisuuksina vaan ihmisten kykyä toimia (*capability to function*). Sen määrittelee toimimisen henkilön saavutuksina, eli se koostuu asioista, joita hän onnistuu tekemään ja olemaan.

Sen kritisoi filosofi John Rawlsin perushyödykeindeksiä siitä, ettei se ota huomioon ihmisten erilaisuutta. Perushyödykeindeksi koostuu tavanomaisten hyödykkeiden ohella myös käsitteistä, kuten itsetunto sekä negatiivinen ja positiivinen vapaus. Rawlsin perushyödykeindeksissä ei olisi ongelmaa, jos kaikki ihmiset olisivat samanlaisia. Ihmisten kesken on suuria eroja siinä, miten he pystyvät muuntamaan hallussaan olevia resursseja hyvinvoinniksi. Esimerkiksi vammaisella on terveitä korkeammat liikkumiskustannukset. Koska hyödykkeiden arvo riippuu yksilöllisistä olosuhteista, kyvyssä toimia ei ole kyse vain saavutetusta lopputuloksesta vaan myös avautuvasta mahdollisuuksien kirjosta. Tästä syystä Sen pitää henkilökohtaista vapautta¹ tärkeänä edellytyksenä sille, mitä ihminen onnistuu tekemään ja olemaan.

Senin lähestymistavalla on kaksi merkittävää seurausta köyhyyden arvioinnin kannalta. Ensiksi se laajentaa oikeudenmukaisuuden arviointialuetta välineellisistä mittareista, kuten tuloista, perimmäisiin olemisen ja tekemisen tavoitetiloihin. Hän kutsuu näitä ihmisen olemisen ja tekemisen tiloja toiminnoiksi (*functionings*). Esimerkkejä olemisesta ovat terveys, ravitsemuksen taso ja koulutustaso, ja esimerkkejä tekemisestä ovat liikkuminen, äänestäminen ja osallistuminen julkiseen toimintaan. Toiseksi lähestymistapa laajentaa oikeudenmukaisuuden

arviointia tavoitteiden saavuttamisesta mahdollisuuksiin saavuttaa noita tavoitteita. Yksilöiden valittavaksi jää, miten he hyödyntävät heille avoimina olevat mahdollisuudet. Tässä laajennuksessa on yhtymäkohtia yhtäläisten mahdollisuuksien teoriaan, mutta Senille tulo on vain yksi eriarvoisuutta määrittävä ulottuvuus. Näin ollen köyhyys ja laajemmin taloudellinen eriarvoisuus pitäisi tulkita erilaisten olosuhteiden ja taustalla olevien mahdollisuuksien valossa.

Senin toimintakykyyn liittyvä lähestymistapa on tärkeä lisäys lopputulemien arviointiin. Siinä ei siis tyydytä tarkastelemaan vain tuloja, vaan mukaan otetaan oikeudenmukaisuuden kannalta keskeisiä asioita, kuten terveys ja koulutus. Senin ajattelu on laajentanut eriarvoisuuden tutkimuksen sosiaalisia ja taloudellisia ulottuvuuksia. Sen on myös vaikuttanut YK:n inhimillisen kehityksen indeksin muotoiluun niin, että maailman maita paremmuusjärjestykseen asetettaessa otetaan tulojen ohella huomioon muun muassa elinajanodote ja koulutus.

Taloudelliset resurssit, eli tulot ja varallisuus, ovat edelleen kiistatta köyhyyden ja yleisemmin eriarvoisuuden päätekijöitä. On kuitenkin selvää, että esimerkiksi terveyseroilla on merkitystä köyhyydelle, jolloin julkisilla terveys- ja muilla palveluilla on merkittävä rooli eriarvoisuuden ja köyhyyden vähentäjänä.

Onko köyhyys suhteellista vai absoluuttista? Senin lähestymistapa tarjoaa yhden reitin ratkaista jännite ”absoluuttisen” ja ”suhteellisen” lähestymistavan välillä. Jännite tulee esiin, kun köyhyyttä pyritään arvioimaan rikkaissa maissa. Vauraissa maissa köyhien tulot ovat moninkertaiset verrattuna keskimääräisiin tuloihin köyhissä maissa. Tällä perusteella usein ajatellaan, että köyhyys on suhteellista rikkaissa maissa. Suhteellinen tuloköyhyys voi kuitenkin tuottaa absoluuttisen köyhyyden toimintakyvyn suhteen. Suhteellisesti köyhä ihminen rikkaassa maassa joutuu lähtemään ”takamatkalta” jopa silloin, kun hänen tulonsa ovat maailman mitassa korkeat. Esimerkiksi työnhakijalle saattoi riittää Adam Smithin aikaan puuvillapaita. Nyt työnhakija tarvitsee internetyhteyden ja kännykän. Esimerkki kuvaa, miten eri toimintojen vaatimukset määräytyvät yhteiskunnallisesti. Lisäksi ne näyttävät nousevan yleisen tulotason

kasvaessa. Vauraisissa maissa ihmisillä on yhä suurempi tarve ostaa hyödykkeitä saavuttaakseen saman sosiaalisen toimintakyvyn. Sama koskee yksilön kykyä osallistua yhteisön elämään ylipäänsä. Sosiologi Peter Townsend (1979) määritteli köyhyyden tällä tavalla. Näin Senin lähestymistapa tarjoaa teoreettisen perustan tälle köyhyyden määritelmälle.

Aiempaa tutkimusta tuloköyhyydestä

Aiemmin tutkimusta köyhyyden pitkittymisestä on rajoittanut sopivien aineistojen puute. Pitkittyneen tuloköyhyyden tutkimus vaatii aineiston, joka sisältää koko väestön käytettävissä olevat tulot, joko kokonaisaineistona tai edustavana otoksena, jossa seurataan samoja henkilöitä. Tällaisia otosaineistoja ovat Euroopan unionin maita koskevat paneeliaineistot (ECHP ja EU-SILC), sillä ne sisältävät nykyisin neljän vuoden rotatointi-paneelit. Muun muassa Vaalavuo (2015) on tarkastellut köyhyyden dynamiikkaa näillä aineistoilla. Jenkins ja Van Kerm (2014) vertailivat samalla aineistolla Euroopan maita ja havaitsivat, että maat järjestyvät likimain samaan järjestykseen vuositasoisen ja pitkittyneen köyhyysriskin vertailussa.

Suomessa Tilastokeskus on muodostanut tulonjaon kokonaisaineiston. Se sisältää tietoa tulonmuodostuksesta kaikista Suomen asunnokunnista vuodesta 1995 lähtien. Tämä aineisto mahdollistaa nykyisin jo 25 vuoden seurannan tuloliikkuvuuden tarkastelussa. Tilastokeskus julkaisee myös katsauksia pitkittyneestä pienituloisuudesta.² Vasta hiljattain tutkijoiden käytössä on ollut kokonaisväestöä koskeva tulonjakotutkimukseen soveltuva aineisto. Tätä ennen muun muassa Suoniemi (2013) tutki Tilastokeskuksen tulonjaon kokonaisaineiston 10 prosentin otoksella köyhyyden poistumis- ja saapumisvirtoja ekonometrisella analyysillä. Riihelä ja Suoniemi (2015) tutkivat samalla aineistolla tuloliikkuvuutta ja köyhyyden kestoja. He havaitsivat, että tuloliikkuvuus on vähentynyt ja pitkittynyt köyhyys kasvanut. Kauhanen, Riihelä ja Tuomala (2020) puolestaan tarkastelivat köyhyyden pitkittymistä,

toistuvuutta ja köyhyysjaksojen pituuksia samalla tulonjaon kokonaisaineistolla, jota hyödynnämme tässä luvussa. Tämän luvun empiirisessä osuudessa päivitämme tätä analyysiä.

Käytettävissä olevia rahatuloja käytetään usein tulokäsittelenä kuvaamaan taloudellisen hyvinvoinnin kehitystä. Sen ulkopuolelle jäävät yhteiskunnalliset hyvinvointipalvelut (koulutus-, terveys- ja sosiaalipalvelut), jotka muodostavat euromääräiseksi muutettuna lähes yhtä suuren tulonsiirtojen lähteen kuin suorat sosiaaliset tulonsiirrot.³ Hyvinvointipalveluiden, varsinkin terveyspalveluiden, tulkitseminen tuloiksi on toki monitulkintaista.⁴ Jos hyvinvointipalvelut lasketaan mukaan tulokäsitteseen, ne vähentävät köyhyysriskiä, koska hyvinvointipalvelut painottuvat suhteellisesti enemmän pienituloisille, vaikka ovatkin absoluuttisesti jakaantuneet melko tasaisesti eri tulotasoille.⁵ Myös välilliset verot vaikuttavat käytettävissä olevien tulojen ostovoimaan. Vaikka suurituloiset maksavat euromääräisesti enemmän välillisiä veroja, suhteessa tuloihin suurituloiset maksavat niitä vähemmän kuin pienituloiset.⁶ Lisäksi omistusasuminen on merkittävä taloudellista hyvinvointia tuottava tekijä, joka usein sisällytetään kotitalouden käytettävissä oleviin tuloihin. Laskennallista asuntotuloa ei kansainvälisissä vertailukelpoisissa aineistoissa ole. Suomessa omistusasuminen on yleistä, joten sillä on merkitystä ennen muuta eri väestöryhmien köyhyysriskien tarkastelussa. Esimerkiksi iäkkäillä kotitalouksilla on useammin omistusasunto kuin nuorilla. Laskennallisen asuntotulon puuttuminen tulokäsitteestä lisää ennen kaikkea iäkkäiden, yli 74-vuotiaiden, köyhyysriskiä.⁷ Asuntotulon huomioiminen tarkasteluissa vaikuttaa jonkin verran tunnuslukujen tasoihin, mutta ei juuri niiden kehitystrendeihin (kuvio 2.3).

Tuloliikkuvuuden yhteydessä puhutaan usein elinkaarituloista. Elinkaarihypoteesissa tulokäsittelenä käytetään yksilön henkilökohtaisia tuloja. Hyvinvointi on kuitenkin riippuvainen kotitaloudesta, jossa yksilö elää, eivätkä henkilön tulot näin ollen riitä yksin hyvinvoinnin mittaamiseen. Tässä tutkimuksessa seurataan tulonjakotutkimuksessa useimmiten käytettyä menetelmää jakaa kotitalouden kokonaistulot tasan kotitalouden jäsenten kesken. Todellisuudessa tulojen käyttö ei

tietenkään jakaudu kotitalouksissa tasan. Se, kuinka tulot on jaettu kotitalouden jäsenille, on empiirinen kysymys, johon tutkimuksilla ei tällä hetkellä ole antaa vastausta.⁸ Toinen tähän liittyvä kysymys on, kuinka kotitalouteen (tai asuntokuntaan) kuuluminen tuottaa skaalaetuja. Kahden ja useamman henkilön kotitalouksissa tietyt kulutuserät ovat yhteisiä, kuten valaistus, lämmitys ja monet kestopulutusvarat. Tässä luvussa skaalaetu otetaan huomioon jakamalla kotitalouden tulot modifioidulla OECD:n ekvivalenssiskaalalla. Samalla vertaillaan myös ”vanhan” OECD:n ekvivalenssiskaalan merkitystä tuloksiin. Modifioidun OECD-skaalan käyttöä perustellaan yleensä sillä, että eri maiden vertailu ei riipu skaalatekijästä. Eri maiden kulutuksen skaalaetu voi kuitenkin vaihdella. Kuinka paljon skaalaedet vaihtelevat maittain on viimekädessä myös empiirinen kysymys.

Raportoimme Kauhasen ym. (2020) tapaan tuloksia sosioekonomisissa ryhmissä, joiden köyhyysriski on keskimääräistä suurempaa. Nämä ryhmät ovat yrittäjät, eläkeläiset, pitkäaikaistyöttömät ja muut työmarkkinoiden ulkopuolella olevat. Pitkäaikaistyöttömiksi luetaan henkilöt, joiden työttömyys on kestänyt vähintään 12 kuukautta. Opiskelijoita emme tässä tarkastele, koska opiskelijoiden tulonmuodostus on monin osin erilainen kuin muun väestön. Rekisteriaineistosta puuttuu opintolaina ja muilta kotitalouksilta saadut tulonsiirrot.

Tuloköyhyyden mittaaminen Suomen tulonjakoaineistolla

Käytämme Tilastokeskuksen Tulonjaon kokonaisaineistoon perustuvaa aineistoa vuosilta 1995–2018 sekä Tulonjaon palveluaineistoa vuosilta 1990–2019. Tulonjaon palveluaineistosta saatavat kotitalouksien käytettävissä olevat tulot sisältävät ansiotulot (palkka- ja yrittäjätulot), pääomatulot (ml. laskennallinen asuntotulo), suorat tulonsiirrot sekä suorat verot ja veronluonteiset maksut. Tiedot perustuvat pääosin hallinnollisiin rekistereihin, mutta myös haastatteluihin. Koska tulonjaon kokonaisaineiston tulotiedot perustuvat vain hallinnollisiin rekistereihin, niistä

puuttuu tulomuuttujia, joiden kansainvälisen tulonjakotilastointisuosituksen mukaan tulisi olla mukana.⁹ Näitä ovat muun muassa kotitalouksien väliset tulonsiirrot (yleensä omilta vanhemmilta tai isovanhemmilta saatu rahallinen tuki), lähdeveronalaiset tulot (lähinnä korkotulot) sekä omassa asunnossa asumisesta saatava laskennallinen asuntotulo. Tulonjaon palveluaineisto on otosaineisto, joka sisältää edellä mainitut tulonlähteet. Useamman vuoden keskimääräisten tulojen laskennassa vuositulot deflatoidaan elinkustannusindeksillä.

Poikkileikkausaineistosta selvitetty eriarvoisuuden ja köyhyyden muutos tarkoittaa jakaumassa tapahtunutta muutosta ilman tietoa siitä, ovatko samat henkilöt pienituloisia tai suurituloisia vuodesta toiseen. Mahdollisuus paneeliaineistojen käyttöön on lisääntynyt, ja sitä myöten myös uusia köyhyyden mittaamisen menetelmiä on kehitetty. Ensimmäiset sovellukset pitkätaimaineistoilla koskivat siirtymiä köyhyysrajan alapuolelle ja pois sieltä sekä köyhyyden kestoa. Köyhyys ei ole niin vakava ongelma, jos sen kesto on lyhytaikaista eikä se ole toistuvaa. Kun köyhyyttä mitataan vuosituloilla, huomio kiinnittyy yleensä toimenpiteisiin köyhyyden vähentämiseksi tai lieventämiseksi etuustasoihin vaikuttamalla. Siirtymiset köyhyysrajan yläpuolelle ja alapuolelle valaisevat prosessia, jolloin toimenpiteet on helpompi kohdistaa köyhyyden vähentämiseen, toisin sanoen toimenpiteisiin, jotka estävät köyhyyden syntyä tai edistävät köyhyydestä pois pääsyä.

Senin vuoden 1976 artikkelin julkaisun jälkeen köyhyysmittojen kehityksessä on tapahtunut paljon ja päälukumitan ohelle on tullut joukko mittoja, jotka ottavat huomioon köyhien jakauman ja täyttävät hyvälle köyhyysmitalle asetetut vaatimukset. Foster, Greer ja Thorbecke (1984) kehittivät yhden tällaisen mitan. $FGT(a)$ -mitta määrittää eri $a:n$ arvoilla köyhyysasteen ($a = 0$) ja normalisoidun köyhyysvajeen ($a = 1$). Mitä suurempi $a:n$ arvo on, sitä vähemmän köyhyyttä yhteiskunnassa hyväksytään. $FGT(a)$ -mitta parametrin arvolla $a = 2$ on herkkä tuloeroille köyhyysrajan alapuolella. Mitä kauempana köyhyysrajasta kotitalouden tulot ovat, sitä suurempi paino niillä on köyhyysmitan suuruuteen. FGT -mitan hyvä ominaisuus on myös sen summautuvuus eri väestöryhmien

suhteen. Tämän ominaisuuden avulla on mahdollista arvioida erilaisia syitä köyhyysasteen kasvulle. Köyhyysasteen muutoksen taustalla voi olla väestörakenteen muutos, esimerkiksi väestön ikääntyminen, tai tietyn väestöryhmän muista poikkeava tulotason muutos, joka vaikuttaa köyhyysriskiin tässä ryhmässä. Esimerkiksi jos väestöryhmän, jonka köyhyysriski on suuri, väestöosuus kasvaa, se kasvattaa kokonaisköyhyysindeksiä. Toisaalta ryhmä, jonka köyhyysriski kasvaa vaikka sen väestöosuus jopa laskee, voi kasvattaa köyhyysriskiä. Pitkäaikaistyöttömien väestöosuus laski 1990-luvun laman jälkeen vuoteen 2000 asti samalla, kun heidän köyhyysriskinsä kasvoi voimakkaasti. Pitkäaikaistyöttömien vaikutus koko väestön köyhyysriskiin onkin tästä syystä pysytellyt korkeana 1990-luvun laman jälkeen.¹⁰

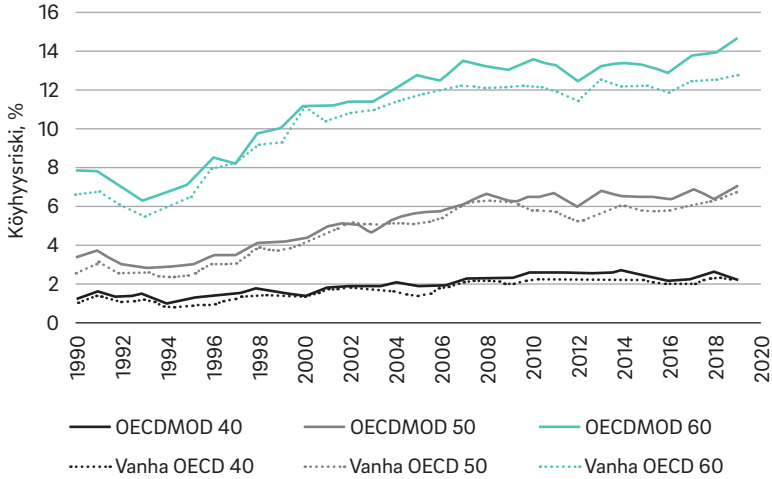
FGT(a)-mittaa voidaan käyttää myös pitkittäisaineistoilla, jos tulokäsitteenä käytetään henkilöiden useamman vuoden tulojen keskiarvoa. Tulojen vuosittainen vaihtelu siis jätetään huomioimatta, jolloin voidaan käyttää poikkileikkausaineistoihin tarkoitettuja mittoja. Köyhyyttä voidaan tarkastella pitkittäisaineistoilla ottamalla huomioon myös vuosittaiset vaihtelut köyhyudessa. Foster (2007) laajensi FGT(a)-mittaa lisäämällä siihen aikaulottuvuuden siten, että köyhyyden minimikesto otetaan huomioon. Gradín ym. (2012) lisäsivät mittojen tarkasteluun myös köyhyyden yhtäjaksoisuuden.

Köyhyys poikkileikkausaineiston perusteella

Kansainvälisissä vertailututkimuksissa on vakiintuneita pienituloisuuden mittaamisen käytäntöjä, jotka koskevat tulokäsitettä ja oletusta kotitalouden tuottamasta skaalaeidusta. Näillä valinnoilla ei ole suurta vaikutusta vuosittaisiin koko väestöä koskevien köyhyysasteiden kehitykseen (kuvio 2.1). Köyhyysasteet ovat kasvaneet Suomessa 1990-luvun puolivälistä vuoteen 2007 asti, oli pa köyhyysraja 40, 50 tai 60 prosenttia mediaanitulosta ja oli pa tulokäsitteessä mukana laskennallinen asuntotulo tai ei. Vuoden 2007 jälkeen köyhyysasteissa ei ole tapahtunut suurta muutosta.

Kuvio 2.1. Köyhyysasteet kun tulokäsitteenä ovat käytettävissä olevat tulot, köyhyysrajana 60, 50 ja 40 prosenttia mediaanitulosta, skaala modifioitu ja 'vanha' OECD-skaala (ml. asuntotulo)

Aineistolähde: Tulonjaon palveluaineisto 1990–2019, Tilastokeskus.

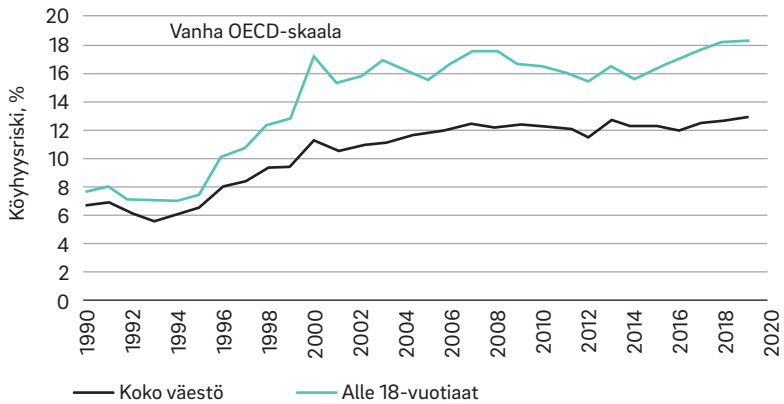
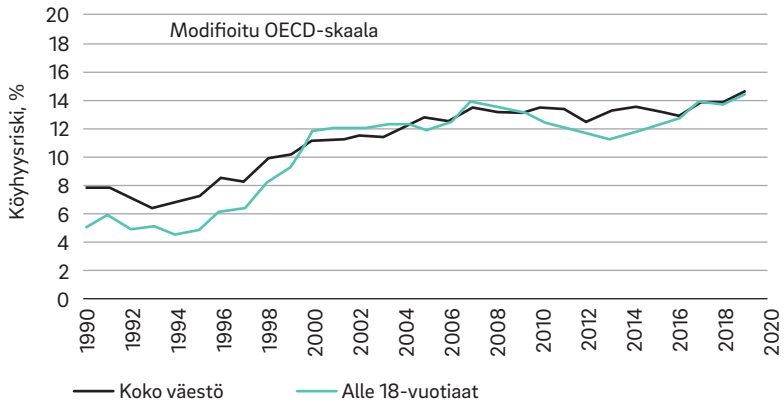

Köyhyysaste oli 13 prosenttia vuonna 2016 ja 14,6 prosenttia vuonna 2019, kun köyhyysraja oli 60 prosenttia mediaanitulosta, ekvivalenssiskaalana modifioitu OECD-skaala ja laskennallinen asuntotulo mukana kotitalouden käytettävissä olevissa tuloissa (kuvio 2.1). Köyhyysrajan laskeminen 60 prosentista 50 prosenttiin mediaanitulosta puolittaa köyhyysriskin. Puolet köyhistä sijoittuu siis 60 ja 50 prosentin rajojen väliin. Siirtyminen 40 prosentin mediaanitulon köyhyysrajaan vähentää köyhyysriskiä voimakkaasti, jolloin se on 2,3 prosenttia vuonna 2019. On huomattava, että tämä vastaa kuitenkin noin 126 000:ta henkilöä.

Ekvivalenssiskaalan valinnalla on vaikutusta eri väestöryhmien köyhyysriskeihin.¹¹ Köyhyyden kestolla ja toistuvuudella on tutkimuksissa todettu olevan haitallisia vaikutuksia erityisesti lapsiin.¹² Lapsiköyhyys eroaa huomattavasti koko väestön köyhyysriskistä, kun käytetään vanhaa OECD-skaalaa. Modifioitu OECD-skaala painottaa vähemmän lasten vaikutusta kotitalouden hyvinvointiin kuin vanha OECD-skaala, jossa kulutuksella oletetaan olevan pienemmät skaalaedut (kuvio 2.2).

Kuvio 2.2. Koko väestön ja lapsien köyhyyssasteet eri ekvivalenssiskaaloilla

Aineistolähde: Tulonjaon palveluaineisto 1990–2019, Tilastokeskus.

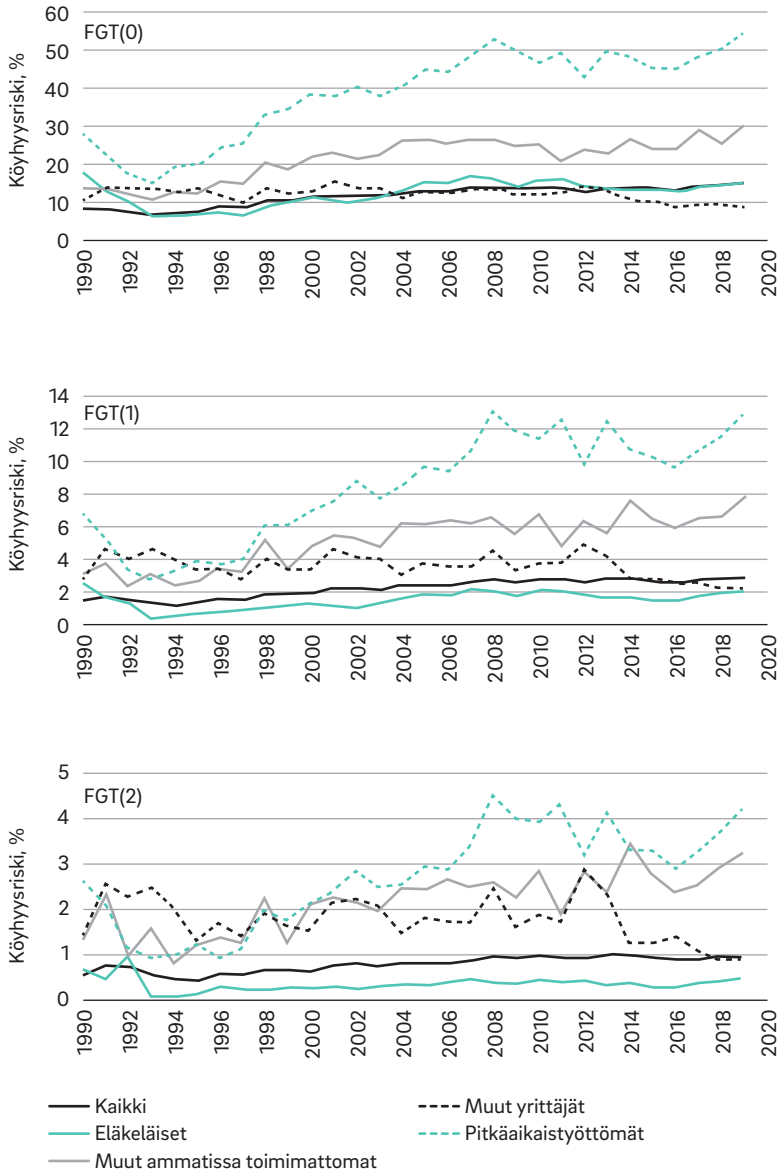
Laskennallisen asuntotulon sisällyttäminen tulokäsitteeseen ei näytä koko väestön tasolla vaikuttavan köyhyysriskeihin.¹³ Eri väestöryhmissä sillä on kuitenkin vaikutusta. Esimerkiksi eläkeläisnaisten köyhyysriski kasvaa merkittävästi, jos laskennallista asuntotuloa ei oteta huomioon.¹⁴

Eri sosioekonomiset ryhmät eroavat köyhyysriskin lisäksi sen suhteen, kuinka kaukana ne ovat köyhyysrajasta, vaikka suurta trendinomaista kehitystä köyhyysrajaan suhteutetuissa köyhyyskuiluissa ei olekaan. Köyhyyskuilut ovat kasvaneet jonkin verran vuodesta 1995. Ryhmien välillä on kuitenkin suuria eroja. Köyhyyskuilu on suuri yrittäjillä. Koko väestön keskimääräistä köyhyyskuilua suurempia kuiluja on myös pitkäaikaistyöttömillä ja ryhmällä ”muut työmarkkinoiden ulkopuolella olevat”. Eläkeläisten köyhyyskuilu on keskimääräistä köyhyyskuilua pienempi. Tämä on esimerkki siitä, kuinka FGT-mitan eri parametriarvojen huomioon ottaminen antaa lisätietoa köyhyyden luonteesta. Eläkeläisköyhyys on koko väestön köyhyyttä alhaisempi, kun otamme huomioon myös sen, kuinka kaukana eläkeläisten tulot ovat köyhyysrajasta.

Sosioekonomisessa ryhmityksessä pitkäaikaistyöttömät erottuvat selvästi sekä köyhyysriskin tason että sen kasvun perusteella (kuvio 2.3). Pitkäaikaistyöttömien köyhyysriski on kasvanut 1990-luvun puolivälistä lähtien voimakkaasti vuoteen 2008 asti, jonka jälkeen köyhyysriskin taso vaihtelee mutta jää korkeaksi. 1990-luvun lamassa pitkäaikaistyöttömien köyhyysriski oli alle 20 prosenttia. Vuonna 2000 se oli 38 prosenttia ja 52 prosenttia vuonna 2008. Sen jälkeen köyhyysriski näytti olevan laskusuunnassa, mutta vuoteen 2019 mennessä luku oli noussut 54 prosenttiin. Köyhyysriski on kasvanut ja köyhyyskuilu on syventynyt vuodesta 1996 vuoteen 2008. Köyhyyskuilu on selvästi korkeampi kuin väestöllä keskimäärin. Köyhyyskuilun huomioon ottavan mitan perusteella pitkäaikaistyöttömien köyhyys on sosioekonomisista luokista yksi vakavimmista.

Kuvio 2.3. FGT(α)-mitta eriässä sosioekonomisessa ryhmässä, $\alpha=0, 1, 2$

Aineistolähde: Tulonjaon palveluaineisto 1990–2019, Tilastokeskus.

Köyhyyden pitkittyminen

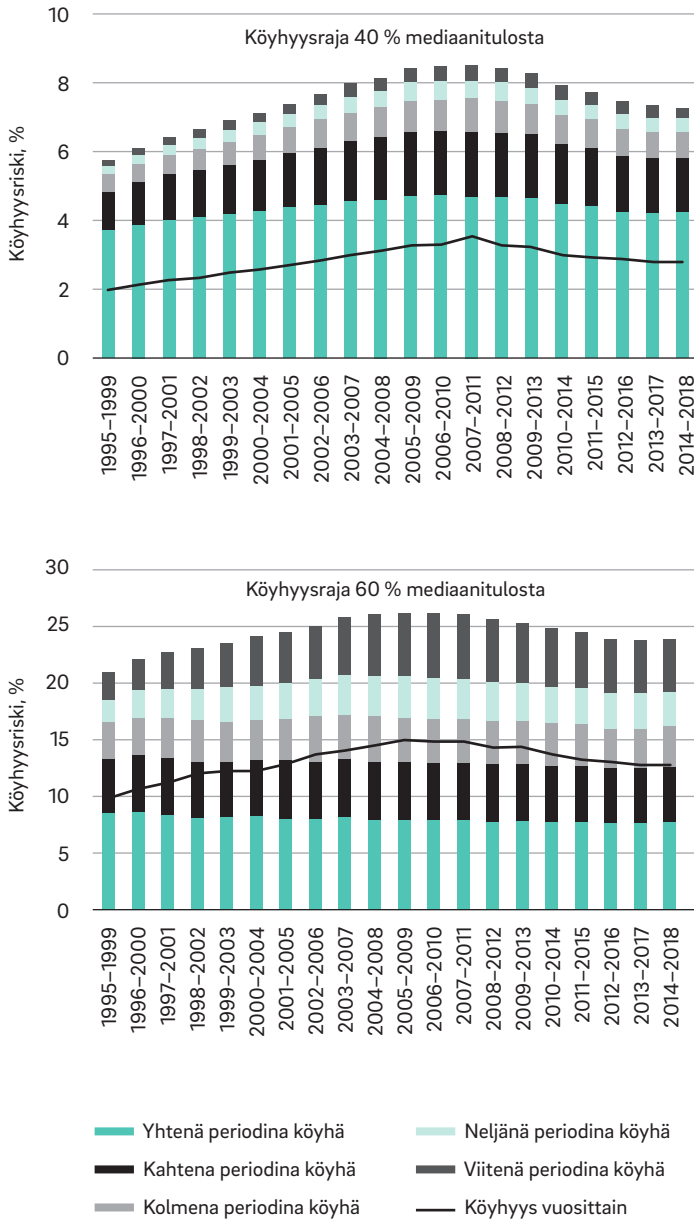
Edellä tarkastelimme köyhyyttä yhden vuoden tulojen perusteella, jolloin köyhyyden pysyvyydestä ei voida sanoa varmuudella mitään. Vähäinen empiirinen tutkimus pitkittyneestä köyhyydestä on johtunut pitkälti siitä, että sopivien aineistojen saatavuus on ollut vähäistä. Aikaisemmissa Suomen pitkittäisaineistoilla tehdyissä tutkimuksissa on havaittu, että lyhytkestoinen köyhyys on vähentynyt ja pitkäkestoinen köyhyys on lisääntynyt.¹⁵ Näissä tutkimuksissa köyhyyden pitkittymistä tarkasteltiin viiden vuoden ajanjaksoilla. Tutkimusten mukaan köyhyyden lisääntyminen johtuu vähintään viiden vuoden köyhyyssjaksojen kasvusta, kun köyhyyssrajana on 60 prosenttia mediaanitulosta. Kuviosta 2.4 havaitsemme, että samanaikaisesti kun köyhyys on yleistynyt, myös köyhyyssjaksoja on enemmän. Niiden henkilöiden osuus, joilla ei ole ollut viiden vuoden aikana yhtään köyhyyssjaksoa, pieneni viidellä prosenttiyksiköllä ajanjaksosta 1995–1999 ajanjaksoon 2008–2012. Lyhytkestoinen köyhyys pysyi lähes muuttumattomana, mutta pitkittynyt eli kaikki viisi ajanjaksoa kestänyt köyhyys kasvoi 2,3 prosentista 5,5 prosenttiin. Vuoden 2008 jälkeen köyhyyssriskin kasvu hidastui, mikä näkyy myös pitkittyneen köyhyyden laskuna: ajanjaksolla 2014–2018 vähintään viisi vuotta yhtäjaksoisesti köyhänä oli edelleen 4,6 prosenttia väestöstä.

Vuosittaisten köyhyyssriskien kasvu johtui pitkittyneen köyhyyden kasvusta. Samalla kun köyhyys yleistyi, tämä joukko jakautuu kahtia: toisilla köyhyys on harvinaista ja toisilla se pitkittyy krooniseksi. Köyhyys on siis sen keston mielessä syventynyt, vaikka vuositason tarkasteluissa köyhyysskuilu ei olekaan kasvanut.

Kun köyhyyden kriteeriä kiristetään siten, että köyhiksi katsotaan henkilöt, joiden tulot ovat alle 40 prosenttia mediaanitulosta, havaitaan pitkittyneen köyhyyden olevan suhteellisen pientä verrattuna edelliseen tarkasteluun (kuvi 2.4). Lyhytkestoinen köyhyys on tällöin selvästi valitseva. Tämä osoittaa, että äärimmäisen köyhyyden tilat eivät ole suurimmalle osalle suomalaisista kovin pysyviä.

Kuvio 2.4. Köyhyyden pitkittyminen viiden vuoden periodeissa

Aineistolähde: Tulonjaon kokonaisaineisto 1995–2018, Tilastokeskus.

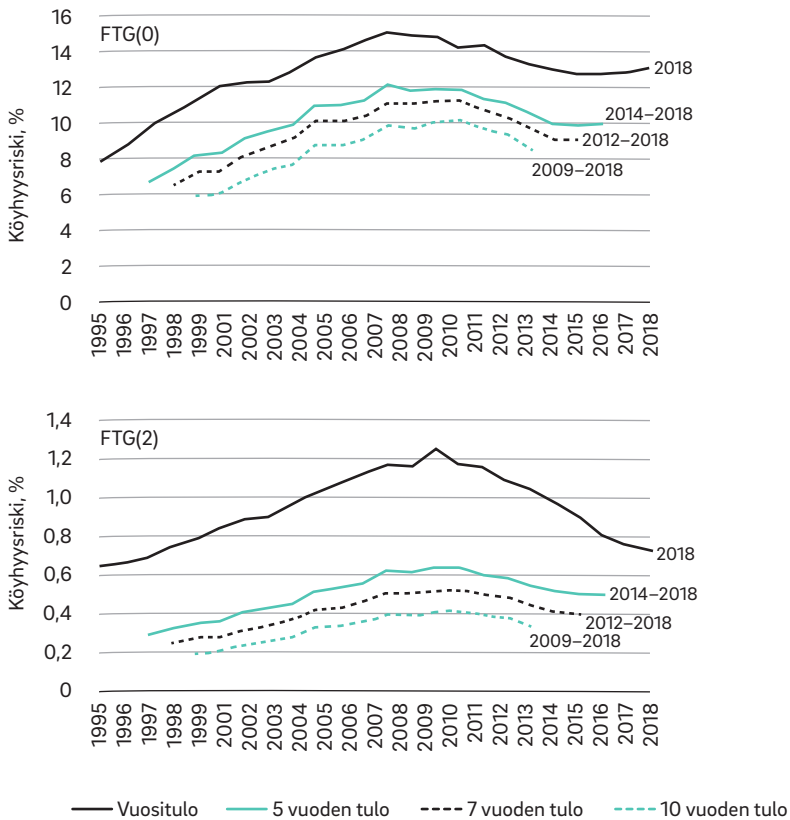

Vuositulojen ja pidemmän aikavälin keskitulojen perusteella tehtävät päätelmät köyhyydestä ovat pitkälti samansuuntaisia (kuvio 2.5). Pitkittäisaineistosta saatava tieto vahvistaa vuositason tarkastelusta saatavaa kuvaa. Köyhyyden pitkittymisellä on selvä yhteys tuloliikkuvuuden vähenemiseen, kun liikkuvuus jakauman kummassakin hännässä on vähentynyt.¹⁶

Kun tarkastellaan pidempää aikaväliä, huomataan, että köyhyysriski pienenee. Köyhyys on osalle tilapäistä ja osalle pysyvämpää. Kuviosta 2.5 havaitsemme, että tulovaihtelu yksittäisten vuosien välillä lieventää

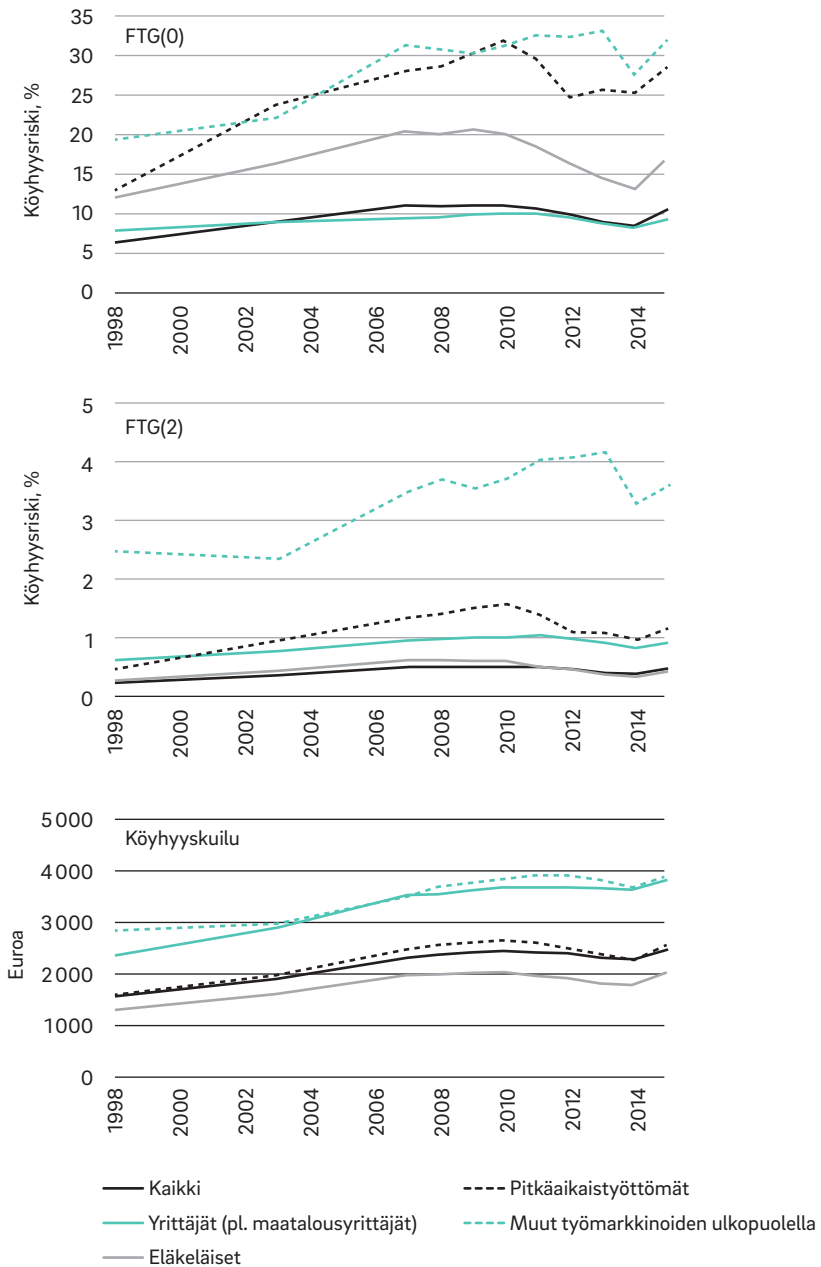
Kuvio 2.5. Köyhyysindeksi FGT(0) ja FGT(2) vuosituloilla ja pidemmän aikavälin pysyväistuloilla

Aineistolähde: Tulonjaon kokonaisaineisto 1995–2018, Tilastokeskus.

Kuvio 2.6. FGT(α)-mitta 7 vuoden pysyv

Aineistol

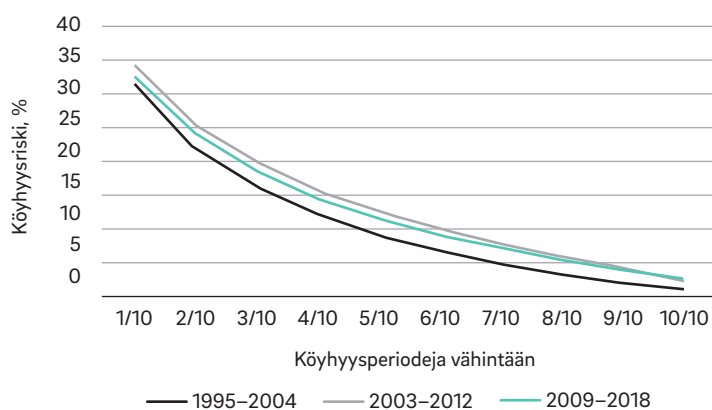
köyhyyttä, mutta pidemmän aikavälin keskimääräisillä tuloilla mitattuna köyhyys on edelleen huomattavan korkea. Köyhyysriski on kymmenen vuoden keskituloilla mitattuna kasvanut 6 prosentista (ajanjaksolta 1995–2004) 8,5 prosenttiin (ajanjaksoon 2009–2018). Lisäksi aikaisemmasta tutkimuksesta tiedämme, että köyhyysjaksojen määrät ovat lisääntyneet ja niiden kestot ovat pidentyneet, mikä vaikuttaa luonnollisesti myös pysyväistuloilla mitattuihin köyhyysriskeihin.¹⁷

Kuten yhden vuoden tuloilla tarkasteltuna, myöskään pysyväistulon tarkastelussa köyhyys ei ole yhtä vakavaa kaikissa väestöryhmissä (kuvio 2.6). Kun tarkastellaan köyhyyskuiluja eri väestöryhmissä, havaitaan, että pitkäaikaistyöttömien tulojen etäisyys köyhyysrajasta on pienempi kuin muiden työvoiman ulkopuolella olevien. Yrittäjien asema tulojakaumassa on kahtalainen. Yhtäältä on paljon suurituloisia yrittäjiä, mutta toisaalta on myös paljon hyvin pienituloisia yrittäjiä. Eläkeläisten köyhyyskuilu on koko väestöön verrattuna pienempi. Suurin osa eläkeläisistä on lähellä köyhyysrajaa. Siksi pienetkin muutokset mediaanitulossa lasku- ja noususuhdanteissa vaikuttavat köyhyydestä saatavaan kuvaan.

Köyhyyden yleisyyttä voidaan tarkastella monella tapaa. Kuviossa 2.7 köyhyyden yleisyyttä tarkastellaan 10 vuoden ajanjaksoissa.

Kuvio 2.7. Köyhyyssasteet sen vähimmäiskeston mukaan 10 vuoden tarkasteluperiodilla

Aineistolähde: Tulonjaon kokonaisaineisto 1995–2018, Tilastokeskus.

Havaitsemme, että vähintään kerran köyhyysrajan alapuolella olevien osuus väestöstä oli 31,6 prosenttia vuosina 1995–2004. Tämä kertoo siitä, että merkittävä osa väestöstä on ainakin jossain vaiheessa köyhä 10 vuoden aikana, mutta vain pieni osa on sitä pysyvästi. Vuosina 1995–2004 heitä oli 1,2 prosenttia väestöstä. Luku on kuitenkin yli kaksinkertais- tunut ajanjaksoon 2009–2018 mennessä. Aikaisempi tutkimuksemme osoittaa myös, että köyhyyden yhtäjaksoisuus on lisääntynyt.¹⁸ Köyhyydestä irtautumisen kannalta olisi parempi, että henkilö nousisi ajoittain köyhyysrajan yläpuolelle. Se on merkki siitä, että henkilöllä on ajoittain kyky ja mahdollisuus nousta köyhyydestä.

Päätelmät ja politiikkakeinot

Sekä yhteiskuntafilosofiassa että uskonnollisessa retoriikassa on vahva perinne asettaa huono-osaisimmat etusijalle. Nykyisin tämä perinne on haarautunut erilaisiin lohkoihin. Yksilön omaa vastuuta korostavissa näkemyksissä etusija rajoitetaan vain niille köyhille, jotka ovat ”hyväksyttävästi” köyhiä (*deserving poor*). Tähän näkemykseen nojaavien kriitikkojen mielestä hyvinvointivaltio tai sosiaalivaltio on tuhonnut yksityisten ponnistelujen ja palkintojen välisen yhteyden ja heikentänyt työnteon, säästämisen ja yrittäjyyden vetovoimaa. Erityisesti perinteisessä konservatiivioikeistolaisessa näkemyksessä sosiaaliturvaa ajatellaan usein tästä näkökulmasta. Esimerkiksi ruotsalaisekonomisti Assar Lindbeck on väittänyt, että hyvä sosiaaliturva muuttaa vähitellen vallitsevia sosiaalisia normeja niin, että ihmiset jättäytyvät sosiaaliturvan varaan helpommin kuin hakeutuvat töihin. Lindbeck ei ole esittänyt mitään empiiristä tukea väitteelleen. Samaa logiikkaa käytetään, kun sosiaaliturvamenojen leikkaamista pidetään hyvänä ratkaisuna työttömyyden vähentämiseen ja julkisen sektorin budjettiongelmiin. Lähes vastakkaisen näkemyksen mukaan hyvinvointivaltion sosiaaliturvan ja laajemmin yhteiskuntapolitiikan pitäisi voimaannuttaa huono-osasia.

Sosiaaliturvalla on ollut ja on edelleen iso rooli eriarvoisuuden ja

köyhyyden vähentämisessä. Viime vuosikymmeninä hyvinvointivaltion sosiaaliturvaa on kuitenkin voimakkaasti arvosteltu myös siitä, että nykyinen sosiaalivakuutuspainotteinen toimeentulojärjestelmä ei ole onnistunut estämään köyhyyden ja tuloerojen kasvua. Monet nykymuotoisen sosiaalivakuutuspainotteisen sosiaaliturvan kriitikot näkevät epäonnistumisen syynä sen, että tulonsiirroista huomattava osa menee köyhyysrajan yläpuolella oleville. Tämän näkemyksen mukaan paremmin kohdennettuina näihin tulonsiirto-ohjelmiin uhratut voimavarat riittäisivät köyhyyden poistamiseen. Sosiaalivakuutusjärjestelmillä (eläke-, sairaus- ja työttömyysturva) on kuitenkin paljon muitakin tavoitteita. Tämän kannan mukaan olisi liikaa vaadittu, jos sosiaalivakuutus tarjoaisi sekä riittävän vakuutuksen että poistaisi köyhyyden. Monessa maassa kuitenkin juuri sosiaalivakuutusohjelmat ovat olleet tärkein köyhyyden lieventäjä.

Köyhyyden vastaisessa taistelussa tuntuisi luonnolliselta suunnitella politiikka niin, että päähuomio on huono-osaisimmissa ihmisissä. Se, kuinka tässä onnistutaan, riippuu siitä, miten köyhyyttä mitataan. Jos sitä mitataan päälukumitalla, tehokkain tapa vähentää köyhyyttä on nostaa niukasti köyhyysrajan alapuolella olevien asemaa. Tällainen politiikka asettaa etusijalle huonossa mutta ei huonoimmassa asemassa olevat.¹⁹

Universaaleilla ohjelmilla voidaan puolestaan välttää tarkan kohdenuksen tai tulosidonnaisen sosiaaliturvan ongelmia, kuten sosiaalista häpeää eli *stigmaa* ja etujen vähäistä käyttöä. Itse asiassa pohjoismaiseen hyvinvointimalliin kuuluu jo ei-rahamääräinen ”perustulo”. Kaikilla on nimittäin pääsy julkisesti tarjottuun peruskoulutukseen, perusterveydenhoitoon, lasten ja vanhusten hoitoon ja muihin sosiaalipalveluihin. Perustulokeskustelussa tämä usein unohtuu. Myös edellä esitetyistä tulo-köyhyysmitoista puuttuu näiden palvelujen vaikutus. Näiden ohjelmien poliittinen suosio on perustunut siihen, että ne ovat ainakin tähän asti hyödyttäneet suurta äänestäjien enemmistöä.

Stigman ja etujen vajaakäytön ongelmat universaali perustulo tai jokin sen muunnelma toki poistaisi. Vaatimukset universaalista perustulosta ovat yleensä syntyneet tuloerojen ja työttömyyden kasvun aikana.

Näin oli 1930-luvulla suuren työttömyyden aikana, kun brittiekonomisti James Meade ehdotti sosiaalisen osingon²⁰ systeemiään. Samoin näyttää käyneen viime vuosina. Meade (1964) toisti ehdotuksensa 1960-luvulla keinona kompensoida menetykset, joita teollinen automaatio aiheuttaa työnsä menettäneille. Tärkeimpänä keinona hän piti kuitenkin työntekijöiden ottamista yrityksen omistajiksi. Tällöin perustulo voitaisiin rahoittaa omistamisen perusteella ilman vaikutuksia työhaluihin. Alaskan osavaltion versio perustulosta rahoitetaan juuri tällaisilla rojalteilla.

Tarkan kohdennuksen sosiaaliturva tuntuisi auttavan parhaiten huonompiosaisia, mutta tehokkain ohjelma huonoimmassa asemassa olevan kannalta saattaa sittenkin olla universaali ohjelma, joka ei aseta mitään ryhmää etusijalle. Pohjoismaissa universaalit ohjelmat ovat toimineet hyvin niin kauan kuin tuloerot ovat pysyneet vähäisinä. On myös epäilty, että fiskaalinen uudelleenjako (eli verojen ja tulosiirtojen kautta tapahtuva uudelleenjako) saattaa olla tehottomampaa kuin vaikuttaminen veroa edeltävään tulonjakaumaan, koska siinä köyhät ovat riippuvaisia sosiaalipolitiikan jatkuvuudesta. Lisäksi on muistettava edellä mainitut stigman ja etujen vajaakäytön ongelmat.

Ei pidä silti unohtaa, että fiskaalinen uudelleenjako voi myös vahvistaa köyhien asemaa työmarkkinoilla. Jos työnantaja tarjoaa huonoja työehtoja, takuu- tai perustulo antaa työntekijälle neuvotteluvoimaa kieltäytyä kohtuuttomista sopimuksista. Tätä on pidetty myös perustulon etuna. Toisaalta pohjoismaidenkin malli (ainakin menneinä vuosina) tasapainottaa neuvotteluvoimaa työnantajan ja työntekijän välillä. Markkinoilla tapahtuva uudelleenjako ja sääntely voivat siirtää voimatasapainoa jopa enemmän kuin markkinoita edeltävä tai markkinoiden jälkeinen uudelleenjako.

Lyhytkestoisen köyhyyden lieventämiseksi etuuskien tason ylläpitäminen on toimiva keino. Lisäksi turvaverkon parantamisella estetään ihmisten putoaminen köyhyyteen. Pitkittyneen köyhyyden tilanteessa tarvitaan keinoja voimaannuttaa ihmisten inhimillisiä ja fyysisiä voimavaroja. Näitä keinoja ovat koulutus, aktivointi- ja tukitoimet, joilla pyritään edistämään köyhyydestä poispääsyä ja estämään köyhyyteen

joutuminen. Pitkittynyt köyhyys vaatii toisenlaisia politiikkatoimia kuin lyhytkestoinen köyhyys. Näin ollen pelkät fiskaaliset keinot eivät riitä. Poliitiikan pitää huolehtia teknologisen kehityksen suunnasta ja suosia niitä innovaatioita, jotka painottavat inhimillistä tekijää ja parantavat ihmisten työllistettävyyttä. Tämä kaikki edellyttää valtion paluuta johtavaan rooliin innovaatiopolitiikassa. On myös lisättävä veroilla rahoitettua koulutusta, joka vahvistaa teknologiaa täydentäviä taitoja. Tämä antaa yksityisille yrityksille kannusteen luoda työpaikkoja, joiden palkoilla pärjää yhteiskunnassa.

Viitteet

- 1 Sen käyttää usein vapautta (*freedom*) samassa merkityksessä kuin toimintakyky (*capability*).
- 2 Tilastokeskus 2021.
- 3 Lindqvist 2009.
- 4 Yhteiskunnan tarjoamat terveyspalvelut voidaan tulkita siten, että ne vapauttavat varoja muuhun käyttöön kuin terveyspalvelujen ostoon. Jos terveyspalvelut kuitenkin tulkitaan vakuutukseksi, silloin ne tulisi mieluummin jakaa kaikille henkilöille tasan.
- 5 SVT 2018.
- 6 Sullström ja Riihelä 1996; Riihelä ja Tuomala 2020, 2022. Tilastokeskuksen Kulutustutkimuksen aineiston avulla voidaan arvioida yhteiskunnallisten palveluiden ja välillisten verojen vaikutus köyhyysriskiin. Vuoden 2016 osalta köyhyysriski oli 12,7, kun tulokäsitemuoto oli ekvivalentti käytettävissä oleva tulo ja köyhyysraja 60 prosenttia mediaanitulosta. Kun tulokäsitemuotoon lisäti yhteiskunnalliset palvelut, köyhyysriski laski 10,5 prosenttiin. Välillisten verojen lisääminen nosti köyhyysriskiä edellisestä 11,0 prosenttiin.
- 7 Rantala ja Riihelä 2017.
- 8 Jenkins 2011.
- 9 Canberra Group 2011.
- 10 Riihelä ja Suoniemi 2017.
- 11 Riihelä ym. 2008.
- 12 Foster 2007.
- 13 Ks. esim. Kauhanen ym. 2020.
- 14 Rantala ja Riihelä 2016.
- 15 Ruotsalainen 2013; Riihelä & Suoniemi 2015; 2017; Kauhanen & Riihelä & Tuomala 2020.
- 16 Riihelä ja Suoniemi 2017.
- 17 Kauhanen ym. 2020.
- 18 Kauhanen ym. 2020.
- 19 Tuomala (2016) käsittelee aihetta laajemmin.
- 20 Meade siis käytti nimitystä sosiaalinen osinko jo ennen Rhys Williamsia.

Kirjallisuus

Atkinson, Anthony B. (1990). Public Economics and the Economic Public. *European Economic Review*, 34, pp. 225–248.

Canberra group (2011). *Handbook on Household Income Statistics*, Second Edition. United Nations, Geneva. https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/groups/cgh/Canbera_Handbook_2011_WEB.pdf.

Foster, James (2007). A Class of Chronic Poverty Measures. Working Paper No. 07-W01, Department of Economics Vanderbilt University Nashville.

Foster, James, Joel Greer & Erik Thorbecke (1984). A Class of Decomposable Poverty Indices, *Econometrica*, 52, 761–766.

Gradín, Carlos, Coral Del Río & Olga Cantó (2012). Measuring Poverty Accounting for Time. *Review of Income and Wealth*, International Association for Research in Income and Wealth, vol. 58(2), 330–354.

Jenkins, Stephen P. (2011). *Changing Fortunes – Income Mobility and Poverty Dynamics in Britain*. Oxford University Press.

Jenkins, Stephen P. & Philippe Van Kerm (2014). The relationship between EU indicators of persistent and current poverty. *Social Indicators Research*, 116 (2), 611–638.

Kauhanen, Arttu, Marja Riihelä & Matti Tuomala (2020). Köyhyys ja köyhyyden pitkittyminen Suomessa, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* – 116. vsk. – 1/2020.

Lindqvist, Markku (2009). Julkiset hyvinvointipalvelut osana kotitalouksien materiaalista hyvinvointia. Teoksessa Kirsti Ahlqvist ja Marko Ylitalo (toim.). *Kotitalouksien kulutus 1985–2006*, Tulot ja kulutus 2009, Tilastokeskus: Helsinki.

Rantala, Juha & Marja Riihelä (2016). Eläkeläisnaisten ja -miesten toimeentuloerot vuosina 1995–2013. *Eläketurvakeskuksen tutkimuksia* 1/2016.

Rantala, Juha & Marja Riihelä (2017). Eläkeläisten käytettävissä oleva tulo. Teoksessa Susan Kuivalainen, Juha Rantala, Kati Ahonen, Kati Kuitto ja Liisa-Maria Palomäki (toim.). *Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo 1995–2015*. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2017.

Riihelä, Marja & Ilpo Suoniemi (2015). Tuloliikkuvuus ja köyhyyden pysyvyys Teoksessa Heikki Taimio (toim.). *Hyvinvointivaltio 2010-luvulla – mitä kello on lyönyt?* Raportteja 30, Palkansaajien tutkimuslaitos: Helsinki.

Riihelä, Marja & Ilpo Suoniemi (2017). Miksi Suomen tuloerot ja köyhyys ovat kääntyneet kasvuun? Teoksessa Heikki Taimio (toim.). *Tuotannon tekijät. Palkansaajien Suomi 100 vuotta*. Palkansaajien tutkimuslaitos: Helsinki.

Riihelä, Marja & Risto Sullström (2002). Käytettävissä olevien tulojen liikkuvuus vuosina 1990–1999. *VATT-keskustelualoitteita* No. 270.

Riihelä, Marja, Risto Sullström & Matti Tuomala (2008). Economic Poverty in Finland 1971–2004, *Finnish Economic Papers* 21; 57–77.

Sen, Amartya (1976). Poverty: An Ordinal Approach to Measurement, *Econometrica*, 44, 219–231.

Sen, Amartya (1983). Poor, Relatively Speaking. *Oxford Economic Papers* 35 (1983), 153–169.

Sen, Amartya (1985). *Commodities and capabilities*. Amsterdam: North-Holland.

Sen, Amartya (2009). *The Idea of Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Sullström, Risto & Marja Riihelä (1996). Välilliset verot osana Suomen verojärjestelmää: Analyysi verojen vaikutuksesta kotitalouksien tulojakaumaan vuosina 1966–1990. *VATT- keskustelualoitteita* no. 120.

Tilastokeskus (2021). Asuntoväestön pienituloisuus ja pitkittynyt pienituloisuus sukupuolen ja iän mukaan, 2010–2020. Tulonjakotilasto, Tilastokeskus. pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__tul__tjt__pienituloisuus/statfin_tjt_pxt_128j.px/

Townsend, Peter (1979). *Poverty in the United Kingdom: A Survey of Household Resources and Standards of Living*. Harmondsworth, U.K.: Allen Lane.

Tuomala, Matti (2016). *Optimal Redistributive Taxation*. Oxford University Press.

Tuomala, Matti (2019). *Markkinat, valtio & eriarvoisuus*. Tampere: Vastapaino.

Vaalavuo, Maria (2015). Poverty Dynamics in Europe: From What to Why. *European Commission Working Paper* 03/2015.

Lompakko edellä äänestyskoppiin: suurituloisuuden yhteys puoluekannatukseen¹

TIMO M. KAUPPINEN, HANNA WASS JA ANU KANTOLA

Johdanto

ERIARVOISUUDEN TUTKIJOIDEN kiinnostus suurituloisia kohtaan on lisääntynyt samalla kun tuloerot ovat kasvaneet monissa maissa.² Talouden globalisaation hyödyt ovat kasautuneet ja pääomaa kertynyt suhteellisen pienelle, taloudelliselta asemaltaan selvästi muista yhteiskuntaryhmistä erottuvalle joukolle.³ Yksi keskeinen kysymys liittyy tämän ryhmän mielenmaisemaan, eli siihen, millaisia yhteiskunnallisia ja poliittisia arvoja, asenteita ja mielipiteitä varakkaimpien keskuudessa esiintyy.⁴ Poikkeavatko suurituloiset muista yhtä lailla poliittisesti kuin taloudellisesti, ja missä määrin he muodostavat sisäisesti yhtenäisen ryhmän?⁵

Henkilökohtaista taloudellista asemaa pidetään usein merkittävänä vaikuttimena äänestäjien poliittisten kantojen muotoutumisessa.⁶ Suurituloisten näkemykset ovat myös keskeisessä roolissa hyvinvointivaltion tulevaisuuden ja eriarvoistumisen hillitsemisen näkökulmasta, koska he muodostavat tulonsiirtojen kautta merkittävän palvelujen

rahoituspohjan. Enemmän tiedetään kuitenkin keskiluokan poliittisista näkemyksistä. Viimeaikaisessa tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota keskiluokan taloudellisen ja sosiaalisen aseman heikentymiseen talouden globaalissa rakennemuutoksessa, mikä on heijastunut lisääntyneenä kiinnostuksena oikeistopopulistisia puolueita kohtaan.⁷ Keskiluokan ja myös perinteisen työväenluokan poliittista vakautta heiluttavat automaatio, pätkätyöt, osa-aikaisuudet tai yrittäjyyden ja palkkatyön välimaastoon sijoittuva työ.⁸ Työmarkkinoiden ulkokehälle joutuminen on lisännyt oikeistopopulististen puolueiden vetovoimaa, vetäytymistä kokonaan politiikasta ja keltaliivien tai Convoy-liikkeiden tyyppisiä aktiivisia protesteja.⁹ Suomessa suurituloisimpien äänestäjien poliittista kiinnostumista ei ole tutkittu yhtä paljon kuin muiden yhteiskuntaluokkien.

Tarkastelemme tässä luvussa suurituloisuuden ja äänestystulosten yhteyttä aluetasolla. Selvitämme, kuinka äänestysalueen asukkaiden tulo-taso oli yhteydessä äänestysaktiivisuuteen ja puolueiden kannatukseen kevään 2021 kuntavaaleissa. Analyysi perustuu vaalitilastojen ja Tilastokeskuksen väestörakennetietojen tilastolliseen analyysiin. Tulosten pohjalta näemme, mitä puolueita taloudellisesti hyväosaisimpien alueiden asukkaat kannattavat ja ilmeneekö suurituloisuuden alueellisissa keskittymissä erityispiirteitä puolueiden kannatuksessa. Suurituloisuus keskittyy Suomessa kaupunkeihin ja suurituloisimmat alueet ovat pääkaupunkiseudulla. Näihin kaupunkimaisiin ympäristöihin keskitymme myös analyysissamme.

Varallisuuseliitin sisällä on jakolinjoja

Tutkimuksissa on havaittu, että erityisesti tulojakauman ylimmälle hui-pulle sijoittuvilla ihmisillä on keskenään samankaltaisia arvoja, asenteita ja toimintamalleja.¹⁰ ”Varallisuuseliitin” käsite viittaaakin pelkän vaurauden rinnalla laajempaan kulttuurisesti erilliseen ryhmään sosiaalisen rakenteen ylimmässä kerroksessa.¹¹ Varallisuuseliitin ytimen muodostavat globalisaation etulinjassa työskentelevät yritysjohtajat, jotka ovat

tottuneet toimimaan kilpailua ja tuotoksia painottavassa ympäristössä.¹² Lisäksi siihen lukeutuu muita ylimpiin tuloryhmiin kuuluvia ja perijöitä.¹³ Vaikka kaikki varallisuuseliittiin kuuluvat eivät välttämättä itse pyri aktiiviseen poliittiseen vaikuttamiseen, sen jäsenillä on käytössään monenlaisia keinoja ja verkostoja välittää näkemyksiään poliittiseen päätöksentekoon.¹⁴ Myös Suomessa huipputuloisin promille on erittäin aktiivinen edunvalvonnassa. He ovat kuvanneet haastatteluissa verkostojaan ja yhteyksiään poliittisiin päättäjiin sekä tapojaan ”sparrailla” politiikkoja asiakysymyksissä, mikä heijastaa osaltaan huomattavaa agendavaltaa.¹⁵ Poliittisen päätöksenteon tuotokset näyttävätkin usein myötäilevän varakkaimpien kansalaisten näkemyksiä.¹⁶

Poliittista kamppailua käydään sekä talouteen että arvoihin nivoutuvista kysymyksistä. Varakkaimmat äänestäjät ovat perinteisesti sijoittuneet sosioekonomisia kysymyksiä painottavalla vasemmisto-oikeisto-ulottuvuudella oikeistolaiseen päähän.¹⁷ Eri maita kattavissa tutkimuksissa on järjestelmällisesti osoitettu, että suurituloiset suhtautuvat pienituloisia varauksellisemmin hyvinvointivaltioon liittyviin toimiin, kuten tulonsiirtoihin ja julkisen sektorin interventioihin.¹⁸

Toisaalta on myös havaintoja siitä, että suurituloiset eivät ole yksioikoisesti jyrkkiä oikeistolaisia. Esimerkiksi eurooppalaiset hyvätuloiset johtajat Pariisissa, Lyonissa, Madridissa ja Milanossa kannattavat markkinaliberalismia, mutta samalla he arvostavat hyvinvointivaltiota ja sen palveluita.¹⁹ Myös sosiokulttuurisella liberaali-konservatiivi-ulottuvuudella varakkaimpien henkilöiden on havaittu olevan keskimääräistä liberaalimpia esimerkiksi sukupuolivähemmistöjen oikeuksiin liittyvissä kysymyksissä.²⁰ Thomas Piketty (2020) onkin esittänyt, että suurituloiset jakautuvat konservatiiveihin ”kauppiaisiin” ja liberaaleihin ”bramiineihin”, jotka edustavat nyky-yhteiskunnan oppineistoa. Tämä jakolinja voi heijastua myös puoluekannatuksessa siten, että ennen muuta korkea koulutus voisi olla ohjaamassa suurituloisia perinteisestä oikeistosta vihreisiin tai jopa vasemmistoon.²¹

Myös Suomessa on merkkejä siitä, että suurituloisten poliittisissä näkemyksissä on kirjavuutta. Suomessa suurituloisimmat ovat

sitoutuneet periaatteellisella tasolla pohjoismaiseen hyvinvointimalliin, mutta samalla he ovat huolissaan kasvavasta taloudellisesta rasituksestaan.²² Talouselämän johtajat ja ylipäänsä suurituloiset tunnistavat pohjoismaisen hyvinvointimallin hyvät puolet ja korostavat julkisten palvelujen tärkeyttä, mutta samalla he pitävät usein julkista sektoria tehottomana ja kalliina ja katsovat, että erityisesti sosiaaliturva estää työllistymistä.²³ Kaikkien huippituloisimman promillen haastattelututkimuksessa kävi ilmi myös vahvasti oikeistolaisia näkemyksiä. Erityisesti varakkaat yrittäjät ja myös perijät kritisoivat tiukasti veroja ja hyvinvointimallia.²⁴ Ylempien toimihenkilöiden ja johtajien äänet ovatkin Suomessa perinteisesti keskittyneet kokoomukselle. Toisaalta samalla kaksissa edellisissä eduskuntavaaleissa myös SDP:n ja vihreiden kannatus on lisääntynyt.²⁵ Myös tutkimuksissa on noussut esiin, että suurituloisten poliittisissa näkemyksissä on eroja. Huippituloisten joukossa suurten yritysten ammattijohtajat ovat usein poliittisesti maltillisempia kuin yrittäjät tai perijät.²⁶ Hyvätuloisten vihreille suuntautuva kannatus taas näkyi selvästi myös laadullisessa haastattelututkimuksessa, joka tehtiin pääkaupunkiseudulla ylimpään tulokymmenyksen kuuluvien korkeasti koulutettujen yritysjohtajien ja erikoisasiantuntijoiden keskuudessa.²⁷ Vaikka kokoomus oli monilla selkeä valinta, erityisesti ympäristökysymyksistä kannettiin huolta ja vihreät mainittiin puolueena, jota äänestetään. Toisaalta populismi nousi haastateltujen keskuudessa esiin ehkä keskeisimpänä poliittisena vastavoimana, ja suurituloiset pitivät työperäisen maahanmuuton edistämistä tärkeänä.

Nämä poliittiset jakolinjat kuvaavat sitä, että suurituloiset eivät ole yhtenäinen ryhmä. Jakolinjat voivat näkyä myös alueellisesti. Edellä kuvatussa haastattelututkimuksessa ilmenneissä arvoliberaaleissa näkemyksissä saattaa heijastua myös asuinpaikka pääkaupunkiseudulla, jossa vihreiden kannatus on perinteisesti ollut korkea. Myös pääkaupunkiseudun sisällä eliitin on esitetty jakautuneen muun muassa koulutustason mukaan kulttuurisesti toisistaan poikkeaviin ryhmiin, joiden asuinpaikat eroavat osin toisistaan.²⁸ Esimerkiksi Helsingin kantakaupungin on havaittu erottuvan suurituloisten keskuudessa korkeasti koulutettujen

suosimana asuinpaikkana.²⁹ Nämä erot voivat näkyä myös vaalitulosissa. Esimerkiksi Yhdysvalloissa onkin huomattu selvä alueellinen eriytyminen demokraattien ja republikaanien asuinpaikoissa, minkä taustalla saattaa sosioekonomisten ja etnisten tekijöiden lisäksi olla elämäntyyliin liittyviä eroja puolueiden kannattajien välillä.³⁰

Tutkimusasetelma

Tarkastelemme tässä luvussa suurituloisuuden ja vaalitulosten välistä yhteyttä äänestysalueetasonalla. Kysymme, kuinka suurituloisten osuus äänestysalueen väestöstä oli vuoden 2021 kuntavaaleissa yhteydessä yhtäältä suurimpien puolueiden ääniosuuksiin ja toisaalta äänestysaktiivisuuteen. Tarkasteltavana ovat kuusi kuntavaalien suurinta puoluetta (kokoomus, SDP, keskusta, perussuomalaiset, vihreät ja vasemmistoliitto) ja pääkaupunkiseutua koskevassa erillisanalyysissä myös RKP. Analyysimme perustuvat Tilastokeskuksen tuottamaan yksilötason pitkäikäisrekisteriaineistoon³¹ sekä oikeusministeriön ja Tilastokeskuksen vaalitulostoihin. Suurituloisilla tarkoitamme 18 vuotta täyttäneen väestön ylimpään valtionveronalaisten tulojen desiiliin (kymmenykseen) kuuluvia, ja mittaamme heidän osuuttaan äänestysalueen 18 vuotta täytäneestä väestöstä. Mukana ovat kaikki Manner-Suomen äänestysalueet (N=1 849).³²

Aluetason analyysi on jatkoa aiemmille analyyseillemme, joissa keskityimme pienituloisuuteen ja ansiotulojen laskuun äänestystuloksia ennustavina tekijöinä.³³ Aineistossa on kattavat tiedot äänestystuloksista ja alueiden väestöstä, joten vältämme otospohjaisiin kyselytutkimuksiin liittyvän otannasta johtuvan epävarmuuden ja vastaamatta jättämisestä johtuvan mahdollisen vinouman tuloksissa. Alueellisen aineiston kääntöpuolena on, että emme pysty suoraan arvioimaan sitä, johtuuko jonkin puolueen kannatus jollakin alueella juuri suurituloisten äänestyskäyttäytymisestä vai jostain toisesta, suurituloisten osuuden kanssa korreloivasta alueellisesta tekijästä. Emme siis havaitse suoraan, mitä puolueita

nimenomaan suurituloisimmat ovat äänestäneet. Luotettavan yksilötason tiedon saaminen suurituloisten äänestämisestä on toisaalta vaikeaa, joten ilmiötä on syytä lähestyä erityyppisillä aineistoilla, joilla on omat vahvuutensa ja heikkoutensa.

Analyysin tulokset kuvaavat ennen kaikkea sitä, erottuvatko suurituloisemmat alueet vaalituloksiltaan alueista, joille suurituloisuutta on keskittynyt vähemmän. Olemme kiinnostuneet etenkin siitä, poikkeavatko nimenomaan kaikkein suurituloisimmat alueet erityisen paljon muista, eli onko kyseessä epälineaarinen yhteys. Tällainen havainto voisi olla merkki näillä alueilla ilmenevästä poikkeavasta poliittisesta kulttuurista. Ainakin kaksi mekanismia voisi tuottaa tämäntyyppisen tuloksen.³⁴ Ensinnäkin kyseisille alueille asumaan hakeutuneet saattavat poiketa poliittisilta näkemyksiltään niistä suurituloisista, jotka asuvat keskimääräisemmällä alueella. Toiseksi mikäli alueen muiden asukkaiden poliittiset näkemykset tai esimerkiksi asukkaiden yhteisesti kokemien paikallisten etujen puolustaminen vaikuttavat äänestyspäätöksiin, voivat joidenkin puolueiden ääniosuudet korostua poikkeavasti näillä alueilla (ns. aluevaikutus). Mikäli suurituloisten osuus on puolestaan lineaarisessa eli suoraviivaisessa yhteydessä puolueiden ääniosuuksiin, analyysi ei anna perusteita olettaa kaikkein suurituloisimmilla alueilla olevan erityistä, poikkeavaa paikallista poliittista kulttuuria.³⁵

Keskitymme suurituloisten osuuden ja vaalitulosten välisen yhteyden analyysissa kaupunkimaisiin kuntiin. Tämä johtuu ensinnäkin siitä, että aiempien havaintojemme perusteella väestön sosioekonomisen rakenteen yhteys vaalituloksiin on erilainen kaupunkimaisissa ja muissa kunnissa.³⁶ Lisäksi kaupunkimaisissa kunnissa ilmenee suurempaa äänestysalueiden välistä vaihtelua suurituloisten osuudessa. Kunnan sisäisiin äänestysalueiden välisiin eroihin perustuva analyysi toimii myös paremmin silloin kun äänestysalueita on enemmän kuntaa kohti. Suurituloisuus myös keskittyy kaupunkimaisiin kuntiin.³⁷ Tarkastelemme kuitenkin lyhyesti yhteyksiä myös muissa kuin kaupunkimaisissa kunnissa. Käytimme tähän erotteluun Tilastokeskuksen kuntaryhmittelyä (kaupunkimaiset / taajaan asutut / maaseutumaiset kunnat).

Selvitämme suurituloisten osuuden yhteyttä eri puolueiden ääni-osuuksiin ja äänestysaktiivisuuteen regressioanalyysillä, jossa pääasiallisena selittäjänä on suurituloisten osuus 18 vuotta täyttäneestä väestöstä. Pyrimme analyysissä ottamaan huomioon sellaisia tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa sekä suurituloisten osuuteen että äänestystuloksiin. Muuten alueen väestön suurituloisuuden ja äänestystulosten välisestä yhteydestä saattaa muodostua vinoutunut kuva. Otamme ensinnäkin huomioon, minkä kunnan äänestysalueesta on kyse. Tämän myötä analyysin ulkopuolelle jää se osuus äänestystulosten vaihtelusta, joka liittyy kuntia toisistaan erottaviin tekijöihin. Esimerkiksi erot taloudellisesti eri tavoin menestyvien kuntien välillä häivytetään pääosin analyysistä tällä ratkaisulla. Analysoitavaksi jää kuntien sisäisiin eroihin liittyvä osuus äänestysalueiden väestörakenteen ja äänestystulosten välisestä yhteydestä. Kysymyksenä on siis, eroavatko saman kunnan suurituloiset alueet kunnan pienempituloisista alueista. Kunnan huomioiminen analyysissä on perusteltua myös siksi, että ehdokasasettelu vaihtelee kunnittain.³⁸

Kunnan lisäksi otamme huomioon 18–24-vuotiaiden ja 65 vuotta täyttäneiden sekä ruotsinkielisten osuudet 18 vuotta täyttäneestä väestöstä äänestysalueella. Tämän myötä tulosten ei pitäisi perustua siihen, kuinka paljon alueella on nuorimpia ja vanhimpia äänestysikäisiä tai ruotsinkielisiä. Pääkaupunkiseudun erillisanalyysissä, jossa myös RKP on mukana, otetaan huomioon ainoastaan ikärakennemuuttajat.

Olemme kiinnostuneita suurituloisten osuuden ja äänestystulosten mahdollisesta epälineaarisuudesta erityisesti suurituloisten osuuden vaihteluvälin ääripäissä. Käytämme siksi epälineaarisen yhteyden tarkasteluun soveltuvaa regressiomallia.³⁹ Tuloksia on havainnollisinta kuvata kuvioilla. Ensinnäkin näytämme, kuinka paljon ja mihin suuntaan suurituloisten osuudeltaan erilaiset äänestysalueet eroavat keskimääräisen suurituloisten osuuden alueista äänestystuloksissa (kuviot 3.1 ja 3.3). Toisessa kuviotyyppissä näytämme, mitä nämä erot tarkoittavat ääniosuuksina keskimääräisessä kaupunkimaisessa kunnassa (kuvio 3.2) tai pääkaupunkiseudulla (kuvio 3.4). Kuvioiden 3.1–3.4 taustalla olevien tilastollisten mallien tarkemmat tulokset löytyvät liitteestä 1. Näiden kuvioiden lisäksi kuvaamme,

kuinka alueen väestön koulutustason yhteys vaalituloksiin vaihtelee suurituloisten osuuden mukaan (kuvio 3.5).

Suurituloisten osuuden yhteys vaalituloksiin kaupunkimaisissa ja muissa kunnissa

Seuraavaksi tarkastelemme suurituloisten väestöosuuden yhteyttä äänestysalueittaisiin vaalituloksiin vuoden 2021 kunnallisvaaleissa. Kuviosta 3.1 nähdään suurituloisten eli ylimpään tulokymmenyksen kuuluvien osuuden yhteys puolueiden ääniosuuksiin ja äänestysprosenttiin kaupunkimaisissa kunnissa. Kuviossa esitetään kunkin puolueen osalta, kuinka puolueen ennustettu ääniosuus vaihtelee suurituloisten osuuden mukaan verrattuna alueisiin, joilla suurituloisten osuus on kaupunkimaisten kuntien äänestysalueiden keskiarvon (11,1 %) tasolla. Tulokset kuvaavat kuntien *sisäisen* tulotason alueellisen vaihtelun yhteyttä vaalituloksiin, kun ikärakenteen ja ruotsinkielisyyden erojen vaikutukset tuloksiin on otettu huomioon. Ennustekäyrät on piirretty sille välille ylimmän tulokymmenyksen osuudessa, jolla aineistossa on äänestysalueita. Olemme kuitenkin rajanneet kyseistä väliä kuvioissa hiukan kummastakin päästä, jotta ennusteet olisivat varmemmin aineiston tukemalla välillä. Käyrät on tämän vuoksi piirretty välille, jolla on sisimmät 99 prosenttia kaupunkimaisten kuntien äänestysalueista, eli kahden ja 38 prosentin välille (minimiarvo aineistossa on 1 % ja maksimiarvo 45 %, keskihajonta on 6,9 %-yksikköä). Tuloksia tulkittaessa on kuitenkin syytä huomata, että jo noin 25 prosentin osuus eli kahden keskihajonnan suuruinen poikkeama keskiarvosta on kaikkia kaupunkimaisia kuntia tarkasteltaessa huomattavan suuri osuus, jota suurempia arvoja on vain kuudella prosentilla äänestysalueista.

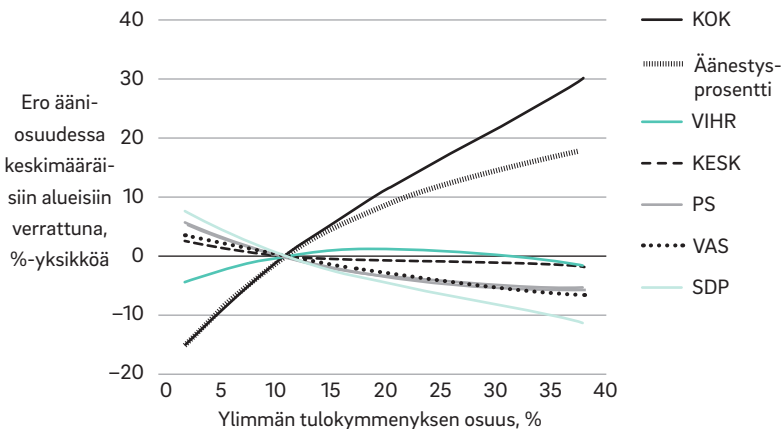
Tuloksista näkyy, että kokoomuksen kannatus on suurempaa suurituloisilla alueilla keskimääräisiin alueisiin verrattuna. Mitä suurempi osuus äänestysalueen 18 vuotta täyttäneestä väestöstä kuuluu ylimpään tulokymmenyksen, sitä suurempi on kokoomuksen ennustettu kannatus. Kaikkein suurituloisimmilla alueilla kokoomuksen ääniosuuden ennuste

on 30 prosenttiyksikköä suurempi kuin keskimääräisillä alueilla. Vastavasti alueilla, joilla suurituloisten osuus on pienimmillään, kokoomuksen ennustettu kannatus on 15 prosenttiyksikköä alempi kuin keskimääräisillä alueilla. Analyysin perusteella suurituloisten osuuden ja kokoomuksen kannatuksen välillä ei ilmene sellaista epälineaarisuutta, jossa nimenomaan kaikkein suurituloisimmat alueet poikkeaisivat muista, vaan yhteys on keskimääräistä suurempituloisilla alueilla suoraviivainen.

SDP:n kannatus sen sijaan pienenee suurituloisten osuuden kasvaessa. SDP:n ääniosuuden ennuste on suurituloisimmilla alueilla 11 prosenttiyksikköä matalampi kuin keskimääräisillä alueilla. Samansuuntainen yhteys suurituloisten osuuteen on myös vasemmistoliiton ja perussuomalaisen kannatuksella. Keskustan ja vihreiden kannatukseen suurituloisten osuus on yhteydessä melko heikosti. Suurinta kannatusta vihreille malli ennustaa hieman keskimääräistä suurempituloisilla alueilla ja suurinta kannatusta keskustalle pienituloisimmilla alueilla.⁴⁰

Kuvio 3.1. Ylimpään tulokymmenyksen kuuluvien osuuden yhteys puolueiden ääniosuuksiin ja äänestysprosenttiin kaupunkimaisten kuntien äänestysalueilla (N=1 112)

Analyseissa on huomioitu kunta sekä 18–24-vuotiaiden, 65 vuotta täyttäneiden ja ruotsinkielisten osuudet 18 vuotta täyttäneestä väestöstä. Käyrät osoittavat eron ennustetussa ääniosuudessa verrattuna ylimmän tulokymmenyksen osuudeltaan keskimääräisiin alueisiin.

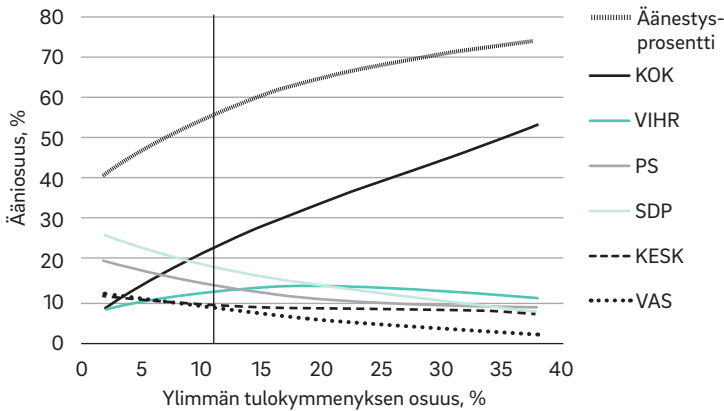
Suurituloisten suosimilla alueilla myös äänestetään keskimääräistä ahkerammin: äänestysprosentti on sitä korkeampi, mitä suurempi on suurituloisten osuus väestöstä. Yhteys on kuitenkin hieman loivempi keskimääräistä suuremman tulotason alueilla kuin yhteys kokoomuksen kannatukseen.

Kuviosta 3.1 ei vielä nähdä, kuinka suuria puolueiden ääniosuudet ovat erityyppisillä alueilla muihin puolueisiin verrattuna. Tämä vaihtelee kuntien välillä, koska puolueiden voimasuhteet vaihtelevat kunnittain. Riippuu siis kunnasta, mitä kuvion 3.1 yhteydet tarkoittavat käytännössä yksittäisillä alueilla puolueiden ääniosuuksien eroissa. Kuviossa 3.2 esitetään nämä yhteydet siten, että puolueille on laskettu ennustetut ääniosuudet suurituloisten osuuden mukaan ”keskimääräisessä kaupunkimaisessa kunnassa”. Tarkemmin sanoen nämä ennusteet on laskettu sellaiselle kunnalle, jossa keskimääräisen suurituloisten osuuden äänestysalueilla puolueiden ääniosuudet ovat sillä tasolla, jolla ne ovat kaupunkimaisissa kunnissa yhteensä. Keskimääräinen suurituloisten osuus on merkitty kuvioon pystyviivalla, ja tässä kohtaa puolueiden ennusteet vastaavat siis niiden ääniosuuksia kaikissa kaupunkimaisissa kunnissa. Tulokset ovat peräisin samasta tilastollisesta mallinnuksesta kuin edellä, eli ne kuvaavat ennustettuja ääniosuuksia ikärakenteeltaan ja ruotsinkielisten osuudeltaan keskimääräisillä äänestysalueilla. Kuvion perusteella tällaisessa keskimääräisessä kaupunkimaisessa kunnassa kokoomuksen kannatus on suurituloisilla alueilla selvästi muita puolueita suurempaa. Niillä alueilla, joilla ei juurikaan ole ylimpään tulokymmenykseen kuuluvia, malli ennustaa SDP:n ja perussuomalaisten saavan suurimmat ääniosuudet ja äänestysprosentin jäävän matalaksi.

Kuvio 3.2 auttaa myös hahmottamaan kuviota 3.1 paremmin, kuinka suurta on kunkin puolueen ennustetun kannatuksen vaihtelu suhteessa puolueen yleiseen kannatukseen kaupunkimaisissa kunnissa. Esimerkiksi kuvion 3.1 perusteella vasemmistoliiton kannatus laskee prosenttisyksikköinä hieman vähemmän suurituloisten osuuden noustessa kuin SDP:n kannatus, mutta kuviosta 3.2 on nähtävissä, että tämä lasku on kuitenkin suurempi suhteessa puolueen keskimääräiseen kannatukseen.

Kuvio 3.2. Puolueiden ennustetut ääniosuudet ja äänestysprosentti ylimmän tulokymmenyksen osuuden mukaan ikärakenteeltaan ja ruotsinkielisten osuudeltaan keskimääräisillä äänestysalueilla kaupunkimaisissa kunnissa

Ääniosuudet on laskettu siten, että ne ovat ylimmän tulokymmenyksen osuudeltaan keskimääräisillä alueilla (pystyviiva) sillä tasolla, jolla ne ovat kaupunkimaisissa kunnissa yhteensä.

Ei ole yksiselitteistä, ovatko prosenttiyksiköinä mitatut vai suhteelliset erot oleellisempia. Keskitymmekin enemmän yhteyksien suuntiin ja muotoihin sekä ennustettuihin puolueiden välisiin eroihin kullakin suurituloisten osuuden tasolla.

Muissa kuin kaupunkimaisissa (Manner-Suomen) kunnissa suurituloisten eli ylimpään tulokymmenykseen kuuluvien osuus äänestysalueen 18 vuotta täyttäneestä väestöstä on keskimäärin 6,7 prosenttia. Suurituloisten osuus vaihtelee yhden ja 22 prosentin välillä, ja 99 prosenttia äänestysalueista sijoittuu yhden ja 20 prosentin välille. Vaihtelua äänestysalueiden välillä on siis selvästi vähemmän kuin kaupunkimaisissa kunnissa, joissa sijaitsevat kaikki erityisen suurituloiset alueet tällä mittarilla mitattuna.

Muiden kuin kaupunkimaisten kuntien tuloksiin liittyy suurempaa epävarmuutta, koska äänestysalueita on vain vähän kuntaa kohti. Tämän

vuoksi emme käy näitä tuloksia yksityiskohtaisesti läpi. Tulokset kuitenkin viittaavat siihen, että keskeisin ero kaupunkimaisiin kuntiin verrattuna liittyy keskustan kannatukseen. Keskustan kannatus on näissä kunnissa yleisesti ottaen selvästi korkeammalla tasolla, mutta lisäksi sen yhteys suurituloisten osuuteen näyttää olevan erilainen kuin kaupunkimaisissa kunnissa: keskustan ennustettu kannatus on korkeimmillaan alueilla, joilla suurituloisten osuus on keskimääräistä tasoa. Vasemmistoliiton ääniosuus puolestaan vaikuttaa olevan yhteydessä suurituloisten osuuteen lähinnä siten, että kaikkein pienituloisimmilla alueilla puolueen kannatus on muita alueita suurempaa.

Aiemmassa vuoden 2017 kuntavaaleja koskeneessa analyysissämme havaitsimme äänestysalueen *pienituloisuuden* ennustavan korkeampaa vihreiden kannatusta kaupunkimaisissa kunnissa, mutta perussuomalaisen ja SDP:n kannatukseen vastaavaa yhteyttä ei ilmennyt.⁴¹ Vertailu näiden havaintojen ja tässä esitettyjen tulosten välillä auttaa täsmentämään, minkä tyyppiseen pienituloisuuteen näiden puolueiden kannatukset ovat yhteydessä.

Ero tulosten välillä näyttää liittyvän etenkin nuoriin aikuisiin, joiden osuutta väestöstä emme edellisessä analyysissä ottaneet huomioon. Myös vuoden 2021 kuntavaaleissa pienituloisiin asutokuntiin kuuluvien osuus oli positiivisessa yhteydessä vihreiden kannatukseen, mutta ainoastaan silloin kun 18–24-vuotiaiden osuutta ei oteta huomioon.⁴² Vihreiden kannatus on siis suurempaa nimenomaan sellaisilla pienituloisilla alueilla, joilla asuu paljon nuoria aikuisia, esimerkiksi opiskelijoita. Perussuomalaisten kannatukseen pienituloisten osuus taas on positiivisessa yhteydessä ainoastaan silloin kun nuorten aikuisten osuus huomioidaan, eli yhteys ilmenee niillä pienituloisilla alueilla, joiden väestössä nuoret aikuiset eivät korostu. Aiemman eduskuntavaaleja koskeneen analyysimme perusteella voidaan olettaa, että perussuomalaisten tapauksessa kyse on erityisesti kaupunkien laitamilla olevista pienituloisista alueista.⁴³

SDP:n osalta näyttää tapahtuneen todellinen muutos. Edellisten kuntavaalien analyysimme perusteella SDP:n kannatus ei ollut yhteydessä

pienituloisuuteen mutta nyt se näyttää kasvavan pienituloisten osuuden kanssa. Havaittu yhteys vahvistuu, kun 18–24-vuotiaiden osuus otetaan huomioon.

Suurituloisten osuuden yhteys vaalituloksiin pääkaupunkiseudulla

Tarkastelemme seuraavaksi suurituloisuuden yhteyttä äänestystuloksiin pääkaupunkiseudulla. Suurituloisuutta keskittyy erityisesti pääkaupunkiseudulle (Helsinki, Vantaa, Espoo, Kauniainen), jossa myös alueiden välinen vaihtelu on sen osalta suurempaa kuin kaupungeissa yleisesti. Suurituloiset ovatkin aiempien havaintojen mukaan eriytyneet Helsingin seudulla selvemmin muusta väestöstä alueellisesti kuin esimerkiksi Tampereen ja Turun seuduilla, joissa tulotason mukaisessa alueellisessa eriytymisessä on enemmän kyse pienituloisten eriytymisessä muista.⁴⁴ Keskimääräinen ylimmän tulokymmenyksen osuus 18 vuotta täyttäneistä oli pääkaupunkiseudun äänestysalueilla 16,6 prosenttia ja vaihteluväli ulottui kahdesta prosentista 45 prosenttiin (keskihajonta oli 9,2 %-yksikköä). Kaikki 34 äänestysaluetta, joilla ylimpään tulokymmenykseen kuuluvien osuus on yli 30 prosenttia, sijaitsevat Helsingissä, Espoossa ja Kauniaisissa. Pääkaupunkiseudulla keskustan kannatus on hyvin matalaa eikä tulostemme mukaan ole juurikaan yhteydessä suurituloisten osuuteen, joten jätämme keskustan analyysin ulkopuolelle. Toisaalta RKP:n kannatus on vastaavasti pääkaupunkiseudulla suurempaa kuin kaupunkimaisissa kunnissa yleensä, ja siksi otamme RKP:n mukaan tarkasteluun.⁴⁵

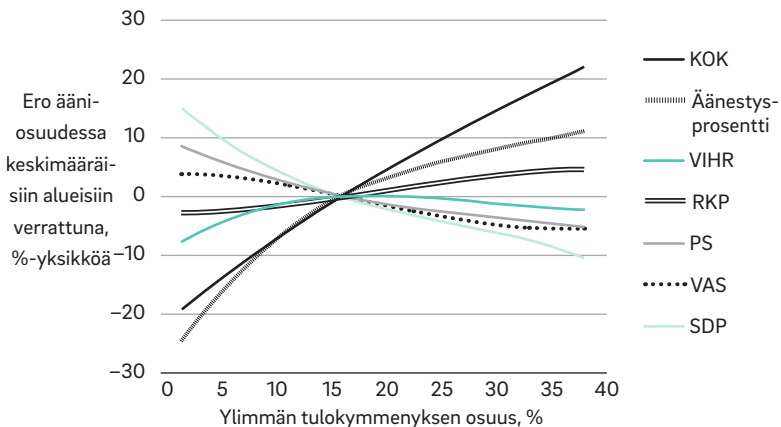
Jätämme Kauniaisen pois pääkaupunkiseudun analyysistä. Kauniainen poikkeaa muusta pääkaupunkiseudusta siten, että kunnan kolmella äänestysalueella äänestäjissä on poikkeuksellisen paljon ruotsinkielisiä (27–33 %), ylimpään tulokymmenykseen kuuluvia (31–38 %) ja RKP:n (39–44 %) äänestäjiä. Äänestysprosentti ei ole poikkeava mutta kuitenkin huomattavan korkea (71–75 %). Kun Kauniainen pidetään mukana analyysissä,

saadaan liioiteltu kuva suurituloisten osuuden ja RKP:n kannatuksen välistä yhteydestä pääkaupunkiseudulla. Tällöin suurituloisimmilla alueilla (joilla ylimmän tulokymmenyksen osuus on 38 %) RKP:n ennustettu kannatus on kolme prosenttiyksikköä suurempi verrattuna analyysiin, jossa Kauniainen ei ole mukana. Vastaavasti kokoomuksen kannatus on ennusteen suurituloisimmilla alueilla tällöin noin kaksi prosenttiyksikköä pienempi. Kun vaikutus on näinkin suuri, on perusteltua rajata Kauniainen pääkaupunkiseutua koskevan tarkastelun ulkopuolelle.

Kuviossa 3.3 esitetään suurituloisten osuuden yhteys puolueiden ääniosuuksiin ja äänestysprosenttiin Helsingissä, Vantaalla ja Espoossa. Analyysissa on suurituloisuuden lisäksi otettu huomioon ikärakenteen vaikutus. Kuvio 3.3 toistaa kuvion 3.1 havaintoja, joiden mukaan kokoomuksen kannatus on vahvassa positiivisessa yhteydessä suurituloisten osuuteen ja SDP:n kannatus vastaavasti negatiivisessa yhteydessä. Kun suurituloisten osuus kasvaa, kokoomuksen kannatus nousee ja SDP:n

Kuvio 3.3. Ylimpään tulokymmenykseen kuuluvien osuuden ikävakioitu yhteys puolueiden ääniosuuksiin Helsingin, Vantaan ja Espoon äänestysalueilla (N=301)

Analyyseissa on huomioitu 18–24-vuotiaiden ja 65 vuotta täyttäneiden osuudet 18 vuotta täyttäneestä väestöstä. Käyrät osoittavat eron ennustetussa ääniosuudessa verrattuna ylimmän tulokymmenyksen osuudeltaan keskimääräisiin alueisiin.

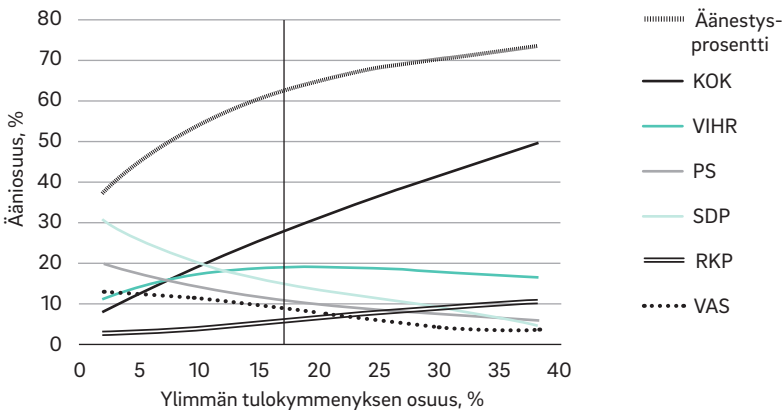

laskee. Myös muita puolueita koskevat havainnot ovat pitkälti samantaisia kuin koko Manner-Suomen kattavassa analyysissä (ks. kuvio 3.1). Esimerkiksi vihreiden kannatus on suurimmillaan keskituloisilla alueilla. RKP:n kannatus on kokoomuksen kannatuksen ohella positiivisessa yhteydessä suurituloisten osuuteen.⁴⁶

Pääkaupunkiseudun erillistarkastelu osoittaa, että suurkaupunkimaisempaan kontekstiin liittyvä vahvempi alueellinen eriytyminen ei tuota selvästi muista kaupunkimaisista kunnista poikkeavia yhteyksiä väestön tulotason ja äänestystulosten välillä. Kauniaista lukuun ottamatta ei havaita esimerkiksi sellaista epälineaarisuutta, jossa jonkin puolueen kannatus kasvaisi poikkeavan paljon kaikkein suurituloisimmilla alueilla.

Kuviosta 3.4 nähdään ennustetut ääniosuudet Helsingissä, Vantaalla ja Espoossa ylimpään tulokymmenyksen kuuluvien osuuden mukaan, kun ikärakenne on otettu huomioon. Kuvioon on merkitty pystyviivalla keskimääräinen ylimmän tulokymmenyksen osuus näiden kuntien äänestysalueilla (16,4 %). Vihreiden ääniosuus on pääkaupunkiseudulla muita kaupunkimaisia kuntia korkeampi, joten kokoomus ei nouse esiin suurituloisten alueiden pääasiallisena vaihtoehtona aivan yhtä selvästi kuin

Kuvio 3.4. Puolueiden ennustetut ääniosuudet ja äänestysprosentti ylimmän tulokymmenyksen osuuden mukaan ikärakenteeltaan keskimääräisillä Helsingin, Vantaan ja Espoon äänestysalueilla

kuviossa 3.2. Tässäkin tapauksessa se kuitenkin erottuu selvästi muista puolueista. Vihreiden ohella RKP näyttäytyy suurituloisimmilla alueilla muita puolueita suositumpana vaihtoehtona. Tässäkin analyysissä SDP ja perussuomalaiset ovat suosituimpia puolueita ja äänestysaktiivisuus matalinta niillä alueilla, joilla ei juuri ole ylimpään tulokymmenyksen kuuluvia asukkaita.

Selvitimme myös, minkälaisessa yhteydessä yritysjohtajien ja eräisiin korkean tulotason erityisasiantuntija-ammattiryhmiin kuuluvien osuus 18 vuotta täyttäneistä oli äänestystuloksiin Helsingissä, Vantaalla ja Espoossa. Käytimme tässä samaa ammattirajausta kuin aiemmassa suurituloisia käsitelleessä tutkimuksessa: yritysjohtajien lisäksi ryhmään kuuluvat lääketieteen, liike-elämän ja hallinnon sekä tieto- ja viestintäteknologian erityisasiantuntijat.⁴⁷ Tämä analyysi tuotti varsin samanlaiset tulokset kuin edellä.⁴⁸ Selvin ero on vihreiden ennustetussa kannatuksessa: se ei laske tässä analyysissä samaan tapaan hyväosaisimmilla alueilla, vaan kannatusta kuvaava käyrä tasaantuu hyväosaisimmassa päässä. Vihreiden ennustettu kannatus vaihtelee 13–23 prosentin välillä.

Myös koulutuksella ja aluetyypillä on merkitystä

Suurituloisten alueiden välillä on eroja. Esimerkiksi väestön koulutustaso vaihtelee jossain määrin alueittain, vaikka tulotaso onkin vahvasti yhteydessä koulutukseen. On esitetty, että koulutus määrittelee osin hyvätuloisten jakautumista yhtäältä arvoliberaaleihin vasemmistolaisiin ja toisaalta arvokonservatiivisiin oikeistolaisiin.⁴⁹ Myös pääkaupunkiseudun alueellisen eriytymisen tutkimuksessa on esitetty eliitin jakautuneen muun muassa koulutustason mukaan kulttuurisesti toisistaan poikkeaviin ryhmiin, joiden asuinpaikat eroavat osin toisistaan.⁵⁰ Tämän vuoksi selvitimme, onko väestön koulutustasolla yhteyttä äänestystuloksiin myös tulotason huomioon ottamisen jälkeen, ja riippuko tämä yhteys väestön tulotasosta. Mittaamme koulutustasoa ylemmän

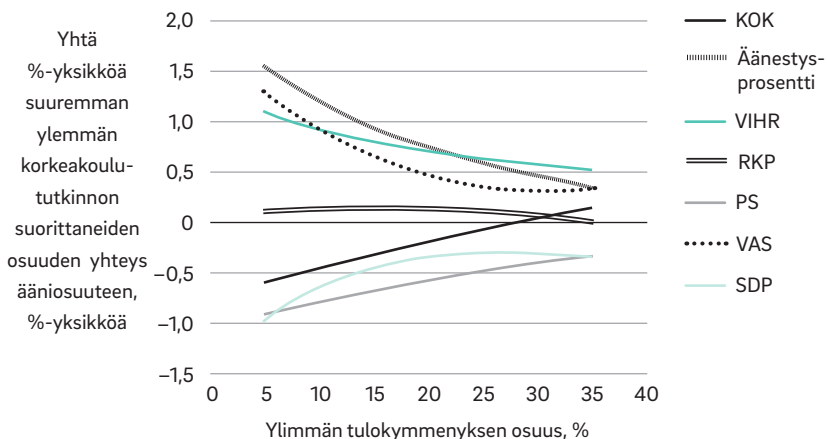
korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuudella 18 vuotta täyttäneestä väestöstä.

Kuvio 3.5 kuvaa väestön koulutustason yhteyttä äänestystuloksiin suurituloisten osuuden mukaan.⁵¹ Kuviosta nähdään, kuinka yhtä prosenttiyksikköä korkeampi ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus on yhteydessä kunkin puolueen ääniosuuteen sen mukaan, mikä on suurituloisten osuus alueella. Muilla puolueilla paitsi RKP:lla väestön koulutustason yhteys kannatukseen näyttää vaihtelevan väestön tulotason mukaan. Koulutustasolla on sitä enemmän merkitystä, mitä pienituloisemmasta alueesta on kyse. Pienituloisimmilla alueilla prosenttiyksikön suurempi ylimmän koulutusryhmän osuus ennustaa yli prosenttiyksikön suurempaa kannatusta vihreille ja vasemmistoliitolle, kun taas suurituloisimmilla alueilla vastaava ennuste on enintään puoli prosenttiyksikköä. Korkeampi koulutustaso nostaa myös äänestysprosenttia etenkin pienempituloisilla alueilla. SDP:n ja perussuomalaisten osalta koulutustason yhteys äänestystuloksiin on päinvastainen: korkeampi koulutustaso ennustaa etenkin pienituloisemmilla alueilla vähäisempää kannatusta näille puolueille. Kokoomuksen kannatukseen väestön koulutustaso on yhteydessä heikommin tulotason huomioimisen jälkeen. Tässä suhteessa kokoomuksen kannatuksen ja äänestysaktiivisuuden taustatekijät siis eroavat toisistaan: äänestysaktiivisuus on tulotason huomioon ottamisen jälkeenkin suurempaa korkeammin koulutetun väestön alueilla. Pieni- ja keskituloisilla alueilla korkeampi koulutustaso näyttää laskevan kokoomuksen kannatusta.⁵²

Suurituloisilla alueilla korkeampi koulutustaso on yhteydessä erityisesti vihreiden ja vasemmistoliiton korkeampaan kannatukseen. Ero kokoomukseen ei ole kuitenkaan suuri. Tätä voi havainnollistaa esimerkiksi suhteuttamalla havaittu yhteys siihen, kuinka paljon suurituloisimpien alueiden välillä on vaihtelua koulutustasossa. Alueilla, joilla suurituloisia on yli 30 prosenttia 18 vuotta täyttäneistä, ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuuden keskihajonta on 4,5 prosenttiyksikköä. Kahden keskihajonnan eli yhdeksän prosenttiyksikön suuruista eroa voidaan tällöin pitää varsin suurena erona koulutustasossa.

Kuvio 3.5. Väestön koulutustason ikävakioidu yhteys äänestystuloksiin Helsingissä, Espoossa ja Vantaalla suurituloisten osuuden mukaan

Käyrät osoittavat suurituloisten osuuden mukaan kuinka paljon suurempaa kannatusta kullekin puolueelle ennustaa yhtä prosenttiyksikköä suurempi ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus 18 vuotta täyttäneestä väestöstä.

Vertaillaan kahta kuvitteellista aluetta, joilla kummallakin suurituloisia on 35 prosenttia, mutta toisella alueella korkeakoulutettujen osuus on yhdeksän prosenttiyksikköä suurempi kuin toisella: kuviossa 3,5 esitettyjen tulosten perusteella korkeamman koulutustason alueella vihreiden ennustettu ääniosuus on 4,8 prosenttiyksikköä suurempi, vasemmistoliiton ääniosuus 3,1 prosenttiyksikköä suurempi ja kokoomuksen ääniosuus 1,3 prosenttiyksikköä suurempi kuin matalamman koulutustason alueella.

Tulotasoltaan samantyyppisten alueiden vaalituloksia voivat erotella väestörakennetekijöiden ohella myös asuinympäristön ominaisuudet. Erilaisilta asuinympäristöiltä haetaan erityyppisiä asioita (esimerkiksi rauhallisuutta tai vilkkautta, yhdenmukaisuutta tai monimuotoisuutta) ja niihin päätymiseen vaikuttavat tulotason ohella muun muassa varallisuuserot ja elämäntyylierot.⁵³ Tällaiset tekijät voivat olla yhteydessä myös äänestyspäätöksiin. Esimerkiksi pientalovaltaiset alueet voivat poiketa kerrostalovaltaisista alueista.

Tätä tarkastellaksemme lisäsimme Helsingin, Vantaan ja Espoon analyysissä kuvioiden 3.3 ja 3.4 taustalla olevaan malliin selittäjäksi sen, asuuko äänestysalueen 18 vuotta täyttäneestä väestöstä alle vai yli puolet pientaloissa (omakoti-, pari- ja rivitalot). Vaikka suurituloisten osuus otetaan samalla huomioon, pientalovaltaiset alueet eroavat kerrostalovaltaisista alueista vaalituloksissa. Selvimmin pientalovaltaisuus nostaa perussuomalaisten (+6,0 %-yksikköä) ja SDP:n (+3,8 %-yksikköä) ennustetta, ja eniten se laskee vasemmistoliiton (-5,1 %-yksikköä) ja vihreiden (-5,7 %-yksikköä) kannatusta sekä äänestysprosentin ennustetta (-5,9 %-yksikköä). Perussuomalaisten ja vasemmistoliiton osalta nämä ovat varsin suuria eroja suhteessa puolueiden kannatuksen yleiseen tasoon pääkaupunkiseudulla. Kokoomuksen (+0,9 %-yksikköä) ja RKP:n (-2,3 %-yksikköä) kannatusten ennusteet vaihtelevat vähemmän pientalovaltaisuuden mukaan, joskin RKP:n osalta ero pien- ja kerrostalovaltaisten alueiden välillä on varteenotettava suhteessa sen yleiseen kannatukseen.

Pientalovaltaisuutta koskevissa tuloksissa silmiinpistävää on yhteneväisyys edellä esitettyjen koulutustasoa koskevien tulosten kanssa. Kun verrataan tulotasoltaan ja ikärakenteeltaan samantyyppisiä alueita toisiinsa, vihreiden ja vasemmistoliiton kannatus ja äänestysprosentti ovat korkeampia sekä korkeasti koulutetuilla että kerrostalovaltaisilla alueilla. Ja kääntäen: SDP:n ja perussuomalaisten kannatus on tulotason ja ikärakenteen huomioimisen jälkeen suurempaa sekä matalammin koulutetuilla että pientalovaltaisilla alueilla (vastaavaa näkyy vähemmässä määrin myös kokoomuksen kannatuksessa). Näiden erojen taustalla saattaa olla esimerkiksi eroja keskustassa ja lähiövyöhykkeellä asumisessa tai vuokra-asumisen yleisyydessä. Yhteyksien tarkempi selvittäminen jää jatkotutkimuksen tehtäväksi, mutta havainnot osoittavat joka tapauksessa sen, että tulotasoltaan samanlaiset saman kaupunkiseudun alueet voivat poiketa toisistaan vaalituloksissa.

Lompakko painaa äänestyspäätöksissä

Päätös tukea tiettyä puoluetta vaaleissa on kokonaisvaltaisesti sidoksissa äänestäjän olosuhteisiin. Taloudellinen niukkuus vahvistaa kokemusta yhteiskunnallisesta osattomuudesta ja politiikan vähäisestä merkityksestä omaan elämään.⁵⁴ Pienituloisuus onkin vahvasti yhteydessä äänestämättä jättämiseen, ja vastaavasti tulojen laskun myötä populistiset puolueet alkavat usein näyttäytyä varteenotettavana vaihtoehtona.⁵⁵ Suurituloisuus näyttää sen sijaan tarjoavan runsaasti motivaatiota äänestämiseen osittain omien saavutettujen etujen säilyttämisen näkökulmasta, mikä heijastuu esimerkiksi varauksellisena suhtautumisena tulonsiirtojen lisäämiseen verotuksen keinoin.⁵⁶ Toisaalta päättävissä asemassa toimivat ja suurituloiset kantavat huolta niin hyvinvointivaltion tulevaisuudesta kuin ilmastonmuutoksen hillitsemisestä ja kokevat voitavansa vaikuttaa näihin asioihin politiikan kautta.⁵⁷ Kun tulot erottelevat ihmisten poliittisia valintoja, eriarvoisuuden tutkimuksessa on tärkeää tarkastella pienituloisten ohella myös suurituloisia.

Tarkastelimme tässä luvussa äänestysaktiivisuutta ja puolueiden kannatusta äänestysalueilla suurituloisimpaan kymmenykseen kuuluvien väestöosuuden mukaan. Tuloksissamme kokoomus piirtyy voimakkaasti esiin suurituloisten alueiden suosikkipuolueena. Tulojen yhteys kokoomuksen kannatukseen on toisaalta varsin suoraviivainen: alueet, joilla suurituloisten osuus on kaikkein suurin, eivät erotu erityisen poikkeavasti hieman pienemmän suurituloisten osuuden alueista. Sen sijaan pienituloisimmilla alueilla kokoomuksen ennustettu kannatus laskee jyrkemmin. Analyysi siis osoittaa selvän yhteyden suurituloisuuden ja kokoomuksen kannatuksen välillä aluetasolla, mutta viitteitä suurituloisimpien alueiden poikkeavasta poliittisesta kulttuurista emme havainneet.⁵⁸

Suurituloisuus lisää kokoomuksen ohella myös RKP:n kannatusta. Siihen liittyy myös selvän havaintomme erityisen korkean tulotason yhdistymisestä poikkeaviin äänestystuloksiin. Pääkaupunkiseudun analyysissä Kauniainen erottuu alueena, jolla erittäin korkea tulotaso yhdistyy pääkaupunkiseudun olosuhteissa poikkeavan suureen RKP:n

kannatukseen. Myös ruotsinkielisten osuus äänestysikäisestä väestöstä on Kauniaisissa poikkeavan suuri, mutta RKP:n kannatus ylittää ruotsinkielisten osuuden selvemmin kuin muualla pääkaupunkiseudulla. Kauniaisten osalta tuloksia voitaneen siis pitää jonkinlaisena osoituksena kaikkein suurituloisimpiin alueisiin liittyvästä erityisestä poliittisesta kulttuurista, vaikkakin tässä on varsinaisesti kyse kuntatason eriytymisestä.

Etenkin pääkaupunkiseudulla vihreät nousevat esiin vahvana haastajana kokoomukselle keskimääräistä suurituloisemmilla alueilla. Väestön suurituloisuus ei kuitenkaan näytä varsinaisesti nostavan vihreiden kannatusta, vaan puolueella on toiseksi suurimman puolueen asema sekä keski- että suurituloisilla alueilla. Yritysjohdajien ja tietyissä korkean tulotason erityisasiantuntijatehtävissä toimivien osuus on hieman selvemmin positiivisessa yhteydessä vihreiden kannatukseen.⁵⁹ Lisäksi sekä pieni- että suurituloisilla alueilla korkeampi koulutustaso nostaa selvemmin juuri vihreiden kannatusta.

Havaintomme väestön koulutustason yhteydestä vaalituloksiin vielä tulotason huomioon ottamisen jälkeenkin mukailee oletuksia suurituloisten jakautumisesta muun muassa koulutustason mukaisesti yhtäältä arvoliberaaleihin vasemmistolaisiin ja toisaalta arvokonservatiivisiin oikeistolaisiin.⁶⁰ Pääkaupunkiseudun suurituloisten alueiden keskinäinen eriytyminen esimerkiksi koulutustason mukaan näkyy siis myös vaalituloksissa.⁶¹ Toisaalta koulutustaso vaikuttaa erottelevan selvemmin pienituloisten alueiden vaalituloksia.

Pientaloalueiden erottuminen kerrostaloalueista tulotason ja ikärakenteen huomioon ottamisen jälkeenkin osoittaa, että valinnat tai valinnanvaran puute asuntomarkkinoilla muovaavat myös poliittisten näkemysten aluepohjaisia eroja. Äänestämiseen vaikuttavat arvot saattavat vaikuttaa myös asuinpaikan valintaan. Olennainen kysymys on, vaikuttaako tällainen eriytyminen omalta osaltaan poliittisiin asenteisiin ja äänestämiseen. Emme saaneet tästä viitteitä analyysissämme, mutta kysymystä oli mahdollista lähestyä vain rajoitetusti. Aikaisempi kansainvälinen tutkimus on viitannut siihen, että asuinalueiden välisissä

äänestystulosten eroissa on kyse muustakin kuin äänestäjien omista sosioekonomisista taustoista, eli esimerkiksi naapureiden äänestyskäyttäytymisellä saattaa olla merkitystä.⁶²

Havaintojemme mukaan suurituloisten väestöosuuteen liittyvät erot puolueiden kannatuksissa ovat pikemmin aste-eroja kuin suurituloisimpien alueiden jyrkkää poikkeamista muista. Kauniaista lukuun ottamatta emme havainneet merkkejä varallisuuseliitin keskittymien poikkeavasta poliittisesta kulttuurista. Tämän voidaan tulkita merkitsevän sitä, että tuloerot ja kaupunkien sisäinen alueellinen eriytyminen ovat pysyneet Suomessa kohtuullisissa rajoissa. Ylin tulokymmenys ei muodosta millään äänestysalueella enemmistöä äänestysikäisestä väestöstä. Toisaalta tuloerojen kehityksessä näyttää nimenomaan kaikkein suurituloisimpien ero muihin kasvavan⁶³ ja myös tulotason mukaisessa suurten kaupunkien alueellisessa eriytymisessä on nähtävissä jonkin verran vahvistumista⁶⁴. Se, kuinka näille kehityskuluille käy jatkossa, määrittää oletettavasti myös väestön taloudellisten resurssien merkitystä äänestystulosten vaihtelun selittäjänä.

Nykytilanteessakin erityisesti kuntavaaleissa voi olla hyvin konkreettista merkitystä sillä, miltä asuinalueilta puolueet keräävät kannatuksensa. Kunnallisten palvelujen on osoitettu vähenevän vähemmän kuntapäätäjien omien asuinpaikkojen läheisyydessä, ja korkean tulotason alueet ovat yliedustettuina kunnanvaltuustoissa.⁶⁵ Suurituloiset alueet voivat saada etua kunnan päätöksenteossa, koska niillä äänestään ahkerasti, äänet keskittyvät muutamille puolueille ja valtuustoon päädytään useammin suuri- kuin pienituloisilta alueilta. Nämä tekijät yhdessä muodostavat alueellista tasa-arvoisuutta haastavan mekanismin.

Liitetaulukko 3.1. Tilastollisten mallien regressiokertoimet

Taulukoissa esitetään regressiokertoimet kuvioiden 3.1–3.4 taustalla olevista malleista, joissa kussakin selitetään yhden puolueen ääniosuutta tai äänestysprosenttia. Kaikki osuudet on ilmoitettu prosentteina ja kaikkien selittävien muuttujien (lukuun ottamatta kuntaa) arvot keskitetty siten, että ne kuvaavat eroa kyseisen muuttujan keskiarvoon.

Kaupunkimaisten kuntien äänestysalueet (N=1 112)

	KOK	SDP	PS	VIHR	VAS	KESK	Äänestys- prosentti
Ylimmän tulo- desiilin osuus	1,4009	-0,6299	-0,4769	0,2919	-0,3439	-0,1545	1,2682
(Ylimmän tulo- desiilin osuus) ²	-0,0228	0,0173	0,0147	-0,0195	0,0029	0,0104	-0,0378
(Ylimmän tulo- desiilin osuus) ³	0,0004480	-0,0003492	-0,0001642	0,0002402	0,0000372	-0,0002673	0,0005734
18–24-vuotiai- den osuus	0,7305	-0,2368	-0,4754	0,5372	0,0499	-0,5845	0,1243
65 vuotta täyt- täneiden osuus	0,2099	-0,0460	-0,1616	-0,0697	-0,0336	0,1546	0,2643
Ruotsinkielisten osuus	-0,1828	-0,1655	-0,2153	-0,0649	-0,0418	-0,2012	0,0866
Vakiotermi	23,9322	19,3236	13,3882	17,2945	6,5672	5,3849	52,3576

Näiden muuttujien lisäksi tässä mallissa on huomioitu kunta. Vakiotermi osoittaa vertailuluokkana olevan Espoon tason selittäjien ollessa keskiarvoissaan.

Pääkaupunkiseudun äänestysalueet ilman Kauniaista (N=301)

	KOK	SDP	PS	VIHR	VAS	KESK	Äänestys- prosentti
Ylimmän tulo- desiilin osuus	1,1578	-0,5919	-0,3759	0,1105	-0,3939	0,2760	0,9700
(Ylimmän tulo- desiilin osuus) ²	-0,0096	0,0212	0,0115	-0,0213	-0,0021	0,0020	-0,0384
(Ylimmän tulo- desiilin osuus) ³	0,0001634	-0,0007309	-0,0002492	0,0005210	0,0004001	-0,0002151	0,0008161
18–24-vuotiai- den osuus	0,7144	-0,5610	-0,3856	0,3839	-0,1852	0,2193	0,3800
65 vuotta täyt- täneiden osuus	0,3167	0,1044	-0,0615	-0,1871	-0,1949	0,0938	0,3426
Vakiotermi	27,6020	15,2556	11,4251	19,1465	9,2780	5,8680	62,1600

Viitteet

- 1 Artikkelin laadittu osana Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamaa tutkimushanketta Kansalaisuuden kuilat ja kuplat (BIBU) (hanke nro 312710).
- 2 Alvaredo ym. 2018; Atkinson ym. 2011; Benquet ja Bougeron 2021.
- 3 Chancel ja Piketty 2021; Piketty 2014.
- 4 Savage 2015; Zald ja Lounsbury 2010.
- 5 Arndt 2020; Hecht ym. 2021.
- 6 Ks. Fong 2001.
- 7 Kurer 2020.
- 8 Esim. Im 2021; Lindvall ja Rueda 2014, Murgia ym. 2020; Piketty 2020.
- 9 Vrt. Schwander 2019.
- 10 Davis 2017; Kantola 2020; Kantola ja Kuusela 2019a, 2019b; Kantola 2020; López 2013; Mols ja Jetten 2017; Page ym. 2013; Reis 2005; Suhay ym. 2021.
- 11 Cousin ym. 2018; Savage 2015, ks. myös Hecht ym. 2020.
- 12 Andreotti ym. 2015; Davis 2017, 2018; Khan 2011; Kantola ym. 2019; Kantola 2020.
- 13 Arndt 2020; Scott 2008.
- 14 Burris 2005; Maclean ym. 2010; Maclean ym. 2017; Mills 1956, 288–290; Mizruchi 1992.
- 15 Kantola ja Kuusela 2019a.
- 16 Gilens 2012; Gilens ja Page 2014; Goss 2016; Lefkofridi ja Giger 2020; Sayer 2014; Schakel 2019; Schakel ym. 2020, yhteenvetona ks. Elkjær ja Klitgaard 2021.
- 17 Yhteenvetona ks. Arndt 2020.
- 18 Esim. Andersen ym. 2021; Blekesaune ja Quadagno 2003; Choi 2021; Corneo ja Gruner 2002; Jæger 2013; Jensen ja van Kersbergen 2017; Kaltenthaler ja Ceccolis 2008; Linos ja West 2003; Lupu ja Pontusson 2011; Olivera 2015; Pittau ym. 2012; Saunders ja Wong 2013; Svallfors 1997.
- 19 Andreotti ym. 2015.
- 20 Gilens 2009, 2012.
- 21 Abou-Chadi ja Hix 2021.
- 22 Kantola ja Kuusela 2019a; Wass ym. 2021c.
- 23 Kantola 2022; Kantola ja Kuusela 2019a; Wass ym. 2021c.
- 24 Kantola ja Kuusela, 2019a, 2019b.
- 25 Suuronen ym. 2020, 269.
- 26 Kantola ja Kuusela, 2019a, 2019b.
- 27 Kantola 2022.
- 28 Kortteinen ym. 2005.
- 29 Karhula 2011, 84–88; yleisempiä havaintoja keskusta-asumisen merkityksestä on myös muista maista, esim. Walks 2005, 2006.
- 30 Brown ja Enos 2021.
- 31 Käyttölupa TK/2958/07.03.00/2021.
- 32 Aineistossa on äänestysalueille lasketut tiedot 18 vuotta täyttäneen väestön sosio-demografisesta rakenteesta vuoden 2020 lopussa sekä vuoden 2021 kunnallisvaalien äänestystulokset. Uusimmat yksilötasolla käytettävissä olleet tiedot tulotasosta ja ammatista ovat saatavilla vuodelta 2019, joten olemme käyttäneet niitä vuoden 2020 lopun väestölle. Osuudet on laskettu osuutena niistä vuoden 2020 lopun 18 vuotta täyttäneistä, jotka asuivat Suomessa myös vuonna 2019. Ylimpään tulokymmenyksen ylttäminen edellytti, että vuoden 2019 valtionveronalaiset tulot olivat vähintään 59 150 euroa. Mediaanitulot ylimmässä desilissä olivat 75 393 euroa.
- 33 Wass ja Kauppinen 2020; Wass ym. 2021b.
- 34 Esimerkiksi Johnston ym. 2004 käyvät tarkemmin läpi mekanismeja, joiden myötä alueet voivat eriytyä poliittiselta kulttuuriltaan.
- 35 Epälineaarinenkin yhteys saattaisi selittyä yksilöiden omalla tulotasolla, mikäli kaikkein suurimman suurituloisten osuuden alueilla asukkaiden absoluuttinen tulotaso euroissa mitattuna on selvästi suurempi kuin hieman pienemmän osuuden alueilla.
- 36 Wass ym. 2021b.
- 37 Aineistomme mukaan 81 prosenttia 18 vuotta täyttäneen väestön ylimmästä tulokymmenyksestä ja 72 prosenttia koko

- 18 vuotta täyttäneestä väestöstä asui vuonna 2020 kaupunkimaisissa kunnissa.
- 38 Kunnan sisäisiin eroihin keskittyvä asetelma on mahdollinen, koska vaalitulokset ja väestön sosioekonominen rakenne vaihtelevat myös kuntien sisällä, etenkin suuremmissa kunnissa (ks. Wass ym. 2021b).
- 39 Teknisesti epälineaarisuus on sallittu mallissa siten, että suurituloisten osuuden lisäksi mukana ovat tämän osuuden toisen ja kolmannen asteen termit.
- 40 Tarkistelimme vastaavaa yhteyttä myös käyttäen tulotasomuuttujana asutokuntien käytettävissä olevien ekvivalenttien rahatulojen (asutokunnan kulutusyksikköihin suhteutettujen nettotulojen) ylimpään kymmenyksen kuuluvien osuutta 18 vuotta täytäneistä. Tämän muuttujan vaihteluväli on hieman suurempi (1–57 %, jossa 99 % alueista välillä 2–46 %). Yhteyksien muodot ja ennustetut pieni- ja suurituloisimpien alueiden väliset erot ovat hyvin samanlaiset kuin kuviossa 3.1. Tulokset eivät siis näytä olevan herkkiä käytetylle tulomuuttujalle. Tulomuuttujien keskinäinen korrelaatio äänestysaluetasolla onkin erittäin vahva ($r=0,97$).
- 41 Wass ym. 2021b.
- 42 Tarkastelimme pienituloisiin asutokuntiin (asutokuntien ekvivalenttien käytettävissä olevien rahatulojen alin viidennes) kuuluvien osuuden yhteyttä puolueiden kannatukseen kaupunkimaisissa kunnissa vuoden 2021 kuntavaaleissa mallissa, jossa pääasiallisena selittäjänä on kyseinen osuus ja vakioivina tekijöinä vähintään 65-vuotiaiden osuus, ruotsinkielisten osuus ja kunta. Lisäksi teimme analyysin siten, että huomioimme näiden tekijöiden ohella 18–24-vuotiaiden osuuden.
- 43 Wass ja Kauppinen 2020.
- 44 Saikkonen ym. 2018.
- 45 Tulokset esitetään malleista, joissa ei ole huomioitu ruotsinkielisten osuutta väestöstä. Tämä ei juurikaan muuta muita puolueita kuin RKP:tä koskevia tuloksia, vaikka jotkin yhteydet näyttäytyvätkin alkuperäistä heikompina. Ruotsinkielisten osuuden mukaan ottaminen tuo kuitenkin selvemmin näkyviin RKP:n kannatuksen yhteyden suurituloisten osuuteen. Yksinkertaistaaksemme ennustettujen ääniosuuksien esittämistä emme myöskään huomioi tässä analyysissä kuntaa. Tämä onnistuu helpommin yksittäisen yhtenäisen kaupunkialueen analyysissä, jossa ei ilmene samanlaista tarvetta ottaa huomioon esimerkiksi seudun taloudelliseen kehitykseen liittyviä tekijöitä kuin kaikkien kaupunkimaisten kuntien analyysissä. Ehdokasettelu ja puolueiden voimasuhteet kuitenkin vaihtelevat kuntien välillä, joten tuomme esiin myös sen, missä määrin kunnan huomiointi vaikuttaa tuloksiin.
- 46 Kuntaa ja ruotsinkielisten osuutta ei ole huomioitu näissä analyyseissä samaan tapaan kuin edellä kaikkien kaupunkimaisten kuntien analyysissä. Mikäli ruotsinkielisten osuus sisällytetään analyysiin, SDP:n ja perussuomalaisten kannatuksen negatiivinen yhteys suurituloisten osuuteen on hiukan heikompi. Kunnan huomioiminen heikentää hiukan näiden puolueiden ja vasemmistoliiton kannatuksen yhteyttä suurituloisten osuuteen. Kyseiset muutokset ovat kuitenkin pieniä eivätkä vaikuta analyysistä tehtäviin päätelmiin.
- 47 Kantola 2022.
- 48 Tarkastellut ammattiryhmät olivat Tilastokeskuksen ammattiluokituksen luokat 12, 13, 14, 22, 24 ja 25. Näissä ammateissa toimivista 57 prosenttia kuului Helsingissä, Vantaalla ja Espoossa ylimpään tulokymmenyksen. Puolueiden ennustettuja ääniosuuksia tarkasteltiin välillä, jolla 99 prosenttia äänestysalueista sijoittui kyseisiin ammatteihin kuuluvien osuudessa (2–25 %), ja tätä verrattiin kuvion 4 vastaavaan tarkasteluun. Tämän indikaattorin puutteena on, että eläkeläiset eivät voi kuu- lua tarkasteltavaan ryhmään, koska ammatti on tiedossa vain työllisille. Ikärakenteen huomiointi oletettavasti kuitenkin auttaa lieventämään kyseistä ongelmaa.
- 49 Abou-Chadi ja Hix 2021; Picketty 2020.
- 50 Kortteinen ym. 2005.
- 51 Kuvio 3,5 pohjautuu tilastolliseen malliin, johon on lisätty kuvioissa 3.3 ja 3.4

- esitettyjen tulosten taustalla olevaan Helsingin, Vantaan ja Espoon analyysimalliin vähintään ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus 18 vuotta täyttäneestä väestöstä. Se on otettu malliin mukaan niin kutsuttuna yhteisvaihtelumuuttujana suurituloisten osuutta kuvaavien muuttujien kanssa, jolloin tuloksista nähdään, kuinka sen yhteys riippuu suurituloisten osuudesta. Jätimme analyysistä pois Espoon Otaniemen äänestysalueen, joka on opiskelijavaltaisuutensa vuoksi poikkeuksellisen korkean koulutustason alue hyvin pienituloiseksi alueeksi. Esitämme tulokset hieman suppeammalla ylimmän tulokymmenyksen osuuden välillä, koska tulotason ääripäässä koulutustasossa ilmenee vähemmän vaihtelua.
- 52 Pienituloisilla alueilla maahanmuuttajien suurempi osuus väestöstä voi mahdollisesti jossain määrin vaikuttaa näihin tuloksiin, koska Suomen ulkopuolella suoritetuista tutkinnoista on niukasti tietoa. Suuremman maahanmuuttajaosuuden alueet saattavat tämän vuoksi näkyä aineistossa todellista matalamman koulutustason alueina, jolloin matalan koulutustason yhteys äänestystuloksiin voi erityisesti pienituloisilla alueilla kuvastaa myös maahanmuuttajaväestön vaikutusta.
- 53 Ks. esim. Kortteinen ym. 2005; Vilkama ym. 2016.
- 54 Junnilainen 2019; Junnilainen ja Luhtakallio 2022.
- 55 Lahtinen ym. 2017; Martikainen ja Wass 2002; Wass ja Kauppinen 2020.
- 56 Wass ym. 2021c.
- 57 Kantola 2022; Wass ym. 2021a, c.
- 58 Näitä valikoitumis- ja aluevaikutusmekanismeja ei toisaalta voida myöskään sulkea pois tämän analyysin perusteella. Selvimmältä vaikuttaa se, että mikäli tällaisia mekanismeja esiintyy, ne eivät liity pelkästään suurituloimpiin alueisiin. Mikäli nämä mekanismit itsessään ovat lineaarisia, eli jos esimerkiksi tietynsuuruinen lisäys suurituloisten osuudessa tuo aina vakiosuuruisen lisäyksen ympäristön vaikutuksessa kokoomuksen äänestämiseen, tällaista vaikutusta ei voi havaita tässä tehdyn kaltaisessa analyysissä.
- 59 Vrt. Kantola 2022.
- 60 Abou-Chadi ja Hix 2021; Piketty 2020.
- 61 Karhula 2011; Kortteinen ym. 2005.
- 62 Johnston ym. 2005; MacAllister ym. 2001; Van Gent ym. 2014.
- 63 Ks. Riihelä ja Tuomala tässä kirjassa.
- 64 Saikkonen ym. 2018.
- 65 Harjunen ym. 2021.

Kirjallisuus

Abou-Chadi, Tari & Simon Hix (2021). Brahmin Left versus Merchant Right? Education, class, multiparty competition, and redistribution in Western Europe. *The British Journal of Sociology* 72:1, 79–92.

Alvaredo, Facundo, Lucas Chancel, Thomas Piketty, Emmanuel Saez & Gabriel Zucman (2018). The elephant curve of global inequality and growth. *American Economic Association Papers and Proceedings* 108, 103–108.

Andersen, Robert, Joshua Curtis & Robert Brym (2021). Public support for social security in 66 countries: Prosperity, inequality, and household income as interactive causes. *The British Journal of Sociology* 72:5, 1347–1377.

Andreotti, Alberta, Patrick Le Galès & Francisco Javier Moreno-Fuentes (2015). *Globalised minds, roots in the city: Urban upper-middle classes in Europe*. Chichester: John Wiley & Sons.

Arndt, H. & R. Lukas (2020). Varieties of affluence: How political attitudes of the rich are shaped by income or wealth. *European Sociological Review* 36:1, 136–158.

Atkinson, Anthony B., Thomas Piketty & Emmanuel Saez (2011). Top incomes in the long run of history. *Journal of Economic Literature* 49:1, 3–71.

Benquet, Marlène & Théo Bourgeron (toim.) (2021). *Accumulating capital today: Contemporary strategies of profit and dispossessive policies*. Abingdon: Routledge.

Blekesaune, Morten & Jill Quadagno (2003). Public attitudes toward welfare state policies: A comparative analysis of 24 nations. *European Sociological Review* 19:5, 415–427.

Brown, Jacob R. & Ryan D. Enos (2021). The measurement of partisan sorting for 180 million voters. *Nature Human Behaviour* 2021, 5, 998–1008.

Burris, Val (2015). Interlocking directorates and political cohesion among corporate elites. *American Journal of Sociology* 111:1, 249–283.

Chancel, Lucas & Thomas Piketty (2021). Global income inequality 18209–2020: The persistence and mutation of extreme inequality. *Journal of the European Economic Association* 19:6, 3025–3062.

Choi, Gwangeun (2021). Individuals' socioeconomic position, inequality perceptions, and redistributive preferences in OECD countries. *The Journal of Economic Inequality* 19, 239–264.

Corneo, Giacomo & Hans Peter Grüner (2002). Individual preferences for redistribution. *Journal of Public Economics* 83:1, 83–107.

Cousin, Bruno, Shamus Khan & Ashley Mears (2018). Theoretical and methodological pathways for research on elites. *Socio-Economic Review* 16:2, 225–249.

Davis, Aeron (2017). Sustaining corporate class consciousness across the new liquid managerial elite in Britain. *The British Journal of Sociology* 68:2, 234–253.

Davis, Aeron (2018). *Reckless opportunists: Elites at the end of the establishment*. Manchester: Manchester University Press.

Elkjær, Mads Andreas & Michael Baggesen Klitgaard (2021). Economic inequality and political responsiveness: A systematic review. *Perspectives on Politics*, 1–20.

Fong, Christina (2001). Social preferences, self-interest, and the demand for redistribution. *Journal of Public Economics* 82:2, 225–246.

Gilens, Martin (2012). *Affluence and influence: Economic inequality and political power in America*. New York: Princeton University Press.

Goss, Kristin A. (2016). Policy plutocrats: How America's wealthy influence governance. *PS: Political Science & Politics* 49:3, 442–448.

Harjunen, Oskari, Tuukka Saarimaa & Janne Tukiainen (2021). *Love thy (elected) neighbor? Residential segregation, political representation and local public goods*. Aboa Centre for Economics Discussion paper No. 138. <https://ace-economics.fi/kuvat/dp138.pdf>.

Hecht, Katharina, Daniel McArthur, Mike Savage & Sam Friedman (2020). *Elites in the UK: Pulling away? Social mobility, geographic mobility and elite occupations*. London: The Sutton Trust.

Im, Zhen (2021). *Status decline and welfare competition worries from an automating world of work: the implications of automation risk on support for benefit conditionality policies and party choice*. Helsinki: Faculty of Social Sciences, University of Helsinki.

Jæger, Mads M. (2013) The effect of macroeconomic and social conditions on the demand for redistribution: A pseudo panel approach. *Journal of European Social Policy* 23(2), 149–163.

Jensen, Carsten & Kees Van Kersbergen (2017). *The politics of inequality*. Houndmills, UK: Palgrave Macmillan.

Johnston, Ron, Kelvyn Jones, Rebecca Sarker, Carol Propper, Simon Burgess & Anne Bolster (2004). Party support and the neighbourhood effect: spatial polarisation of the British electorate, 1991–2001. *Political Geography* 23:4, 367–402.

Junnilainen, Lotta (2019) *Lähiökylä. Tutkimus yhteisöllisyydestä ja eriarvoisuudesta*. Tampere: Vastapaino.

Junnilainen, Lotta & Eeva Luhtakallio (2022). Sisukkaat selviytyjät: lähiöiden pienituloiset. Teoksessa Anu Kantola, Sanna Aaltonen, Lotta Haikkola, Lotta Junnilainen, Eeva Luhtakallio, Pauliina Patana, Joonas Timonen & Pekka Tuominen (toim): *Kahdeksan kuplan Suomi*. Helsinki: Gaudeamus, 222–257.

Kaltenthaler, Karl & Stephen J. Ceccoli (2008). Explaining patterns of support for the provision of citizen welfare. *Journal of European Public Policy* 15:7, 1041–1068.

Kantola, Anu (2022) Hyvätuloiset: globaalien talouden etujoukko. Teoksessa Anu Kantola, Sanna Aaltonen, Lotta Haikkola, Lotta Junnilainen, Eeva Luhtakallio, Pauliina Patana, Joonas Timonen & Pekka Tuominen (toim): *Kahdeksan kuplan Suomi*. Helsinki: Gaudeamus, 29–60.

Kantola, Anu & Hanna Kuusela (2019a). *Huipputuloiset: Suomen rikkain promille*. Tampere: Vastapaino.

Kantola, Anu & Hanna Kuusela (2019b). Wealth elite moralities: Wealthy entrepreneurs' moral boundaries. *Sociology* 53:2, 368–384.

Kantola, Anu (2020). Gloomy at the top: How the wealthiest 0.1% feel about the rest. *Sociology* 54:5, 904–919.

Kantola, Anu, Hannele Seeck & Mona Mannevuola (2019). Affect in governmentality: Top executives managing the affective milieu of market liberalisation. *Organization* 26:6, 761–782.

Karhula, Aleksi (2011). *Korkeakoulutetun väestön sijoittuminen pääkaupunkiseudulla*. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Khan, Shamus Rahman (2011). *Privilege: The making of an adolescent elite at St. Paul's school*, Princeton & Oxford: Princeton University Press.

Kortteinen, Matti, Mari Vaattovaara, Pertti Alasuutari (2005). Eliitin eriytymisestä pääkaupunkiseudulla. *Yhteiskuntapolitiikka* 70:5, 475–487.

Kurer, Thomas. (2020). The declining middle: Occupational change, social status, and the populist right. *Comparative Political Studies* 53:10–11, 1798–1835.

Lahtinen, Hannu, Hanna Wass & Heikki Hiilamo (2017). Gradient constraint in voting: The effect of intra-generational social class and income mobility on turnout. *Electoral Studies* 45:1, 14–23.

Lefkofridi, Zoe & Nathalie Giger (2020). Democracy or oligarchy? Unequal representation of income groups in European institutions. *Politics and Governance* 8:1, 19–27.

Lindvall, Johannes & David Rueda (2014). The insider–outsider dilemma. *British Journal of Political Science* 44:2, 460–475.

Linos, Katerina & Martin West (2003). Self-interest, social beliefs, and attitudes to redistribution: Re-addressing the issue of cross-national variation. *European Sociological Review* 19:4, 393–409.

López, Matias (2013). The state of poverty: Elite perceptions of the poor in Brazil and Uruguay. *International Sociology* 28:3, 351–370.

Lupu, Noam & Jonas Pontusson (2011). The structure of inequality and the politics of redistribution. *American Political Science Review* 105:2, 316–336.

Maclean, Mairi, Charles Harvey & Robert Chia (2010). Dominant corporate agents and the power elite in France and Britain. *Organization Studies* 31:3, 327–348.

Maclean Mairi, Charles Harvey & Gerhard Kling (2017). Elite business networks and the field of power: A matter of class? *Theory, Culture & Society* 34:5–6, 127–151.

Martikainen, Tuomo & Hanna Wass (2002). *Äänettömät yhtiömiehet. Osallistuminen vuosien 1987 ja 1999 eduskuntavaaleihin*. Vaalit 2002:1. Helsinki: Tilastokeskus.

Mill, C. Wright. (1956). *The power elite*. New York: Oxford University Press.

Mizruchi, Mark S. (1992). *The structure of corporate political actions*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Mols, Frank & Jolanda Jetten (2017). *The wealth paradox: Economic prosperity and the hardening of attitudes*. Cambridge: Cambridge University Press.

Murgia, Annalisa, Rossella Bozzon, Pierluigi Digennaro, Petr Mezihorak, Mathilde Mondon-Navazo & Paolo Borghi (2020). Hybrid areas of work between employment and self-employment: Emerging challenges and future research directions. *Frontiers in Sociology* 4:86, <https://doi.org/10.3389/fsoc.2019.00086>.

Olivera, Javier (2015). Preferences for redistribution in Europe. *IZA Journal of European Labor Studies* 4:1, 1–18.

Page, Benjamin I., Larry M. Bartels & Jason W. Seawright (2013). Democracy and the policy preferences of wealthy Americans. *Perspectives on Politics* 11:1, 51–73.

Piketty, Thomas (2014). *Capital in the twenty-first century*. Cambridge: Harvard University Press.

Piketty, Thomas (2020). *Capital and ideology*. Cambridge: Harvard University Press.

Pittau, Maria Grazia, Riccardo Massari & Roberto Zelli (2012). Hierarchical modeling of disparities in preferences for redistribution. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 75:4, 556–584.

Reis, Elisa P. (2005) Perceptions of poverty and inequality among Brazilian elites. Teoksessa Elisa P. Reis & Mick Moore (toim.): *Elite perceptions of poverty and inequality*. London: Zed Books, 25–56.

Saikkonen, Paula, Katri Hannikainen, Timo Kauppinen, Jarkko Rasinkangas & Maria Vaalavuo (2018). *Sosiaalinen kestävyys: asuminen, segregaatio ja tuloerot kolmella kaupunkiseudulla*. Raportti 2/2018. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Saunders, Peter & Melissa Wong (2013). Examining Australian attitudes to inequality and redistribution. *Journal of Australian Political Economy* 71:2013, 51–75.

Savage, Mike (2015). Introduction to elites from the ‘problematic of the proletariat’ to a class analysis of ‘wealth elites’. *The Sociological Review* 63:2, 223–239.

Sayer, Andrew (2014). *Why we can't afford the rich*. Bristol: Policy Press.

Schakel, Wouter (2019). Unequal policy responsiveness in the Netherlands. *Socio-Economic Review* 19(1), 37–57.

Schakel, Wouter, Brian Burgoon & Armen Hakhverdian (2020). Real but unequal representation in welfare state reform. *Politics and Society* 48:1, 131–163.

Schwander, Hanna (2019). Labor market dualization and insider–outsider divides: Why this new conflict matters. *Political Studies Review* 17:1, 14–29.

Scott, John (2008). Modes of power and the re-conceptualization of elites. *The Sociological Review* 56:S1, 25–43.

Suhay, Elizabeth, Marko Klasnja & Gonzalo Rivero (2021). Ideology of affluence: Rich Americans’ explanations for inequality and attitudes toward redistribution. *The Journal of Politics* 83:1, 367–380.

Suuronen, Aleks, Kimmo Grönlund & Rasmus Sirén (2020). Puolueiden äänestäjät. Teoksessa Sami Borg, Elina Kestilä-Kekkonen ja Hanna Wass (toim.): *Politiikan ilmastonmuutos*. Selvityksiä ja ohjeita 5/2020. Helsinki: oikeusministeriö.

Svallfors, Stefan (1997). Worlds of welfare and attitudes to redistribution: A comparison of eight western nations. *European Sociological Review* 13:3, 283–304.

Van Gent, Wouter, Cody Hochstenbach & Justus Uitermark. (2018). Exclusion as urban policy: The Dutch ‘Act on Extraordinary Measures for Urban Problems’. *Urban Studies* 55:11, 2337–2353.

Vilkama, Katja, Susanna Ahola & Mari Vaattovaara (2016). *Välttelyä vai vetovoimaa? Asuinympäristön vaikutus asuinalueilla viihtymiseen ja muuttopäätöksiin pääkaupunki-seudulla*. Tutkimuksia 2016:4. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Walks, R. Alan (2005). City–suburban electoral polarization in Great Britain, 1950–2001. *Transactions of the Institute of British Geographers* 30:4, 500–517.

Walks, R. Alan (2006). The causes of city-suburban political polarization? A Canadian case study. *Annals of the Association of American Geographers* 96:2, 390–414.

Wass, Hanna & Kauppinen, Timo (2020). Palkkakuitti äänestyslippuna: tulojen yhteys äänestysaktiivisuuteen ja puoluevalintaan. Teoksessa Maija Mattila (toim.), *Eriarvoisuus Suomessa*. Helsinki: Kalevi Sorsa -säätiö, 157–185.

Wass, Hanna, Toni Ahva, Anu Kantola, Paula Saikkonen, Juho Vesa & Tuomas Ylä-Anttila (2021a). *Päätäjät politiikan pyörteissä: näkemyksiä ilmastopolitiikasta, demokratiasta ja päätöksentekoon vaikuttamisesta*. Helsinki: Kansalaisuuden kuplat ja kuilut -tutkimusprojekti.

Wass, Hanna, Timo M. Kauppinen, Paula Saikkonen ja Heikki Hiilamo (2021b). *Kenen hyvinvoinnista puolueet välittävät? Kunnallisan kehittämissäätiön julkaisu 44*. Helsinki: Kunnallisan kehittämissäätiö.

Wass, Hanna, Mikko Weckström, Anu Kantola, Teemu Kemppainen & Hanna Kuusela (2021c). Tulot tai ulos? Käytettävissä olevien tulojen yhteys suomalaisten asenteisiin tulo- ja varallisuuserojen hyväksyttävyydestä ja sosiaalietuuksien järjestämisestä. *Yhteiskuntapolitiikka* 86(3), 1–13.

Zald, Mayer N. & Michael Lounsbury (2010). The wizards of Oz: Towards an institutional approach to elites, expertise and command posts. *Organization Studies* 31:7, 963–996.

Koulutusalojen sukupuolisegregaatio ja sosiaalinen eriarvoisuus

IRENE PRIX, OUTI SIRNIÖ JA ELINA KILPI-JAKONEN

Johdanto

MONET KOULUTUS- JA AMMATTIALAT ja työtehtävät ovat selkeästi eriytyneet nais- tai miesvaltaisiksi, jolloin toisen sukupuolen¹ edustajat ovat aliedustettuina kyseisillä aloilla ja tehtävissä. Tätä kutsutaan sukupuolen mukaiseksi segregaatiksi. Valtaosa sosiaali-, terveys- ja kasvatusalojen opiskelijoista ja työntekijöistä on naisia, kun taas tekniikan ja luonnontieteiden aloilla miehet ovat yliedustettuina. Onkin huomattavaa, että vuonna 2018 vain noin 9 prosenttia suomalaisista palkansaajista työskenteli ammateissa, joiden sukupuolijakauma on melko tasainen (40–60 prosenttia kumpaakin sukupuolta). Toisaalta miehet työskentelivät enemmän naisvaltaisissa ammateissa (20 prosenttia) kuin naiset miesvaltaisissa ammateissa (13 prosenttia).²

Naiset ja miehet erikoistuvat keskimäärin erityyppisiin taitoihin ja töihin, mutta kansainvälisissä tutkimuksissa ei ole havaittu huomattavia eroja nais- ja miesvaltaisten alojen vaaditussa koulutustasossa tai työn sosiaalisessa arvostuksessa.³ Samasta arvostuksesta ja vaativuustasosta huolimatta nais- ja miesvaltaiset alat eroavat toisistaan keskimääräiseltä palkkatasoltaan, mikä on merkittävä osasy s sukupuolten väliseen

palkkakuiluun.⁴ Kun tarkastellaan kokoaikaisen ja täyttä palkkaa saaneen palkansaajan säännöllisen työajan ansioita Suomessa, vuonna 2019 ”naisen euro” oli 84,1 senttiä. Tämä palkkaero on kaventunut hieman viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana, sillä vastaava luku oli vuonna 2000 80,6 senttiä ja vuonna 2010 82,8 senttiä.⁵ Ammattien sukupuolijakauma selittää osan sekä palkkakuilusta (tuntipalkoissa) että naisten pienemmästä osuudesta esihenkilötehtävissä.⁶

Koska monet koulutusalat Suomessa valmistavat vahvasti tiettyihin ammatteihin, heijastaa työmarkkinasegregaatio pitkälti koulutusalojen mukaista segregaatiota. Nyky-yhteiskunnassa koulutuksesta on tullut yksi keskeisimmistä kriteereistä, jonka perusteella väestö jakaantuu eriarvoisiin työmarkkina-asemiin ja näin myös yhteiskunnallisiin kerroksiin. Samalla koulutus- ja yhteiskuntaluokat periytyvät edelleen sukupolvelta toiselle. Koulutus saattaa siis toimia sekä yhteiskunnallisen liikkuvuuden että hyväosaisten yhteiskuntaluokkien ylisukupolvisen aseman lujittamisen väylänä.

Näkökulma laajemman yhteiskunnallisen eriarvoisuuden roolista naisten ja miesten alojen eriytymisessä jää usein sukupuolisegregaatiotutkimuksessa toissijaiseen rooliin. Koska asema työmarkkinoilla on usein pitkälti koulutustason määrittämä, ei sukupuolisegregaatiota voi mielestämme ymmärtää kunnolla ottamatta huomioon laajempaa yhteiskunnan eriarvoisuutta, sosiaalista kerrostuneisuutta. Koska miehet ja naiset eivät ole koulutusvalinnoissaan ja yhteiskunnallisissa asemissaan homogeenisiä ryhmiä, risteävät sukupuolten tasa-arvoon liittyvät kysymykset yhteiskunnallisen eriarvoisuuden kanssa.

Tässä luvussa tarkastelemme sukupuolen mukaista segregaatiota yhteiskunnan sosiaalisen kerrostuneisuuden valossa. Viittaamme kerrostuneisuudella sosioekonomisiin asemiin, joihin väestö jakautuu koulutustasonsa, ammattiasemansa ja tulotasonsa perusteella. Keskitymme tässä luvussa ennen kaikkea koulutustasojen mukaiseen kerrostuneisuuteen Suomessa ja siihen, miten laajentuvassa koulutusjärjestelmässä sukupuolisegregaatio on muuttunut ajan myötä matalammin ja korkeammin koulutettujen joukossa. Lisäksi käymme läpi, missä määrin

perhetaustan merkitys sukupuolittuneille koulutusvalinnoille vaihtelee eri koulutustasoilla nykypäivänä.

Tavoittemme on tuoda uusia näkökulmia sukupuolisegregaation ajallisen kehityksen ja muodon kuvaukseen. Vaikka tarkastelumme ei pysty antamaan lopullisia selityksiä, uskomme sukupuolisegregaation kontekstualisoinnin yhteiskunnalliseen kerrostuneisuuteen avaavan uusia keskustelumahdollisuuksia ja lähestymistapoja ilmiöstä käytettyihin selitysmalleihin. Lisäksi sukupuolisegregaation heterogeenisyyden ja sen eriarvoisuuteen liittyvien yhtymäkohtien tunnistaminen on tärkeä työväline alojen ja ammattien sukupuolittuneisuuden purkuun tähtäävien poliittisten interventoiden kehittämistyössä.

Ensin käymme läpi keskeisimpiä aiemmin esitettyjä teoreettisia sukupuolisegregaation selitysmalleja. Sen jälkeen tarkastelemme rekisteriaineiston avulla Suomen sukupuolisegregaation kehityskulkuja viime vuosikymmeninä sekä selvitämme, miten perhetausta on yhteydessä sukupuolittuneisiin alavalintoihin. Sitten tiivistämme tuloksemme ja tarkastelemme ilmiötä selitysmallien ja aiempien tutkimustulosten valossa. Lopuksi pohdimme sukupuolisegregaation vähentämiseen tähtääviä toimenpiteitä tulostemme ja keskustelumme valossa.

Miksi sukupuolisegregaatiota esiintyy?

Sukupuolen mukaisen segregaaion selitysmallit ovat moninaiset. Suurin osa sosiaalitieteellisestä tutkimuskirjallisuudesta ja teorioista on keskittynyt yksilöiden sukupuolittuneisiin valintoihin kulttuuristen ja sosiaalisten rajoitteiden puitteissa. Samalla ihmisen toiminta on aina vuorovaikutuksessa laajemman yhteiskunnallisen kontekstin kanssa, joten koulutusjärjestelmä ja työmarkkinoiden ja yhteiskunnan instituutiot on ymmärretty tärkeänä sukupuolisegregaation ulottuvuutena. Esitämme seuraavaksi keskeiset koulutuksen sukupuolisegregaation selitysmallit, minkä jälkeen tarkastelemme sosiaalisen eriarvoisuuden ja instituutioiden muutoksen merkitystä ilmiön ymmärtämiseksi.

Keskeiset sukupuolisegregaation selitysmallit

Sosiologisissa tutkimuksissa sukupuolisegregaation on nähty syntyvän ja uusiutuvan erityisesti sosialisaaation seurauksena: lapsuudesta lähtien sosiaalisia rooleja opitaan vanhempien ja ympäristön esimerkkien ja niiden mallintamisen kautta. Näin sisäistetään (stereotyyppiset) uskomukset, normit ja asenteet miesten ja naisten sopivuudesta eri tehtäviin, mikä heijastuu koulutusvalintoihin.⁷ Sosialisaaatioprosessissa lasten sukupuolittuneet minäkuvat omista taidoista ja mieltymyksistä rakentuvat aktiivisessa vuorovaikutuksessa sosiaaliselta ympäristöltä saatujen sukupuolittuneiden reaktioiden kanssa.⁸

Kulttuuriset mielikuvat ja normit sukupuolittuneista käytännöistä, lahjakkuuksista ja taipumuksista vaikuttavat nuorten arvioihin omista kyvyistään, minkä seurauksena nuorten itseymmärrys saattaa olla sukupuolittuneempaa kuin heidän havaitut taitonsa.⁹ Varsinkin länsimaissa, joissa koulutus- ja ammattivalinnat nähdään vahvasti oman yksilöllisyyden toteuttamisen kanavana, alavalinnat saattavat olla erityisen sukupuolittuneita.¹⁰ Toisin sanoen vaikka sosiaaliset ja kulttuuriset rakenteet eivät määrittele ihmisiä passiivisina sosialisaaation vastaanottajina, ihmisten oma toimijuus on silti sukupuolittuneiden stereotyyppioiden ja kulttuuristen mielikuvien läpitukenema.

Mutta mistä sosialisaaation kautta uusiutuvat stereotyyppiset käsitykset naisille ja miehille tyypillisistä taipumuksista ja käytännöistä ylipäänsä tulevat? Sosiaalipsykologisen *sosiaalisen rooliteorian* (*social role theory*) mukaan sukupuolten väliset systemaattiset erot työnjaossa vaikuttavat kulttuurisiin käsityksiimme siitä, mitkä ominaisuudet nähdään tyypillisinä ryhmien jäsenille. Jos esimerkiksi naiset työskentelevät miehiä useammin hoivatyössä, kulttuurinen stereotypia syntyy yleistämällä naisten *työn vaatimus* (hoiva) kuvaamaan naisten olennaisia, sisäisiä taipumuksia. Samalla kulttuurinen käsitys sukupuolirooleista ylläpitää sukupuolittunutta työjakoa vahvistamalla kulttuurisesti sukupuolittuneita käsityksiä.¹¹

Myös *sosiaalisen hallinnan* (*social control*) teorian mukaan sosialisaaatio ei sellaisenaan riitä selitykseksi sukupuolittuneille ammatti- ja

koulutusrakenteille. Sosialisatio luo sukupuolisegregaation perustan, mutta se ei silti määrittele ihmisten toimintaa täysin. Sen sijaan yhteiskunta vahvistaa kulttuurisia käsityksiä sukupuolille tyypillisistä ominaisuuksista sanktioimalla poikkeamia näistä normeista.¹² Tätä näkemystä tukevat laadulliset tutkimukset, joiden mukaan omalle sukupuolelleen epätyypillisillä aloilla työskentelevien naisten ja miesten on havaittu kokevan ammattitaitojensa tai sukupuoli-identiteettinsä kyseenalaistamista sekä omasta lähipiiristään että alan enemmistösukupuolelta.¹³ Nuoret saattavat koulutus- ja ammatinvalintoja tehdessään ennakoida vanhempiensa kannustusta tai sen puutetta ja muita sosiaalisen ympäristön reaktioita.¹⁴ Toisaalta on myös tutkimuksia, jotka eivät ole löytäneet ennakoitua syrjintää epänormatiivisilla aloilla ja joiden mukaan vanhempien ja ystävien kannustus ei ole merkittävä selittäjä nuorten korkeakouluopiskelijoiden alavalinnoille.¹⁵ Tasa-arvobarometrien perusteella omalle sukupuolelle epätyypillisen alan valitsemisen esteenä eivät myöskään näyttäyty kannustuksen puute lähipiiristä tai työpaikoilla esimieheltä, vaan suuremmat rakenteelliset ongelmat, jotka liittyvät palkkaukseen, uralla etenemiseen ja ammattitaidon arvostukseen.¹⁶ Nuorten ammattitietous on kuitenkin usein hataraa ja saattaa perustua vahvasti lähipiiristä saatuun malliin ja tietoon.¹⁷

Sukupuolisegregaation ylläpito ja uusiutuminen saattavat myös perustua pragmaattisiin motiiveihin. Tätä ajatusta korostavat sellaiset selitysmallit, jotka näkevät sukupuolisegregaation yksilöiden *rationaalisen valinnan* seurauksena. Lähtökohtana näissä selitysmalleissa on, että sukupuolelle tyypillisen alavalinnan tekeminen tuottaa suurempaa hyötyä ja vähemmän haittaa kuin epätyypillisen alan valitseminen. Miesten oletetaan olevan naisia uraorientoituneempia, joten he valitsevat työintensiivisempiä ja paremmin palkattuja aloja, kun taas naiset valitsevat perheystävällisiä ammatteja, jotka mahdollistavat työn ja perheen yhdistämisen.¹⁸ Empiirinen näyttö tämän selitysmallin paikkansapitävyydestä on kuitenkin vähäistä: perhemyönteisyys ei selitä nuorten sukupuolieroa teknisten ja luonnontieteellisen alojen valinnassa¹⁹, eivätkä

nuoret naiset ja miehet eroa uraorientoituneisuudessaan.²⁰ Lisäksi naisvaltaiset alat eivät näytä olevan systemaattisesti perheystävällisempiä tai joustavampia.²¹

Toinen versio rationaalisen valinnan selitysmallista ymmärtää sukupuolisegregaation syntyvän sukupuolittuneista eroista yksilöiden taidoissa: monissa maissa pojat menestyvät keskimäärin paremmin matemaattisissa ja teknisissä kuin kielellisissä ja humanistisissa aineissa ja tytöt toisin päin, ja nuoret arvioivat omat taitonsa suhteessa kokemukseensa muiden taidoista. Tämä johtaa koulutusalojen mukaiseen sukupuolisegregaatioon.²² Tutkimusten mukaan matemaattiset taidot eivät kuitenkaan pysty selittämään miesten yliedustusta tekniikan ja luonnontieteen aloilla.²³ Suomessa havaitut pienet sukupuolierot ovat nuoremmilla ikäluokilla jopa tyttöjen eduksi.²⁴ Todettujen taitojen sijaan vinoutuneet *uskomukset* omista kyvyistä saavatkin enemmän tukea sukupuolittuneiden koulutuslavalintojen selittäjänä.²⁵

Sukupuolisegregaation selitysmallit historiallisen muutoksen ja yhteiskunnallisen eriarvoisuuden näkökulmasta

Sukupuolisegregaation voimakkuuden on todettu vaihtelevan ajan ja paikan mukaan. *Modernisaatioteorian* mukaan sukupuolisegregatio vähentyy yhteiskunnan modernisoitumisen ja koulutuksen ekspansion eli laajentumisen myötä. Toisen maailmansodan jälkeisten yhteiskunnallisteknologisten muutosten seurauksena työnjako ja tuotanto edellyttivät yhä enemmän tietoja ja teknistä osaamisesta, minkä seurauksena kouluttautumisen tärkeys kasvoi voimakkaasti.²⁶ Jälkiteollisessa yhteiskunnassa merkittävästi laajentuneella koulutusjärjestelmällä oli ensisijainen rooli tietojen ja taitojen levittämisessä. Samalla odotettiin liberaalien kulttuuristen arvojen, kuten suvaitsevuuden ja avoimuuden, valtavirtaistuvan yhteiskunnassa.²⁷ Modernisaatioteoria siis olettaa, että sukupuolen mukainen alojen eriytyminen on vähäisempää jälkiteollisissa palveluyhteiskunnissa, joissa koulutuksen taso on korkea.

Edellisessä alaluvussa esitetty lapsuusajan sosialisatio tulkitaan sosiologisessa sukupuolisegregaatiotutkimuksessa usein pääasiallisena väylänä, jonka kautta sosioekonomisiin asemiin liittyvä eriarvoisuus risetteää sukupuolittuneiden eriarvoisuusrakenteiden kanssa. Eri tutkimuksissa on havaittu, että hyväosaisten vanhempien lasten sukupuoliasenteet ovat usein tasa-arvoisempia ja ammattitöiveet vähemmän sukupuolistereotyyppisiä. Tämä liittyy ajatukseen koulutuksesta liberaalimpien kulttuuristen arvojen välittäjänä. Näiden tutkimustulosten onkin tulkittu kuvastavan korkeammin koulutettujen ja sosioekonomisesti hyväosaisten perheiden sukupuolisosialisaatiota.²⁸

Toisaalta varsinkin lasten ammatinvalintatöiveiden tutkimuksessa on ollut vaikeaa erotella ”vertikaaliset” (koulutusaste) ja ”horisontaaliset” (koulutusala) töiveet toisistaan. Esimerkiksi töiveet kouluttautua korkeimpien statusten ammatteihin, kuten lääkäriksi tai lakimieheksi, ovat sukupuoliprofililtaan suhteellisen tasaisia. Erot ammattitöiveiden sukupuolittuneisuudessa voivat siis syntyä yhteiskuntaluokkien eroista hakeutua eri koulutustasaille, mikä ei välttämättä viittaa sukupuoli-ideologiaan liittyviin eroihin. Tästä syystä tulkinta sosioekonomisen aseman tuottamista eroista sukupuolisosialisaatiossa saisi vahvempaa tukea, jos eri taustoista tulevien koulutusalojen valinnassa havaittaisiin koulutustasosta riippumattomia systemaattisia ja samansuuntaisia sukupuolittuneita eroja.

Näkemyistä yhteiskunnan kerrostuneisuuden aiheuttamasta kulttuurisesta eriytymisestä on usein kritisoitu siitä, että se yliarvioi sosialisatian vaikutuksia ja aliarvioi yhteiskuntaluokkien kohtaamia eroja eri koulutuksellisiin tavoitteisiin liittyvissä riskeissä.²⁹ Koulutuksen rooli yhteiskunnallisessa kerrostumisessa ei koske ainoastaan saavutettua koulutustasoa vaan ulottuu myös koulutusalaan.³⁰ Suomessa koulutusalat johtavat kansainvälisessä vertailussa suhteellisen vahvasti tiettyihin työmarkkinasegmentteihin tai ammattialoihin.³¹ Siksi sosiaalisen eriarvoisuuden tutkimuksessa koulutusalat ymmärretään tärkeänä osana sosiaalista liikkuvuutta ja sosiaalisten asemien uusintamista.³²

Koulutusalan valintaan liittyvät kysymykset punoutuvat siis sekä sukupuolten väliseen eriarvoisuuteen että laajempaan yhteiskunnalliseen

kerrostuneisuuteen. Tätä taustaa vasten on odotettavissa, että yksilötasolla sosiaalisen liikkuvuuden tai sosiaalisen aseman uusintamisen paineet voivat joko heikentää tai vahvistaa sukupuolittuneita normeja suhteessa koulutusarvoihin.³³ Hyväosaisten perheiden lasten koulutuspoluilla, joilla tähdätään korkeaan koulutukseen, naisvaltainen koulutusala saattaa merkitä sekä miehille että naisille uhkaa yhteiskunnallisen aseman ja statuksen laskusta alojen tyyppillisesti matalamman palkkatason vuoksi. Tästä näkökulmasta koulutustason ylisukupolvinen periytyminen saattaa madaltaa naisten ja korottaa miesten kynnystä poiketa sukupuolittuneista odotuksista koulutusarvoihin suhteen.³⁴

Vaikka modernisaatioteoria ennakoiki (jälki)teollistamisprosessin purkavan muita kuin koulutukseen, tietotason ja pätevyyteen liittyviä rajoitteita, on kansainvälinen tutkimus todennut jopa vahvempaa sukupuolisegregaatiota juuri sellaisissa maissa, joissa sukupuolten tasa-arvo on suurta työelämässä, koulutuksessa ja poliittisessa edustavuudessa. Sen sijaan maissa, joissa koulutusekspansio ja naisten osallistuminen koulutukseen, työmarkkinoille ja politiikkaan on matalaa, myös sukupuolisegregaation on havaittu olevan yllättävän matalaa.³⁵ Tätä selittävät sekä länsimaiden individualismi ja itsensä toteuttamista korostava kulttuuri että sukupuolten tasa-arvon ja yhteiskunnallisen kerrostuneisuuden risteäminen. Monissa länsimaissa, kuten myös Suomessa, laajentunut hyvinvointivaltio on tarjonnut lisääntyvässä määrin etuuksia ja palveluita esimerkiksi sairaan-, vanhusten- ja lastenhoitoon tai koulutukseen liittyen. Tämä kehitys on toisaalta vapauttanut naiset perinteisistä perhekeskeisistä yhteiskunnallisista odotuksista ja mahdollistanut naisten korkean osallistumisen palkkatyöhön. Samanaikaisesti tämän kehityksen myötä syntyneet työpaikat ovat tulleet suurelta osin juuri palvelu- ja hyvinvointialoille sekä julkiseen hallintoon, mikä on mahdollistanut sukupuolten sosioekonomisen tasa-arvon (rajoitetun) parantumisen ilman perusteellisempaa sukupuolisegregaation ja stereotyyppisten sukupuolittuneiden käsitysten kyseenalaistamista.³⁶

Maiden ja vuosikymmenten väliset erot sukupuolisegregaation tasossa johtuvat kuitenkin osittain myös ammattikuntien statuseroista.

Esimerkiksi kasvatus- ja hoitoalojen ammatteihin vaaditut koulutus-
tasot ovat historiallisesti muuttuneet ja vaihtelevat maittain, jolloin
sama ammatti voi toisaalla tarjota selvästi muita maita korkeamman tai
matalamman yhteiskunnallisen aseman ja palkkatason.³⁷ Se, missä mää-
rin itsensä toteuttaminen ja ylöspäin tapahtuva sosiaalinen liikkuvuus
onnistuvat myös sukupuolittuneiden väylien kautta, riippuu siis ajasta
ja paikasta.

Sukupuolisegregatio Suomessa viime vuosikymmeninä

Kuvaamme tässä luvussa koulutusalojen sukupuolisegregaation kehitys-
kulkua Suomessa vuosina 1970–2019. Vertailemme ja keskustelemme
sukupuolisegregaation empiirisistä tuloksista sekä koulutusjärjestel-
män että yksilötason näkökulmasta ja keskustelemme mahdollisista
selitysmalleista.

Sukupuolisegregaation mittaaminen M- ja H-indekseillä

Mittaamme koulutusjärjestelmän sukupuolisegregaatiota M- ja H-
indeksien avulla. M-indeksi erittelee, mikä osuus kokonaissegregaa-
tiosta johtuu koulutusasteiden välisestä eriytymisestä (vertikaalinen
sukupuolisegregatio) ja mikä koulutusasteiden sisäisestä eriytymisestä
(horizontaalinen sukupuolisegregatio). Lisäksi M-indeksi kertoo, missä
määrin kokonaissegregaation muutokset johtuvat eroista sukupuolittu-
neissa todennäköisyyksissä valmistua tietyltä alalta (varsinainen suku-
puolisegregatio) ja missä määrin muutos johtuu naisten ja miesten
muuttuneista osuuksista eri koulutusasteilla (niin sanottu sukupuolen
reunajakauma) tai sukupuolittuneiden koulutusalojen yleisyyden muu-
toksesta ajan myötä.

Henri Theil kehitti M-indeksin 1970-luvulla soveltaen informaatioteorian
entropia-käsitettä.³⁸ Entropia kertoo, kuinka ”yllättävä” tietyn tapah-

tuman lopputulos on verrattuna ennakkotietoihin tapahtumasarjasta. Mitä yllättävämpi lopputulos, sitä enemmän uutta tietoa tapahtuma tuottaa. Soveltaen tätä perusidea sukupuolisegregaatioon M -indeksi kysyy: kun tiedetään, miltä koulutusosalta satunnaisesti valittu ihminen on valmistunut, paljonko odotettu tieto hänen sukupuolestaan lisääntyy? Matemaattisesti indeksi laskee, kuinka paljon kyseisen alan sukupuolijakauma poikkeaa koko koulutusasteen ja muiden koulutusasteiden sukupuolijakaumasta.

M -indeksi on 0, jos kaikkien alojen sukupuolijakaumat ovat täysin samat kuin sukupuolijakauma kaikilla koulutusasteilla yhteensä. Tämä tarkoittaisi, että satunnaisesti valitun ihmisen koulutusala ei antaisi mitään odotettua lisätietoa hänen sukupuolestaan. Tässä tilanteessa kaikilla aloilla olisi yhtä paljon naisia ja miehiä. Korkein mahdollinen M -arvo kertoo, että sukupuolet ovat täysin eriytyneet toisistaan: henkilön sukupuoli voidaan täydellisesti ennustaa koulutusalan perusteella, koska jokaisella alalla on vain yhden sukupuolen edustajia.³⁹

M -indeksin korkein mahdollinen arvo ei ole kiinteä vaan riippuu sukupuolten reunajakaumista. Toisin sanoen se vaihtelee ajankohdan ja maiden välillä. Tulkinnan ja vertailun helpottamiseksi käytämme tässä luvussa ajallisia muutoksia tarkastellessa H -indeksiä, joka on "normalisoitu" versio M -indeksistä. H -indeksi vastaa peruslogiikaltaan M -indeksiä, mutta sen pienin ja korkein mahdollinen arvo rajoittuvat nollan ja yhden välille. Koska normalisoidusta H -indeksistä ei voida laskea yhtä helposti eri ulottuvuuksien roolia kokonaisegregaatioissa, käytämme ajallisen muutoksen dekomponointiin M -indeksiä.⁴⁰ Indeksillä huomioidaan myös poistuneiden ja kokonaan uusien koulutusalojen roolin kokonaisegregaatioissa.⁴¹ Indeksit on laskettu R -ohjelmistolla Benjamin Elbersin "segregation"-pakettia käyttäen.⁴²

Sukupuolisegregaation ajalliset muutokset eri koulutusasteilla 1970–2019

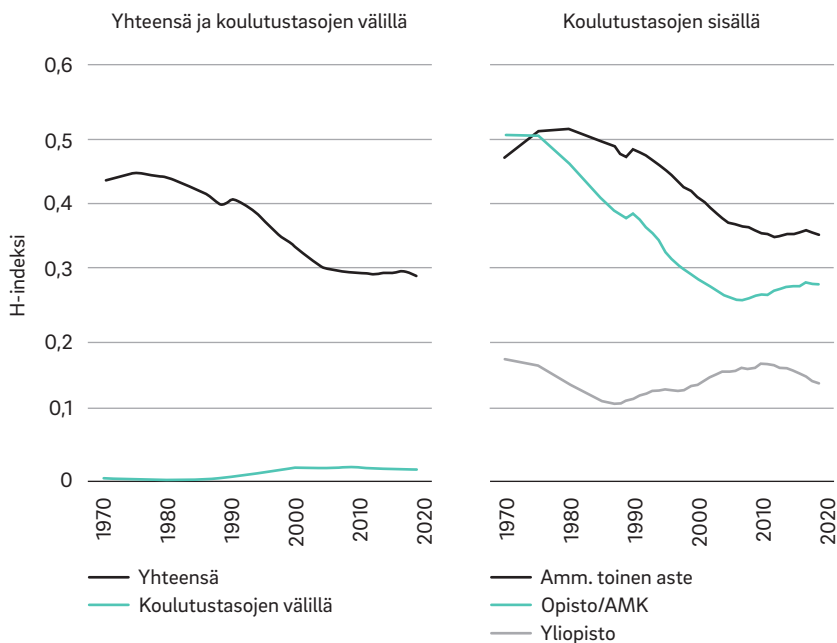
Modernisaatioteorian perusteella on oletettavissa, että teollistumisen ja palveluyhteiskunnaksi kehittymisen myötä ja kouluttautumisen laajentuessa sukupuolisegregaation taso olisi laskenut Suomessa viime vuosikymmeninä. Kuviossa 4.1 tarkastelemme sukupuolisegregaation ajallisia muutoksia kaikkien niiden 30–35-vuotiaiden suomalaisten keskuudessa, joilla on perusasteen jälkeinen alakohtainen tutkinto. Eriytyminen naisten ja miesten koulutusalojen välillä näyttää vähentyneen vuodesta 1970 lähtien (vasen paneeli, musta viiva). H-indeksi tulkitaan seuraavasti: vuonna 1970 satunnaisesti valitun henkilön koulutusala nosti odotettua tietoa hänen sukupuolestaan reilu 40 prosenttia (H noin 0,4). 1980-luvulta lähtien segregatio näyttää laskeneen selvästi vuoteen 2005 asti, jolloin H-indeksi oli noin 30 prosenttia. Toisin sanoen koulutusala ei enää vuonna 2005 ennustanut henkilön sukupuolta yhtä voimakkaasti kuin 1970-luvulla. Vuoden 2005 jälkeen sukupuolisegregaation (eli koulutusalan kyvyssä ennustaa sitä opiskelleen henkilön sukupuoli) tasossa ei enää ole havaittavissa selkeitä muutoksia, vaan se on pysynyt tasaisena 2019 asti.

H-indeksillä mitatusta sukupuolisegregaation kokonaistasosta voidaan erotella osuus, joka kertoo sukupuolen mukaisista eroista koulutusasteittain. Tämä ”vertikaalinen” osa segregatiosta kuvaa naisten ja miesten eriytyneitä todennäköisyyksiä valmistua ammatillisesta toisen asteen oppilaitoksesta, ammatillisesta opistosta, ammattikorkeakoulusta tai yliopistosta. Tulostemme mukaan naisten ja miesten tutkintojen koulutusasteiden väliset erot ovat olleet koko tarkastelujakson ajan suhteellisen pienessä roolissa sukupuolisegregaation kokonaistasoon verrattuna (Kuvio 4.1, vasen paneeli, vihreä viiva). Koska koulutusasteiden väliset erot sukupuolijakaumassa ovat vähäiset, johtuu suurin osa kokonaisegregaatiosta koulutusasteiden sisäisestä koulutusalohtaisesta sukupuolisegregaatiosta.

Kun tarkastellaan koulutusalohtaista sukupuolisegregaatiota eri koulutusasteiden sisällä (kuvio 4.1, oikea paneeli), havaitaan sukupuolen

Kuvio 4.1. Koulutusalojen sukupuolisegregaatio 30–35-vuotiaiden korkeimman suoritetun koulutustason mukaan 1970–2019

Lähde: Omat laskelmat Tilastokeskuksen rekisteripohjaisesta kokonaisaineistosta.

mukaisen eriytymisen olevan vähäisintä yliopistosta valmistuneiden joukossa verrattuna opisto-, ammattikorkeakoulu- tai ammatillisen toisen asteen tutkinnon suorittaneisiin. Vuosina 1970–1985 nähdään kaikissa koulutustasoilla desegregatiota eli naisten ja miesten koulutusalojen eriytymisen vähenemistä.

Noin 1980-luvun puolivälistä alkaen kehityskulut lähtivät eri suuntiin: ammatillisen toisen asteen sekä opisto- ja myöhemmin ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneiden koulutusalojen sukupuolisegregaatio jatkoi laskuaan, kun taas yliopistotutkinnon suorittaneiden keskuudessa sukupuolittuneet jakolinjat koulutusalojen välillä alkoivat vahvistua. Seuraava käännekohta on havaittavissa vuonna 2010: tällöin ammatillisen tutkinnon suorittaneiden keskuudessa tapahtunut desegregatio pysähtyi ja naisten ja miesten koulutusalojen eriytyminen pysyi samalla tasolla vuoteen 2019

asti. Sen sijaan opisto- tai ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneiden segregatio kääntyi uuteen kasvuun. Yliopistotutkinnon suorittaneiden keskuudessa nähdään päinvastainen kehityskulku: pitkään jatkunut alojen sukupuolen mukaisen eriytymisen lisääntyminen kääntyi laskuun.

Tässä vaiheessa on hyvä muistaa, että käytetyn segregatioindeksin arvo ei muutu ainoastaan silloin, kun naisten ja miesten koulutusalojen eriytyminen vahvistuu tai heikentyy, mutta myös silloin, kun vahvasti sukupuolittuneet alat kasvavat tai pienentyvät tai jos naisten ja miesten saavuttamat koulutustasot eriytyvät. Indeksi on siis herkkä muutoksille, jotka liittyvät koulutusekspansioon eli keskimääräiseen koulutustason nousuun. Yhteiskuntatieteissä ja julkisessa keskustelussa koulutusekspansio ja kouluttautumisen merkityksen lisääntyminen on usein nähty merkinä laajemmasta yhteiskunnallisesta modernisaatiosta, johon kytkeytyy odotuksia sukupuoliroolien purkautumisesta ja sukupuolten välisen tasa-arvon lisääntymisestä. Seuraavaksi tarkastelemme segregatian muutoksen komponentteja ja keskustelemme tuloksista koulutusekspansion ja modernisaatioteorian näkökulmista.

Koulutusekspansion rooli sukupuolisegregatian kehityskuluissa

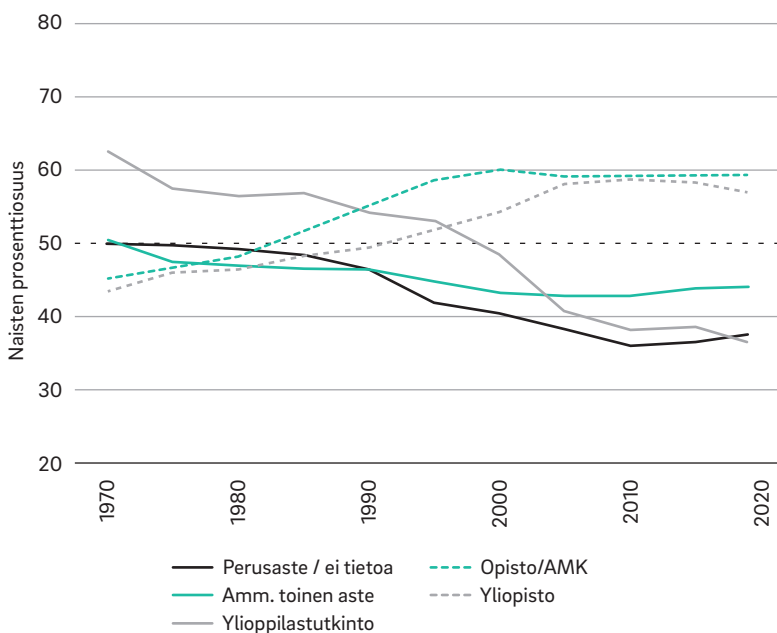
Suomessa perusasteen jälkeisen tutkinnon suorittaminen oli verrattain harvinaista vielä vuonna 1970, jolloin sen oli suorittanut vain neljäsosa koko väestöstä.⁴³ Sitä seuraavan viidenkymmenen vuoden aikana väestön koulutusrakenne on kuitenkin muuttunut täysin. Suomen maataloudelle perustunut talusrakenne muuttui teollisuus- ja palveluyhteiskunnaksi, ja koulutustarjontaa ja -paikkoja laajennettiin yhteiskunnallisen liikkuvuuden lisäämiseksi ja työttömyyden vähentämiseksi.⁴⁴ Ensin lisääntyivät ammatilliset toisen asteen tutkinnot, joiden osuus tutkintoa suorittaneiden joukossa nousi jyrkästi noin vuoteen 1990 asti. Yliopistotutkintojen määrä alkoi lisääntyä 1990-luvun puolivälin jälkeen.

Koulutuksen laajentuminen oli sukupuolittunut prosessi. Vielä vuonna 1970 30–35-vuotiaiden naisten ja miesten koulutustasot olivat suhteellisen tasaisia. Uuden palveluyhteiskunnan ja hyvinvointivaltion

tarpeisiin suunnatuista opistojen tarjoamista kaupallisen alan ja sosiaali- ja terveystieteiden tutkinnoista tuli kuitenkin tärkeämpi koulutusväylä naisille kuin miehille. Myös yliopistokoulutuksen laajentuminen näkyi voimakkaammin naisten kuin miesten keskuudessa. Sukupuolittuneen koulutusekspansioon myötä sukupuolijakaumat alkoivat eriytyä koulutusasteiden sisällä (kuvio 4.2). Noin 1980-luvun puoliväliin saakka naisten ja miesten osuudet olivat ammatilliselta toiselta asteelta, opistoista ja yliopistoista valmistuneiden 30–35-vuotiaiden keskuudessa melko tasaiset. Tämän jälkeen naiset alkoivat muodostaa selvän enemmistön opisto- ja korkeakoulututkinnon suorittaneiden joukossa, kun taas toisen asteen tutkinnon suorittaneet tai perusasteen varaan jääneet olivat yhä enemmän pääosin miehiä.

Kuvio 4.2. Sukupuolijakauma 30–35-vuotiaiden korkeimman suoritetun koulutustason mukaan 1970–2019

Lähde: omat laskelmat Tilastokeskuksen rekisteripohjaisesta kokonaisaineistosta.

Missä määrin sukupuolittunut koulutusekspansio vähensi tai lisäsi sukupuolisegregaatiota? Vastataksemme tähän kysymykseen tarkastelemme seuraavaksi, miltä osin kuviossa 4.1 esitetty sukupuolisegregaation muutos vuosina 1970–2019 on seurausta koulutusekspansiosta. Tätä varten käytämme M-indeksiä, jonka avulla kokonaissukupuolisegregaatio voidaan jakaa osiin ja erotella rakenteelliset tekijät, jotka ovat hillinneet tai vahvistaneet segregaatiokehitystä. Tarkasteltavat tekijät ovat koulutusalojen kasvu ja sukupuolijakaumien muutokset eri koulutusasteiden sisällä.

Kuviossa 4.3 esitetään segregaatioindeksin muutoksen komponentit eri koulutusekspansion vaiheiden aikana. Keskeistä tässä tarkastelussa ovat muutoksen *osien* suhteelliset koot, ei M-indeksin muutoksen absoluuttinen arvo. Nollakohdan yllä olevat palkit viittaavat tekijöihin, jotka ovat lisänneet alojen sukupuolen mukaista eriytymistä, ja alla olevat palkit tekijöihin, jotka ovat vähentäneet eriytymistä. Muutokset on esitetty yhteensä kaikille koulutusasteille sekä koulutusasteittain.

Koko viidenkymmenen vuoden ajanjakson aikana havaittu sukupuolisegregaation lasku koostuu suurilta osin varsinaisesta desegregaatiosta (kuvio 4.3, ensimmäinen paneeli vasemmalta). Toisin sanoen miesten ja naisten koulutuslavalinnat ovat lähentyneet toisiaan 1970-luvulta lähtien. Samanaikaisesti sukupuolittuneilla aloilla opiskelevien määrä on kasvanut enemmän kuin opiskelijoiden määrä niillä aloilla, joissa naiset ja miehet ovat tasaisemmin edustettuina. Ilman sukupuolittuneiden alojen kasvua sukupuolisegregaatio olisi siis vähentynyt vieläkin enemmän.

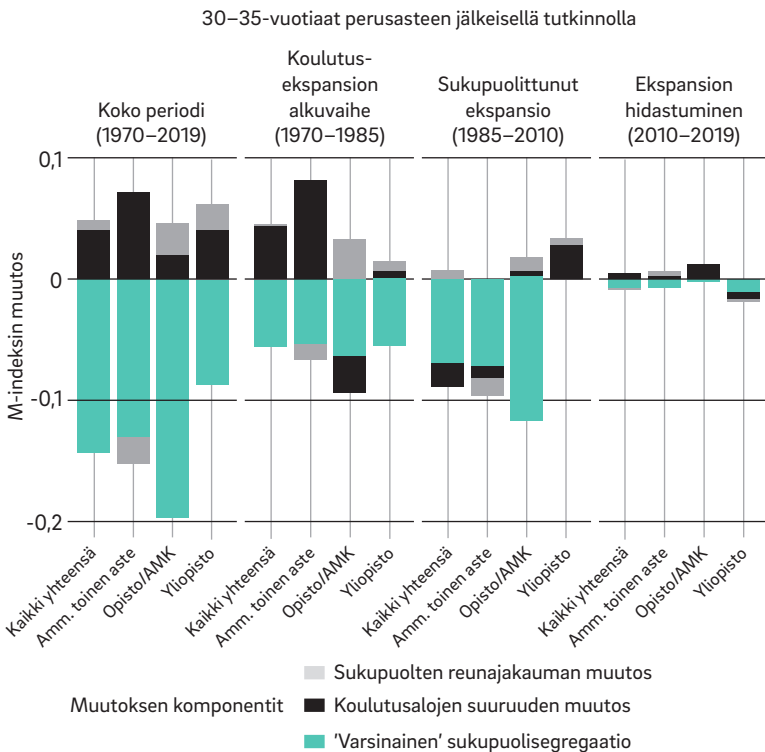
Ammatillisella toisella asteella koulutusekspansion alkuvaiheessa (1970–1985) tapahtuneen nopean laajentumisen aikaansaama sukupuolittuneiden alojen kasvu peitti varsinaisen desegregaation kehityskulun kokonaan (kuvio 4.3, toinen paneeli vasemmalta). Samaan aikaan opistokoulutus laajentui voimakkaammin naisten kuin miesten keskuudessa, mutta vähemmän sukupuolittuneet koulutusalat (kuten kaupallinen ala) kasvoivat enemmän kuin vahvemmin sukupuolittuneet alat. Tämä vähensi segregaatiota opistoista valmistuneiden keskuudessa, vaikka naisten osuuden kasvu opistoista valmistuneiden joukossa jonkin verran

jarruttikin segregatioindeksin laskua.⁴⁵ Samaan aikaan yliopistotutkin-
non suorittaneiden joukossa naisten ja miesten koulutusvalinnat näyt-
tävät lähentyneen toisiaan ilman, että rakenteelliset muutokset olisivat
merkittävästi vaikuttaneet kehityskulkuun.

1980-luvun puolivälin jälkeen naisten ja miesten koulutustasot alkoi-
vat selkeämmin eriytyä toisistaan, minkä seurauksena opisto- ja korkea-
koulututkinnon suorittaneiden naisten osuus ylitti miesten osuuden
(kuvio 4.2). Ammatillisella toisella asteella sukupuolisegregaation vähe-
neminen vuodesta 1985 vuoteen 2010 oli pääosin aitoa desegregatiota,
vaikka sukupuolittuneiden alojen supistuminen antoikin lievää lisävauh-
tia sukupuolisegregaatioindeksin laskuun (kuvio 4.3). Myös opisto- ja

Kuvio 4.3. Sukupuolisegregaation muutoksen komponentit eri koulutus-
tasoilla 1970–2019

Lähde: omat laskelmat Tilastokeskuksen rekisteripohjaisesta kokonaisaineistosta.

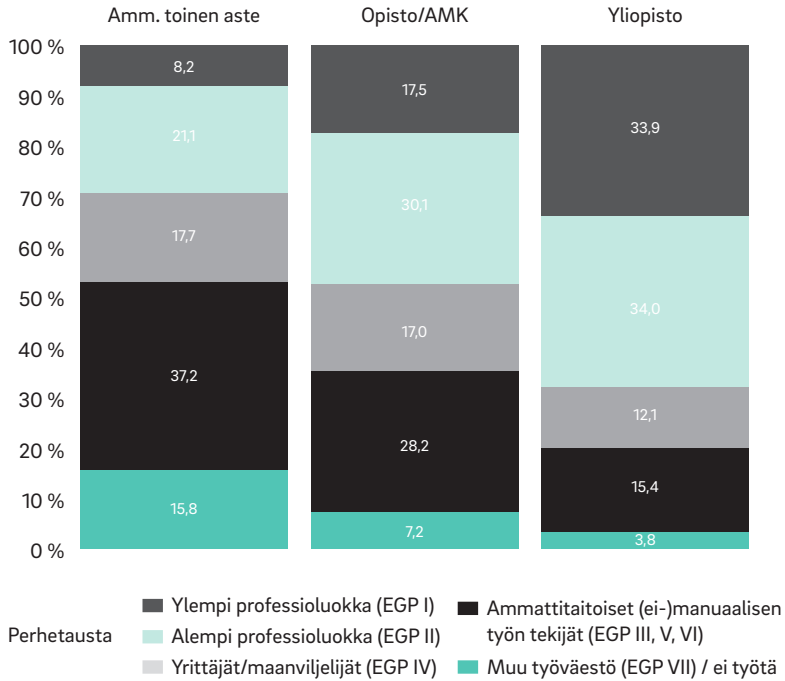
ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneiden keskuudessa miesten ja naisten koulutusalojen eriytyminen vähentyi voimakkaasti. Sen sijaan yliopistotutkinnon suorittaneiden joukossa kokonaissegregaatio voimistui vuosien 1985 ja 2010 välillä (kuvio 4.1). Tarkemmasta tarkastelusta selviää, että varsinainen sukupuolisegregaatio ei muuttunut kyseisellä aikavälillä, vaan koulutusekspansio kasvatti sukupuolittuneita koulutusaloja vahvemmin kuin tasa-aloja (kuvio 4.3).

Kaikilla koulutustasoilla sukupuolisegregaatio muuttui vain vähän viimeisen vuosikymmenen aikana 2010–2019 (kuvio 4.3). Toisin kuin aiemmalla ajanjaksolla, yliopistotutkinnon suorittaneiden sukupuolisegregaatio laski hieman, mitä edesauttoi tasapainoisten yliopistoalojen kasvu verrattuna sukupuolittuneisiin aloihin. Myös ammatillisen toisen asteen koulutuksen suorittaneiden alat desegregoituvat lievästi, mutta muuttuneiden reunajakaumien takia kokonaissegregaatio ei muuttunut. Ammattikorkeakoulututkintojen sukupuolisegregaatio kasvoi hieman, mikä johtui kuitenkin sukupuolittuneiden koulutusalojen kasvusta eikä varsinaisen sukupuolisegregaation noususta.

Mikä on perhetaustan rooli sukupuolittuneiden alojen valinnassa?

Koulutuksellisessa eriarvoisuudessa heijastuu laajempi yhteiskunnallinen eriarvoisuus. Edellä havaitsimme, että sukupuolisegregaatio on vähentynyt valmistuneiden keskuudessa kaikilla koulutusasteilla 1970-luvun alkuun verrattuna. Kuitenkin matalimman tutkintoasteen suorittaneiden keskuudessa nähdään selkeämpää eriytymistä nais- ja miesvaltaisiin koulutusaloihin kuin korkeakouluista valmistuneiden keskuudessa koko tarkastelujaksolla. Laajemmista kouluttautumismahdollisuuksista huolimatta perhetausta ennustaa edelleen koulutuspolkuja: vuonna 2019 noin kaksi kolmasosaa yliopistotutkinnon suorittaneista 30–35-vuotiaista oli professioluokan lapsia ja vain viidesosalla oli työväenluokkaiset vanhemmat. Ammatillisen toisen asteen tutkinnon suorittaneiden keskuudessa sen sijaan noin puolella on työväentausta ja professioluokan lapsia on selvästi vähemmän. (Kuvio 4.4.)

Kuvio 4.4. Perhetausta 30-35-vuotiaiden korkeimman suoritetun koulutustason mukaan 2019

Lähde: omat laskelmat Tilastokeskuksen rekisteripohjaisesta kokonaisaineistosta. Perhetausta on mitattu muokatulla versiolla Erikson-Goldthorpe-Portocarero (EGP) -luokaluokituksesta.

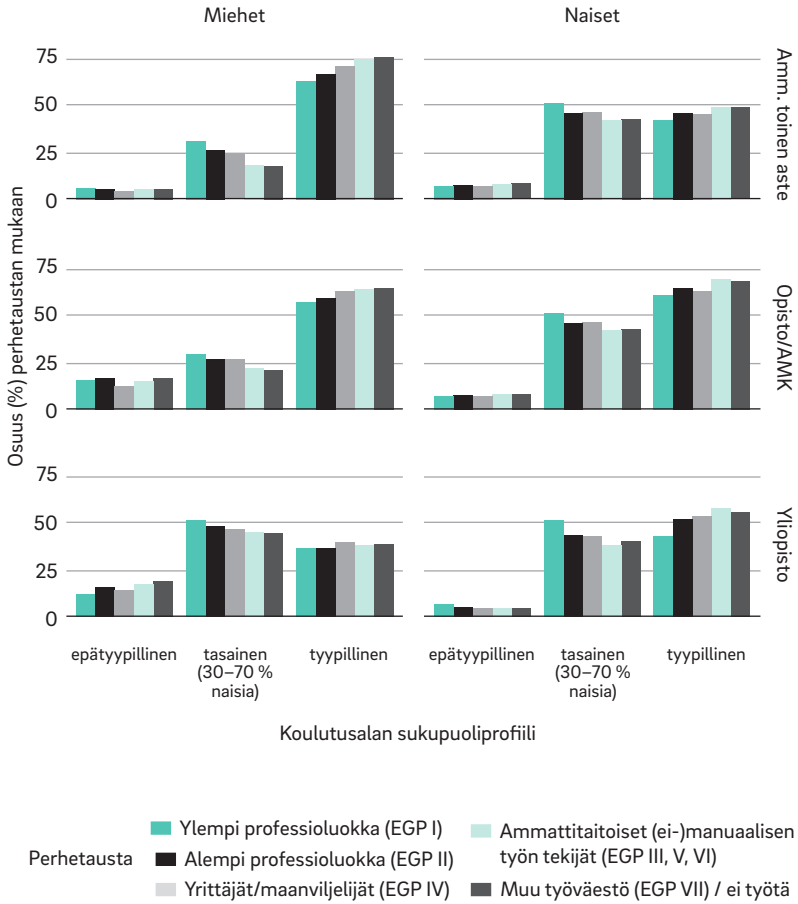
Kuten edellä totesimme, sosiologinen tutkimuskirjallisuus on käsitellyt perhetaustan merkitystä sukupuolisegregaation taustalla ennen kaikkea sukupuolisosialisaation kautta: luokkakulttuurisen selitysmallin mukaan hyväosaiset vanhemmat edistävät lastensa tasa-arvoisemman sukupuoli-ideologian syntyä, minkä seurauksena lapset suhtautuvat avoimemmin sukupuolelleen epätyypillisiin koulutusvalintoihin. Matalamman sosioekonomisen aseman perheiden lapsilla oletetaan olevan perinteisempiä näkemyksiä ja sukupuolittuneempia minäkäsityksiä

omista mieltymyksistään ja lahjakkuuksistaan. Koska työväentaustaiset suorittavat ammatillisen toisen asteen tutkinnon tai ammattikorkeakoulututkinnon useammin kuin yliopistotutkinnon, voi perhetausta tarjota selityksen sille, miksi matalammilla koulutustasoilla sukupuoli-segregaatio on vahvempaa. Koska selitysmalli perustuu lapsuuden aikaiseen sosialisatioon, voimme olettaa, että korkeamman sosioekonomisen aseman perheiden lasten sijoittuminen sukupuolelleen epätyypillisille aloille ja tasa-aloille olisi todennäköisempää *koulutusasteesta riippumatta* verrattuna lapsiin, joilla on matalampi sosioekonominen tausta.

Kuvion 4.5 tarkastelu kuitenkin paljastaa, että asia on monimutkaisempi kuin perhetaustan sukupuolisosialisaatiota kuvaavan selitysmallin perusteella voisi olettaa. Vaikka hyväosaisten perheiden lapset ovat valinneet kaikilla koulutusasteilla todennäköisemmin tasa-alan kuin huonompiosaisista perheistä tulevat, vaihtelee perhetaustan rooli varsinkin sukupuolelle epätyypillisillä aloilla kautta koulutushierarkian. Ammatillisella toisella asteella korkean sosioekonomisen aseman perheiden lapset (joille ammatillinen toisen asteen koulutus on heidän luokkatasunsa näkökulmasta epätyypillinen valinta) välttävät suhteessa enemmän omalle sukupuolelleen tyypillisiä koulutusaloja. Tämä nähdään erityisen selvästi nuorten miesten keskuudessa. Samalla toisen asteen ammatillisen tutkinnon suorittaneiden keskuudessa omalle sukupuolelle epätyypillisen eli naisvaltaisen tutkinnon on suorittanut aavistuksen verran suurempi osuus ylemmän professioluokan (6,2 %) kuin työntekijäperheiden pojista (5,6 %). Naisilla tilanne on päinvastainen: miesvaltainen toisen asteen tutkinnon koulutusala on vähän yleisempi työväenluokan (noin 8 %) kuin ylemmän professioluokan (noin 7 %) tytöillä (kuvio 4.5, ylimmän rivin oikea paneeli).

Sekä miehillä että naisilla perhetaustan rooli suhteessa sukupuolelleen epätyypillisen alan valintaan vaihtaa suuntaa, mitä korkeammasta koulutustasosta on kyse. Näin ollen ammattikorkeakouluista valmistuneilla miehillä työväentausta lisää todennäköisyyttä valita naisvaltainen ala. Vastaava suunnanmuutos nähdään myös naisten keskuudessa:

Kuvio 4.5. Koulutusalan sukupuoliprofiili 30–35-vuotiaiden sukupuolen, perhetaustan ja korkeimman suoritettun koulutustason mukaan 2019

Lähde: Omat laskelmat Tilastokeskuksen rekisteripohjaisesta kokonaisaineistosta. Epätyypillinen koulutusala on naisvaltainen ala miehille ja miesvaltainen ala naisille. Esimerkkejä analysissa käytetyistä tarkemmista koulutusaloista löytyy liitetaulukosta 4.2. Perhetausta on mitattu muokatulla versiolla Erikson-Goldthorpe-Portocarero (EGP) -luokkaluokituksesta.

miesvaltaiset koulutusalat ovat ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneille yleisempiä professiotaustaisille kuin työväentaustaisille tyttärille (kuvio 4.5, keskimmäisen rivi). Perhetaustan merkitys omalle sukupuolelle epätyypilliseen koulutuslavalintaan vahvistuu jonkin verran yliopistotutkinnon suorittaneilla. Työväentaustaiset yliopistotutkinnot suorittaneet miehet valitsivat noin 5 prosenttiyksikköä useammin naisvaltaisen alan kuin ylemmän professioluokan pojat (kuvio 4.5, alimman rivin vasen paneeli). Professiotaustaiset miehet eivät enää tällä tasolla välttele miesvaltaisia yliopistoaloja yhtä jyrkästi, vaikka suurempi osuus heistä (51,5 %) kuin työväentaustaisista yliopistosta valmistuneista (noin 44–45 %) suosi tasa-aloja (kuvio 4.5, alimman rivin vasen paneeli). Yliopistotasolla naiset valmistuvat todennäköisemmin miesvaltaiselta koulutuslalta, jos heillä on hyväosainen perhetausta (kuvio 4.5, alimman rivin oikea paneeli).

Tulokset segregaaation selitysmallien näkökulmasta

Missä määrin Suomen sukupuolisegregaation kerrostuneisuus on linjassa sukupuolisegregaatiota selittävien teorioiden kanssa? Koulutuksen sukupuolisegregaatio on kokonaisuudessaan selvästi vähentynyt, mutta tämä historiallinen muutos ei ole tapahtunut yhtä tasaisesti kuin modernisaatioteorian pohjalta voisi olettaa. Viiteenkymmeneen vuoteen on mahtunut selvän sukupuolittuneisuuden heikentymisen lisäksi myös eriytymisen vahvistumisen vaiheita, joita koulutuksen laajentuminen on vastoin odotuksia pikemmin edistänyt kuin hillinnyt. Erityisesti yliopistoissa desegraatiokehitys kääntyi segregatiokehitykseksi 1980-luvun loppupuolella, ja tämä kehitys jatkui vuoteen 2010 asti. Modernisaatioteorian mukaan koulutusekspansion pitäisi lieventää sukupuolisegregaatiota, mutta yliopistoissa koulutus laajeni tällä aikavälillä huomattavin osin sukupuolittuneiden alojen kasvun kautta. Opisto- ja AMK-tutkinnon suorittaneiden keskuudessa segregatio väheni vielä vuoteen 2010 asti, mutta kääntyi sen jälkeen nousuun sukupuolittuneiden alojen

kasvun myötä. Viimeisen kymmenen vuoden aikana muutokset koulutusalojen sukupuolittuneisuudessa ovat pienentyneet kaikilla koulutus-tasoilla. Vastaavaa epätasaista ja osittain ristiriitaista segregaation ajallista muutosta on havaittu myös muissa maissa.⁴⁶

Modernisaatioteorian perusteella olisi oletettavaa, että segregaatiota on sitä vähemmän mitä korkeammasta koulutustasosta on kyse. Lukuun ottamatta aivan tarkastelujakson alkua, jolloin segregaatio oli korkeampaa opistotasolla kuin ammatillisella toisella asteella, tämä on pitänyt paikkansa. Erityisesti 1970- ja 1980-luvuilla yliopistot olivat huomattavasti vähemmän segregoituneita kuin opistoaste ja ammatillinen toinen aste, kun taas vuoden 2010 tienoilla erot eri koulutusasteiden välillä olivat pienimmillään. Koska perhetausta ennustaa kouluttautumista, professioluokan lapset ovat edelleen aliedustettuja ammatillisella toisella asteella, kun taas yliopistotutkinnon suorittaneiden keskuudessa työväenluokan lapset ovat vähemmistössä. Onko matalampi koulutussegregaatio yliopistoissa kuin ammatillisen toisen asteen kouluissa kenties seurausta taustan mukaisista eroista sukupuolisosialisaatioissa?

Vaikka emme ole tutkineet sosialisaatiota suoraan, haluamme kyseenalaistaa tämän tulkinnan. Jos yhteiskuntaluokkien sukupuolisosialisaatioissa olisi olennaisia ja koulutusaloalavalintaan merkittävästi vaikuttavia eroja, pitäisi segregaation olla vähäisempää hyväosaisten perheiden lapsilla *huolimatta* siitä, minkä koulutustason he itse ovat saavuttaneet. Vaikka suurempi osuus ylemmän professioluokan kuin työväenluokan lapsista valmistuu tasa-aloilta, ylemmän professioluokan lapset eivät tulostemme mukaan näytä kuitenkaan olevan automaattisesti avoimempia omalle sukupuolelle epätyypillisen alan valinnalle, vaan tämä riippuu koulutustasosta ja sukupuolesta. Epätyypillisten alavalintojen tekeminen on sukupuolisegregaation vähentämisen kannalta ensisijaista. Emme kuitenkaan havaitse, että tämän *avantgarden* kunnia kuuluisi ensisijaisesti hyväosaisista taustoista tuleville nuorille.

Sen sijaan tuloksemme antavat viitteitä siitä, että sukupuolittuneiden normien haastaminen saattaa kytkeytyä sosiaaliseen liikkuvuuteen. Naisten keskuudessa miesvaltaiselta alalta valmistuminen oli

yleisempää niille, joille kyseinen koulutustaso uusintaisi vanhempien yhteiskuntaluokan: työväenluokkataustaisilla naisilla toisella asteella ja professioluokkataustaisilla naisilla yliopistotasolla. Sen sijaan miesten keskuudessa naisvaltaiselta alalta valmistuminen oli yleisempää silloin, kun kyseinen koulutustaso edusti polkua yhteiskunnalliseen nousuun: työväentaustaiset miehet valitsivat useimmin naisvaltaisen ammatti-korkeakoulu- tai yliopistoalan kuin professioluokkataustaiset pojat.

Tuloksemme osoittavat, että alojen sukupuolisegregaatio on monimutkaisempi ilmiö kuin monesti ajatellaan. Vaikka Suomessa sukupuolisegregaatio koulutuksessa on ajan myötä vähentynyt epätasaisesti mutta selvästi, valmistuvat naiset ja miehet edelleen vahvasti eri koulutusaloilta. Nuorten tutkinnon suorittaneiden keskuudessa alojen sukupuolittuneisuus on varsinkin viimeisen kymmenen vuoden aikana enemmänkin stabilisoitunut kuin muuttunut. Tarkastelumme osoittaa, että altistuminen vahvemmalle sukupuolisegregaatiolle vaihtelee yhteiskunnallisen aseman mukaan: esimerkiksi toisen asteen koulutusalat ovat kokonaisuudessaan vahvemmin sukupuolittuneita verrattuna yliopistotutkintoihin. Koska kouluttautuminen on tärkeä ylisukupolvisen eriarvoisuuden ulottuvuus, on mielestämme perusteltua, että sukupuolisegregaation lieventämiseen tähtäävät toimenpiteet kytkettäisiin yhteiskunnallisen eriarvoisuuden vähentämisen politiikkaan.

Sukupuolisegregaation purku yhteiskunnallisen eriarvoisuuden näkökulmasta

Aiempi tutkimus on osoittanut, että kulttuuriset käsitykset sukupuolesta vaikuttavat sosialisointia kautta ihmisten minäkuvaan ja näkemyksiin omista kyvyistä ja mieltymyksistä. Sukupuolittuneet kulttuuriset stereotyyppit ja sosiaaliset normit ylläpitävät koulutusalojen ja ammattien sukupuolisegregaatiota. Kulttuurinen ulottuvuus ei kuitenkaan välttämättä riitä ilmiön selitykseksi. Tarkastelumme on osoittanut, että sukupuolisegregaation muoto vaihtelee eri koulutustasoilla ja sosiaalisen

liikkuvuuden poluilla: sukupuolisegregaatio on vahvempaa toisella asteella kuin korkea-asteella, ja perhetausta ja sosiaalisen liikkuvuuden näkymät saattavat sekä nostaa että laskea kynnyistä valmistua omalle sukupuolelle epätyypilliseltä alalta.⁴⁷ Tämä viittaa siihen, että yhteiskunnallisten asemien eriarvoisuudesta syntyneet rajoitteet saattavat sekä vahvistaa että vähentää sukupuolittuneita valintoja. Aiemmin on havaittu, että *kulttuuriset käsitykset* sukupuolten perinteisistä yhteiskunnallisista rooleista voivat yhdistyä tasa-arvoisiin perhe- ja palkkatyötä yhdistäviin *toimintatapoihin* (ja toisinpäin) riippuen rakenteellisista tekijöistä, jotka mahdollistavat ja rajoittavat perheiden taloudellista toimintaa.⁴⁸ Kulttuuriset käsitykset eivät siis täysin johda ihmisten toimintaa, ja perinteiset ja tasa-arvoiset näkemykset sukupuolesta voivat yhdistyä yllättävän ristiriitaisesti.⁴⁹

Tästä teemme kaksi laajempaa politiikkarelevanttia johtopäätöstä. Ensiksi: koska sukupuolisegregaatio vaihtelee selvästi eri koulutustasoilla, *segregaation purkuun tähtäävät toimet tulisi räätälöidä kokonaisvaltaiseksi toimiksi, joissa otetaan huomioon eri koulutustasojen erot ja koulutukseen hakevien taustat*. On tärkeää välttää poliittisessa ja tieteellisessä keskustelussa ilmeneviä sokeita pisteitä, jotka saattavat ennemmin jarruttaa kuin edistää laajempaa muutosta sukupuolisegregaatiossa. Esimerkiksi vaikka sukupuolisegregaation vähentämistä perustellaan sekä ratkaisuna sukupuolten palkkakuiluun että sukupuolittuneiden alojen työvoimapulaan, poliittisissa toimissa ja tieteellisissä keskusteluissa suurin huomio on kiinnittynyt varsin yksipuolisesti naisten matalaan osuuteen miesvaltaisilla teknillisillä ja luonnontieteellisillä (korkea)koulutusaloilla.⁵⁰ Sen sijaan miesten matala edustus naisvaltaisilla aloilla matalammilla koulutusasteilla on niin kansainvälisissä tutkimuksissa kuin kotimaisissa politiikkatoimissakin saanut suhteellisesti vähemmän huomiota, vaikka esimerkiksi hoiva-alalla on selvä ja pitkittynyt työvoimapula ja toisen asteen koulutusalojen sukupuolisegregaatio on vahvempaa kuin korkea-asteella.⁵¹ Tämä epäsuhta tutkimuksellisessa ja poliittisessa fokuksessa kehystää sukupuolisegregaation herkästi lähinnä ”naisten ongelmaksi”, mikä saattaa pikemminkin lisätä

kuin purkaa kulttuurisia stereotypioita naisten ”vääristä” valinnoista ja normalisoida miesten hoiva-alojen karttamista. Lisäksi keskittyminen naisten valintoihin on siirtänyt keskustelun rakenteellisista seikoista eli palkkakuilusta ja sukupuolisegregaatiosta yksilöllisen valinnan piiriin, missä alojen rakenteelliset palkkaerot otetaan ikään kuin luonnollisesti annettuina.

Toiseksi esitämme, että sukupuolisegregaation vähentämiseen ei riitä ainoastaan pyrkimys muuttaa ihmisten kulttuurisia sukupuoliroolikäsityksiä esimerkiksi sukupuolikasvatuksen myötä. Koska työhön ja kouluttautumiseen liittyvät rakenteet ja rajoitteet vaikuttavat siihen, kuinka vahvasti alojen sukupuolittuneisuus vaikuttaa eri taustoista tulevien alavalintoihin, on todennäköistä, että politiikkatoimilla pystytään helpommin vaikuttamaan alojen rakenteelliseen houkuttelevuuteen kuin yksilöiden sisäistettyihin kulttuurisiin käsityksiin eri aloista. Tästä näkökulmasta *avainasemassa olisi tukea ihmisten pragmaattisia motiiveja ja käytännön mahdollisuuksia opiskella ja työskennellä omalle sukupuolelle epätyyppisillä aloilla*. Sosiaalisen rooliteorian mukaan voidaan odottaa, että kulttuurinen muutos seuraa sukupuolisegregaation muutosta.⁵² Esimerkiksi vähemmistöhakijoiden suosiminen voi vaikuttaa tehokkaammin sekä sukupuolittuneeseen työnjakoon että sukupuolistereotypioihin kuin sellaiset toimenpiteet, jotka kohdistetaan ensisijaisesti ihmisten valintoihin ja heidän kulttuuriseen sukupuolikäsitykseensä.⁵³

Minkälaiset toimenpiteet voisivat vähentää sukupuolisegregaatiota Suomessa? Esitämme seuraavaksi tapoja, joilla sukupuolisegregaatioon voidaan vaikuttaa välillisesti laajemman yhteiskunnallisen eriarvoisuuden vähentämiseen tähtäävien politiikkatoimenpiteiden yhteydessä.

Matalapalkkaisten mutta yhteiskunnallisesti tärkeiden ja työvoimapulaa kärsivien ammattien työolojen ja palkkauksen parantaminen. On todennäköistä, että matalapalkkaisten (ja usein naisvaltaisten) ammattien palkkatason nostaminen vaikuttaisi suoraan sukupuolten palkkaeroihin ja työvoimapulaan. Sosiologisessa ja talouspoliittisessa kontekstissa tämä tavoite yhdistyy myös feministiseen keskusteluun samapalkkaisuudesta *samanarvoiselle* työlle.⁵⁴ Matalasti palkattujen alojen työolojen ja

palkkauksen parantaminen on tärkeä osa eriarvoisuuden kaventamiseen tähtäävää politiikkaa. Samalla hoiva-alan ammattien palkkauksen nosto voisi vaikuttaa välineellisesti sukupuolisegregaatioon toisella asteella ja ammattikorkeakouluissa, joissa segregatio on tulostemme mukaan korkeampaa kuin yliopistotasolla. Hoiva-alan palkkatason nostaminen vähentäisi suhteellista eroa samantasoista koulutusta vaativiin miesvaltaisiin ammatteihin, mikä vuorostaan voisi vähentää miesten pragmaattisia hoiva-alojen opiskelun esteitä. Keskittyminen *miesten pääsyyn naisvaltaisille aloille* olisi lisäksi tärkeä vastapaino vinoutuneeseen keskusteluun, jossa miesten epätyypilliset alavalinnat ja toisen asteen sukupuolisegregatio ovat saaneet liian vähän huomioita. Vuosina 2017–2019 toteutettu Purkutalkoot-hanke kuvaa onnistuneesti, kuinka vahvaa toisen asteen alavalintojen sukupuolittuminen on edelleen.⁵⁵

Sukupuolisegregaation purkamiseksi *tulisi huomioida erityisesti aikuiset alanvaihtajat*. Kuten olemme esittäneet, tutkimusten mukaan kulttuurisesti muovautuneet itsensä toteuttamisen motiivit saattavat painottaa nuorten alavalinnoissa vahvemmin kuin rationaaliset syyt.⁵⁶ Kuitenkin työn merkityksellisyys on tärkeää myös keski-ikäisille: miesvaltaisilla aloilla työskentelevien miesten työttömyyden on havaittu lisäävän todennäköisyyttä siirtyä naisvaltaisille aloille⁵⁷ varsinkin, jos alanvaihto ei johda tulotason laskuun⁵⁸. Erityisesti toisen asteen koulutuksen sisältämät työssäoppimisen muodot voivat olla tärkeä keino vähentää uudelle alalle kouluttautumisen pragmaattisia esteitä (kuten tulojen puutetta opiskelun aikana). Korkeakouluissa vastaava toimenpide olisi rakentaa omat tutkinto-ohjelmat työssäkäyville, jo toisen alan tutkinnon ja työkokemuksen saavuttaneille aikuisille. Jos laki antaa mahdollisuuden suosia alanvaihtoon räätälöidyissä koulutusmuodoissa vähemmistö sukupuolen hakijoita, voisi tämä toimenpide edesauttaa sekä sukupuolisegregaation purkua että koulutuksellista tasa-arvoa laajemmin.

Hoiva-alan sukupuolijakauman muuttaminen edellä mainituilla aikuisten pragmaattisiin motiiveihin suunnatuilla toimenpiteillä vaikuttaisi välineellisesti myös kulttuurisiin käsityksiin alasta, mikä vuorostaan vaikuttaisi myös nuorten alavalintoihin. Vähentyvä segregatio

voisi tehotta myös nuorten sukupuolisosialisaatioon, jos se tasapainottaisi erityisesti lasten ja nuorten kanssa tekemisissä olevien ammattien, kuten lastenhoitajien, sukupuolijakaumaa.

Vaikka naisten pääsyä miesvaltaisille aloille on edelleen rakenteellisesti tuettava, on tärkeää alleviivata, että miesten sukupuolittuneisiin koulutus- ja työpolkuihin on tähän asti kiinnitetty liian vähän poliittista huomiota. Sukupuolisegregaatio ei ole muutettavissa pelkästään naisten valintojen kautta. Tuoreet alustavat tutkimustulokset osoittavat, että tutustuminen tyypillisesti naisten tehtäviksi ajateltuihin tehtäviin esimerkiksi siviilipalveluksen kautta voi herättää miesten kiinnostusta naisvaltaisille aloille.⁵⁹ Tästä voidaan päätellä, että *vahvempi poliittinen huomio miesten hoivatehtäviin myös palkkatyön ulkopuolella* vähentää sukupuolisegregaatiota sekä perheen sisällä että välineellisesti myös työ- ja koulutus kontekstissa. Tänä vuonna voimaan tuleva perhevapaa uudistus on tärkeä askel tähän suuntaan. Kaikkien osallistuminen hoivaan ja palkkatyöhön ilman eriarvoistavia seurauksia olisi ensiarvoisen tärkeää sekä kestävän hyvinvointivaltion että sosioekonomisen ja sukupuolten välisen tasa-arvon näkökulmasta.⁶⁰

Liitetaulukko 4.1. Tämän luvun segregaatioanalyysissä käytetty koulutus-
alaluokitus (kuvioissa 4.1 ja 4.3) ja sen vastaavuus kansalliseen koulutus-
alaluokitukseen⁶¹.

Segregaatioanalyysin taustalla käytetyt koulutusalat (Kuvioissa 4.1 ja 4.3)	Koulutusalan koodi kansallisessa koulutusluokituksessa 2016
Kasvatusalat	011
Humanistiset alat ja kielet	020, 022, 023
Taidealat	021
Yhteiskunta- ja viestintätieteet	030, 031, 032
Kauppa, hallinto ja oikeustieteet	040, 041, 042
Luonnontieteet	050, 051, 052, 053, 054
Tietojenkäsittely ja tietoliikenne	061
Kone-, prosessi-, energia-, ja sähkötekniikka	071
Materiaali- ja prosessitekniikka	072
Arkkitehtuuri ja rakentaminen	073
Metsä- ja kalatalous sekä eläinlääketiede	080, 082, 083, 084
Maatalous	081
Terveys	091
Hyvinvointi	090, 092
Henkilökohtaiset palvelut	101
Muut palvelut	100, 103, 104

Liitetaulukko 4.2. Suurimmat sukupuolittuneet koulutusalat kuviossa 4.5 esitetyissä analyyseissa. Koulutusalat sekä alaluokituksen koodi kansallisen koulutuslaluokituksen⁶² ja koulutustason mukaan.

	5 suurinta miesvaltaista koulutusalaa (< 30% naisia)	5 suurinta tasaista koulutusalaa (30-70% naisia)	5 suurinta naisvaltaista koulutusalaa (> 70% naisia)
Ammatillinen toinen aste	Rakentaminen ja rakennus-suunnittelu (0732)	Kauppa ja hallinto (0410)	Hoitotyö (0913)
	Sähkö ja energia (0713)	Hotelli- ja ravintola-ala (1013)	Lastenhoito ja nuorisotyö (0922)
	Mekaniikka ja metalliala (0715)	Viljan ja karjantuotanto (0811)	Hiusten ja kauneudenhoitopalvelut (1012)
	Moottoriajoneuvo-, laiva- ja lentokonetekniikka (0716)	Käsityöalat (0214)	Elintarvikeala (0721)
	Materiaalitekniikka (lasi, paperi, muovi ja puu) (0722)	Audiovisuaaliset tekniikat ja media (0211)	Kotitalouspalvelut (1011)
Koulutustaso Opisto/AMK	Tietojenkäsittely- ja tietoliikenne (0618)	Kauppa ja hallinto (0410)	Hoitotyö (0913)
	Rakentaminen ja rakennussuunnittelu (0732)	Audiovisuaaliset tekniikat ja media (0211)	Hyvinvointi, yleiset koulutusohjelmat (0920)
	Mekaniikka ja metalliala (0715)	Kemian tekniikka ja prosessit (0711)	Kuntoutus (0915)
	Kone-, energia- ja sähkötekniikka (0710)	Viljan ja karjantuotanto (0811)	Hotelli- ja ravintola-ala (1013)
	Sähkö ja energia (0713)	Ympäristönsuojeluteknologia (0712)	Matkailu, turismi ja vapaa-aika (1015)
Yliopisto	Tietojenkäsittely- ja tietoliikenne (0618)	Kauppa ja hallinto (0410)	Luokanopettajien koulutus (0113)
	Sähkö ja energia (0713)	Lääketiede (0912)	Kielten opiskelu (0231)
	Mekaniikka ja metalliala (0715)	Oikeustieteet (0421)	Sosiaalitieteet (0314)
	Kone-, energia- ja sähkötekniikka (0718)	Valtiotieteet (0312)	Kasvatustieteet (011)
	Rakentaminen ja rakennussuunnittelu (0732)	Historia ja arkeologia (0222)	Kirjallisuus ja kielitiede (0232)

Viitteet

- 1 Keskitymme tässä tutkimuksessa väestökistereistä löytyvään tietoon sukupuolesta, joka saattaa erota henkilön kokemasta sukupuoli-identiteetistä.
- 2 Tilastokeskus 2021, luku 2–3.
- 3 England 1992; Magnusson 2009.
- 4 Albæk, Larsen & Thomsen 2017; Korkeamäki & Kyyrä 2005.
- 5 Tilastokeskus 2021, 81.
- 6 Grönlund, Halldén & Magnusson 2016.
- 7 Chesters 2021; Gottfredson & Lapan 1997; van der Vleuten, Jaspers, Maas, ym. 2016.
- 8 Eccles, Jacobs & Harold 1990; Eccles, Freedman-Doan, Frome, ym. 2000.
- 9 Cech 2013; Correll 2001; Correll 2004.
- 10 Charles & Bradley 2002; Charles & Bradley 2009.
- 11 Eagly 1997.
- 12 Jacobs 1989; Jacobs 1995.
- 13 Floge & Merrill 1986; Greed 2000; Simpson 2004.
- 14 Eberhard, Matthes & Ulrich 2015; Gabay-Egozi, Shavit & Yaish 2015.
- 15 Ochsenfeld 2016.
- 16 Kauhanen & Riukula 2019.
- 17 Lahtinen 2019.
- 18 Polachek 1978; Polachek 1981.
- 19 Burge 2013; Morgan, Gelbgiser & Weeden 2013.
- 20 Barone & Assirelli 2020; Herbaut & Barone 2021; Ochsenfeld 2016.
- 21 Magnusson 2021; McCrate 2005.
- 22 Jonsson 1999.
- 23 Herbaut & Barone 2021; Xie & Shauman 2005.
- 24 Reilly, Neumann & Andrews 2019.
- 25 Correll 2001; Tellhed, Bäckström & Björklund 2017.
- 26 Bell 1976; Kerr, Dunlop, Harbison, ym. 1973.
- 27 Treiman 1970.
- 28 Chesters 2021; Dryler 1998; Polavieja & Platt 2014.
- 29 Goldthorpe 2007.
- 30 Prix 2013.
- 31 Montt 2017.
- 32 Hällsten & Thaning 2018; Triventi, Vergolini & Zanini 2017.
- 33 Prix & Kilpi-Jakonen 2022.
- 34 England 2010; Prix & Kilpi-Jakonen 2022.
- 35 Charles & Bradley 2009.
- 36 Mt., Mandel & Semyonov 2006.
- 37 Esim. Charles & Bradley 2002; Jauhiainen, Kivirauma & Rinne 1998.
- 38 Mora & Ruiz-Castillo 2011.
- 39 Elbers 2021; Mora & Ruiz-Castillo 2011.
- 40 Mora & Ruiz-Castillo 2011.
- 41 Elbers 2021; Mora & Ruiz-Castillo 2011.
- 42 R Core Team 2020.
- 43 Kailaheimo-Lönnqvist, Kilpi-Jakonen, Niemelä, ym. 2020.
- 44 Silvennoinen, Kalalahti & Varjo 2018.
- 45 Opistotutkintojen sukupuolijakauma oli aikasarjan alkuvaiheessa vielä hyvin tasapainoinen, vaikka naisten joukossa opistoilla oli suhteellisesti tärkeämpi rooli koulutusekspansiossa. M-indeksin logiikassa tietyn koulutusalan sisäinen vino sukupuoli-jakauma lisää enemmän segregaatiopainetta, jos koulutustaso yhteensä on melko tasapainoinen verrattuna tilanteeseen, jossa tämä koulutusala kuuluisi hyvin sukupuolittuneen koulutustasoon. Tästä syystä tasapainoisempaa sukupuolijakaumaa kohti muuttuvan koulutustason segregaatioindeksi voi nousta (ks. myös Elbers 2021, 12, 26–27).
- 46 Esim. England & Li 2006.
- 47 Ks. myös Prix & Kilpi-Jakonen 2022.
- 48 Ks. esim. Usdansky 2011.

- 49 Grunow, Begall & Buchler 2018.
- 50 Ks. esim. Alon & DiPrete 2015; Gabay-Egozi, Shavit & Yaish 2015; Morgan, Gelbgiser & Weeden 2013; Riegle-Crumb, King, Grodsky, ym. 2012.
- 51 Lahtinen 2019, 33–36.
- 52 Eagly 1997; Eagly & Koenig 2021.
- 53 Eagly & Koenig 2021.
- 54 England 1999; Saari, Kantola & Koskinen Sandberg 2021; Saari & Koskinen Sandberg 2017.
- 55 Lahtinen 2019.
- 56 Barone, Schizzerotto, Assirelli, ym. 2019; Herbaut & Barone 2021.
- 57 Inceoglu, Segers & Bartram 2012.
- 58 Yavorsky & Dill 2020.
- 59 Hamjediers 2021.
- 60 Ks. myös Fraser 1994.
- 61 Tilastokeskus 2022.
- 62 Mt.

Kirjallisuus

Albæk, Karsten, Mona Larsen & Lars Stage Thomsen (2017). Segregation and gender wage gaps in the private and the public sectors: An analysis of Danish linked employer–employee data, 2002–2012. *Empirical Economics* 53 (2), ss. 779–802.

Alon, Sigal & Thomas DiPrete (2015). Gender differences in the formation of a field of study choice set. *Sociological Science* 2, ss. 50–81.

Barone, Carlo & Giulia Assirelli (2020). Gender segregation in higher education: An empirical test of seven explanations. *Higher Education* 79 (1), ss. 55–78.

Barone, Carlo, Antonio Schizzerotto, Giulia Assirelli & Giovanni Abbiati (2019). Nudging gender desegregation: A field experiment on the causal effect of information barriers on gender inequalities in higher education. *European Societies* 21 (3), ss. 356–377.

Bell, Daniel (1976). *The coming of post-industrial society: A venture in social forecasting*. New York: Basic Books.

Burge, Stephanie W. (2013). Cohort changes in the relationship between adolescents' family attitudes, STEM intentions and attainment. *Sociological Perspectives* 56 (1), ss. 49–73.

Cech, Erin (2013). The self-expressive edge of occupational sex segregation. *American Journal of Sociology* 119 (3), ss. 747–789.

Charles, Maria & Karen Bradley (2002). Equal but separate? A cross-national study of sex segregation in higher education. *American Sociological Review* 67 (4), ss. 573–99.

Charles, Maria & Karen Bradley (2009). Indulging our gendered selves? Sex segregation by field of study in 44 countries. *American Journal of Sociology* 114 (4), ss. 924–76.

Chesters, Jenny (2021). Gender attitudes and occupational aspirations in Germany: Are young men prepared for the jobs of the future? *Work, Employment and Society*. doi:10.1177/09500170211017046.

Correll, Shelley J. (2001). Gender and the career choice process: The role of biased self-assessments. *American Journal of Sociology* 106 (6), ss. 1691–1730.

Correll, Shelley J. (2004). Constraints into preferences: Gender, status, and emerging career aspirations. *American Sociological Review* 69 (1), ss. 93–113.

Dryler, Helen (1998). Parental role models, gender and educational choice. *British Journal of Sociology* 49 (3), ss. 375–398.

Eagly, Alice H. (1997). Sex differences in social behavior: Comparing social role theory and evolutionary psychology. *American Psychologist* 52 (12), ss. 1380–1383.

Eagly, Alice H. & Anne M. Koenig (2021). The vicious cycle linking stereotypes and social roles. *Current Directions in Psychological Science* 30 (4), ss. 343–350.

Eberhard, Verena, Stephanie Matthes & Joachim Gerd Ulrich (2015). The need for social approval and the choice of gender-typed occupations. Teoksessa *Gender Segregation in Vocational Education*, toimittanut Christian Imdorf, Kristinn Hegna, ja Liza Reisel, ss. 205–235. Comparative Social Research. Bingley: Emerald Group Publishing.

Eccles, Jacquelynne S., Carol Freedman-Doan, Pam Frome, Janis Jacobs & Kwang Suk Yoon (2000). Gender-role socialization in the family: A longitudinal approach. Teoksessa *The developmental social psychology of gender*, toimittanut Thomas Eckes ja Hanns M. Trautner, ss. 333–360. Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Eccles, Jacquelynne S., Janis E. Jacobs & Rena D. Harold (1990). Gender role stereotypes, expectancy effects, and parents' socialization of gender differences. *Journal of Social Issues* 46 (2), ss. 183–201.

Elbers, Benjamin (2021). A method for studying differences in segregation across time and space. *Sociological Methods & Research*. doi:10.1177/0049124121986204.

England, Paula (1992). *Comparable worth: Theories and evidence*. New York: Aldine de Gruyter.

England, Paula (1999). The case for comparable worth. *The Quarterly Review of Economics and Finance* 39 (5), ss. 743–755.

England, Paula (2010). The Gender Revolution. Uneven and Stalled. *Gender & Society* 24, ss. 149–66.

England, Paula & Su Li (2006). Desegregation stalled. The changing gender composition of college majors, 1971–2002. *Gender & Society* 20 (5), ss. 657–677.

Floge, Liliane & Deborah M. Merrill (1986). Tokenism reconsidered: Male nurses and female physicians in a hospital setting. *Social Forces* 64 (4), ss. 925–947.

Fraser, Nancy (1994). After the family wage: Gender equity and the welfare state. *Political Theory* 22 (4), ss. 591–618.

Gabay-Egozi, Limor, Yossi Shavit & Meir Yaish (2015). Gender differences in fields of study: The role of significant others and rational choice motivations. *European Sociological Review* 31 (3), ss. 284–297.

Ganzeboom, Harry B. G. & Donald J. Treiman (1996). Internationally comparable measures of occupational status for the 1988 International Standard Classification of Occupations. *Social Science Research* 25 (3), ss. 201–239.

Goldthorpe, John H. (2007). Class analysis and the reorientation of class theory: The case of persisting differentials in educational attainment. *Teoksessa On Sociology. Volume 2: Illustration and Retrospect*, ss. 21–44. Stanford, CA: Stanford University Press.

Gottfredson, Linda S. & Richard T. Lapan (1997). Assessing gender-based circumscription of occupational aspirations. *Journal of Career Assessment* 5 (4), ss. 419–441.

Greed, Clara (2000). Women in the construction professions: Achieving critical mass. *Gender, Work and Organization* 7 (3), ss. 181–196.

Grunow, Daniela, Katia Begall & Sandra Buchler (2018). Gender ideologies in Europe: A multidimensional framework. *Journal of Marriage and Family* 80 (1), ss. 42–60.

Grönlund, Anne, Karin Halldén & Charlotta Magnusson (2016). A Scandinavian success story? Women's labour market outcomes in Denmark, Finland, Norway and Sweden. *Acta Sociologica* 60 (2), ss. 97–119.

Hamjediers, Maik (2021). The causal effect of exposure to female-dominated work on men's occupational choices: Evidence from the suspension of the civilian service in Germany. *SocArXiv Papers*. doi:10.31235/osf.io/apvky.

Herbaut, Estelle & Carlo Barone (2021). Explaining gender segregation in higher education: Longitudinal evidence on the French case. *British Journal of Sociology of Education* 42 (2), ss. 260–286.

Hällsten, Martin & Max Thaning (2018). Multiple dimensions of social background and horizontal educational attainment in Sweden. *Research in Social Stratification and Mobility* 56, ss. 40–52.

Inceoglu, Ilke, Jesse Segers & Dave Bartram (2012). Age-related differences in work motivation. *Journal of Occupational and Organizational Psychology* 85 (2), ss. 300–329.

Jacobs, Jerry A. (1989). *Revolving Doors: Sex Segregation and Women's Careers*. Stanford: Stanford University Press.

Jacobs, Jerry A. (1995). Gender and academic specialties: Trends among recipients of college degrees in the 1980s. *Sociology of Education* 68 (2), ss. 81–98.

Jauhiainen, Arto, Joel Kivirauma & Risto Rinne (1998). Status and prestige through faith in education: The successful struggle of Finnish primary school teachers for universal university training. *Journal of Education for Teaching* 24 (3), ss. 261–272.

Jonsson, Jan O (1999). Explaining sex differences in educational choice an empirical assessment of a rational choice model. *European Sociological Review* 15 (4), ss. 391–404.

Kailaheimo-Lönnqvist, Sanna, Elina Kilpi-Jakonen, Mikko Niemelä & Irene Prix (2020). Eriarvoisuus koulutuksessa. Teoksessa *Eriarvoisuuden tila Suomessa 2020*, toimittanut Maija Mattila, ss. 93–125. Helsinki: Kalevi Sorsa -säätö.

Kauhanen, Antti & Krista Riukula (2019). Työmarkkinoiden eriytyminen ja tasa-arvo Suomessa. Teoksessa *Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon. Analyysieja tasa-arvobarometrasta 2017*, toimittanut Mia Teräsaho ja Johanna Närvi, ss. 80–100. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Kerr, Clark, John T. Dunlop, Frederick Harbison & C.A. Myers (1973). *Industrialism and industrial man. The problems of labour and management in economic growth*. Harmondsworth: Penguin.

Korkeamäki, Ossi & Tomi Kyyrä (2005). The gender wage gap and sex segregation in Finland. *Finnish Economic Papers* 18 (2), ss. 57–71.

Lahtinen, Jenni (2019). "Mikä ois mun juttu" –nuorten koulutusvalinnat sosiaalisatimaisemien kehyksissä: Purkutalkoot-hankkeen loppuraportti. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Magnusson, Charlotta (2009). Gender, occupational prestige, and wages: A test of devaluation theory. *European Sociological Review* 25 (1), ss. 87–101.

Magnusson, Charlotta (2021). Flexible time – but is the time owned? Family friendly and family unfriendly work arrangements, occupational gender composition and wages: A test of the mother-friendly job hypothesis in Sweden. *Community, Work & Family* 24 (3), ss. 291–314.

Mandel, Hadas & Moshe Semyonov (2006). A welfare state paradox: State interventions and women's employment opportunities in 22 countries. *American Journal of Sociology* 111 (6), ss. 1910–1949.

McCrate, Elaine (2005). Flexible hours, workplace authority, and compensating wage differentials in the US. *Feminist Economics* 11 (1), ss. 11–39.

Montt, Guillermo (2017). Field-of-study mismatch and overqualification: Labour market correlates and their wage penalty. *IZA Journal of Labor Economics* 6 (1), ss. 1–20.

Mora, Ricardo & Javier Ruiz-Castillo (2011). Entropy-based segregation indices. *Sociological Methodology* 41 (1), ss. 159–194.

Morgan, Stephen L., Dafna Gelbgiser & Kim A. Weeden (2013). Feeding the pipeline: Gender, occupational plans, and college major selection. *Social Science Research* 42 (4), ss. 989–1005.

Ochsenfeld, Fabian (2016). Preferences, constraints, and the process of sex segregation in college majors: A choice analysis. *Social Science Research* 56, ss. 117–132.

Polachek, Solomon William (1978). Sex differences in college major. *Industrial and Labor Relations Review* 31 (4), ss. 498–508.

Polachek, Solomon William (1981). Occupational self-selection: A human capital approach to sex differences in occupational structure. *The Review of Economics and Statistics* 63 (1), ss. 60–69.

Polavieja, Javier G. & Lucinda Platt (2014). Nurse or mechanic? The role of parental socialization and children's personality in the formation of sex-typed occupational aspirations. *Social Forces* 93 (1), ss. 31–61.

Prix, Irene (2013). More or different education? The joint impact of educational level and fields of study on earnings stratification in Finland, 1985-2005. *Acta Sociologica* 56 (3), ss. 265–284.

Prix, Irene & Elina Kilpi-Jakonen (2022). Not in a class of one's own: Social origin differentials in applying to gender-(a)typical fields of study across the educational hierarchy. *European Sociological Review*. doi:10.1093/esr/jcaco07.

R Core Team (2020). *R: A language and environment for statistical computing*. Vienna: R Foundation for Statistical Computing. Osoitteessa <https://www.R-project.org/>.

Reilly, David, David L Neumann & Glenda Andrews (2019). Investigating gender differences in mathematics and science: Results from the 2011 Trends in Mathematics and Science Survey. *Research in Science Education* 49 (1), ss. 25–50.

Riegle-Crumb, Catherine, Barbara King, Eric Grodsky & Chandra Muller (2012). The more things change, the more they stay the same? Prior achievement fails to explain gender inequality in entry into STEM college majors over time. *American Educational Research Journal* 49 (6), ss. 1048–1073.

Saari, Milja, Johanna Kantola & Paula Koskinen Sandberg (2021). Implementing equal pay policy: Clash between gender equality and corporatism. *Social Politics* 28 (2), ss. 265–289.

Saari, Milja & Paula Koskinen Sandberg (2017). Samapalkkaisuuden politiikka: monitieteinen näkökulma sukupuolten palkkaeriarvoisuuteen. *Talous & yhteiskunta* 45 (1), ss. 22–27.

Silvennoinen, Heikki, Mira Kalalahti & Janne Varjo (2018). Koulutususko yhteiskunnallisena ilmiönä. Teoksessa *Koulutuksen lupaukset ja koulutususko. Kasvatustieteiden vuosikirja* 2, ss. 11–40. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura.

Simpson, Ruth (2004). Masculinity at work: The experiences of men in female dominated occupations. *Work, Employment and Society* 18 (2), ss. 349–368.

Tellhed, Una, Martin Bäckström & Fredrik Björklund (2017). Will I fit in and do well? The importance of social belongingness and self-efficacy for explaining gender differences in interest in STEM and HEED majors. *Sex Roles* 77 (1), ss. 86–96.

Tilastokeskus (2021). *Sukupuolten tasa-arvo Suomessa 2021*. Helsinki: Tilastokeskus. Osoitteessa https://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/yyti_sts_202100_2021_23460_net_p2.pdf. Viitattu 13.1.2022.

Tilastokeskus (2022). Kansallinen koulutusluokitus 2016. Osoitteessa <https://tilastokeskus.fi/fi/luokitukset/koulutus/>. Viitattu 24.1.2022.

Treiman, Donald J. (1970). Industrialization and social stratification. *Sociological Inquiry* 40 (2), ss. 207–34.

Triventi, Moris, Loris Vergolini & Nadir Zanini (2017). Do individuals with high social background graduate from more rewarding fields of study? Changing patterns before and after the ‘Bologna process’. *Research in Social Stratification and Mobility* 51, ss. 28–40.

Usdansky, Margaret L. (2011). The gender-equality paradox: Class and incongruity between work-family attitudes and behaviors. *Journal of Family Theory & Review* 3 (3), ss. 163–178.

van der Vleuten, Maaïke, Eva Jaspers, Ineke Maas & Tanja van der Lippe (2016). Boys’ and girls’ educational choices in secondary education. The role of gender ideology. *Educational Studies* 42 (2), ss. 181–200.

Xie, Yue & Kimberlee A. Shauman (2005). *Women in science: Career processes and outcomes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Yavorsky, Jill E. & Janette Dill (2020). Unemployment and men’s entrance into female-dominated jobs. *Social Science Research* 85. doi:10.1016/j.ssresearch.2019.102373.

Koetun hyvinvoinnin muutokset ja väestöryhmittäiset erot

NIKO ESKELINEN, SAKARI KAINULAINEN,
PIETARI KUJALA JA MIKKO NIEMELÄ

Johdanto

JULKISESSA KESKUSTELUSSA Suomesta piirretään kuvaa laajan tasa-arvon ja korkean hyvinvoinnin mallimaana. Suomalaisen hyvinvointi onkin monella mittarilla tarkasteltuna korkealla tasolla, ja erilaisissa hyvinvointia kartoittavissa maavertailuissa Suomi sijoittuu lähes poikkeuksetta maailman kärkimaiden joukkoon. Esimerkiksi Maailman onnellisuusraportti (World Happiness Report), joka kartoittaa hyvinvointia ja elämänlaatua useilla eri osa-alueilla, on listannut Suomen maailman onnellisimmaksi maaksi viisi kertaa peräkkäin vuosina 2018–2022. Huolimatta siitä, että valtaosa suomalaisista voikenties paremmin kuin koskaan aikaisemmin, maailman onnellisimman kansakunnan hyvinvointi jakautuu epätasaisesti¹. Erot näkyvät hyvinvoinnin eri osa-alueilla, kuten taloudellisessa toimeentulossa, sosiaalisissa suhteissa tai terveydessä.

Tässä luvussa tarkastelemme suomalaisten koettua hyvinvointia, siinä tapahtuneita muutoksia ja siinä ilmeneviä väestöryhmittäisiä eroja. Hyvinvointitutkimukselle on luonteenomaista teoreettinen ja

menetelmällinen moninaisuus. Sen lähestymistapoina ovat olleet niin elämänlaatu², toimintamahdollisuudet³, tarpeet⁴, onnellisuus⁵ kuin elintaso ja elinolot⁶. Suomalainen – ja ylipäänsä pohjoismainen – hyvinvointitutkimus on keskittynyt perinteisesti väestön elinoloihin. Hyvinvointitutkimuksen monitieteisyyttä kuvaa se, että hyvinvointia, kuten onnellisuutta tai elämäntyytyväisyyttä, on tarkasteltu muun muassa taloustieteessä, psykologiassa ja sosiologiassa, sekä näiden tieteenalojen rajapinnoilla. Siinä missä taloustieteessä on oltu kiinnostuneita esimerkiksi talouden markkinamekanismien yhteydestä hyvinvointiin, psykologiassa on erikoistuttu hyvinvoinnin ja onnellisuuden kokemusten analysointiin. Sosiologiassa kiinnostuksen kohteena ovat olleet muun muassa yksilöiden hyvinvointia määrittävät reunaehdot tai esimerkiksi hyvinvoinnin ja hyvinvointivaltion väliset mekanismit.⁷

Hyvinvoinnin eri osa-alueita voidaan mitata niin objektiivisin kuin subjektiivisin mittarein. Kyse on siitä, määritetäänkö hyvinvointi objektiivisesti mitattavien tarpeiden tyydyttymisen tai niitä edellyttävien resurssien perusteella vai onko lähtökohtana yksilön kokemus omasta hyvinvoinnistaan. Eri aikoina on painotettu erilaisia lähestymistapoja ja ulottuvuuksia sekä niiden mittaamistapoja.⁸

Luvussa lähestymme koettua hyvinvointia neljästä näkökulmasta: onnellisuus ja elämäntyytyväisyys, taloudellinen hyvinvointi, sosiaaliset suhteet sekä koettu turvattomuus. Analyyseissa keskitymme näiden koetun hyvinvoinnin osa-alueiden ajallisiin muutoksiin sekä väestöryhmittäisiin eroihin. Muutosten tarkastelu koskee lähinnä 2010-lukua, joskin joissakin tapauksissa aineistot mahdollistavat myös pidemmän aikavälin tarkastelun. Näin ollen pääosa muutosten tarkastelusta kattaa periodin vuosien 2007–2009 finanssikriisin jälkimainingeista vuoden 2020 koronaviruspandemian aikaan. Taloudellisten kriisien yhteydessä koetun hyvinvoinnin, kuten onnellisuuden ja elämäntyytyväisyyden, on usein havaittu laskevan, joskaan kriisien yhteys koettuun onnellisuuteen tai hyvinvointiin ei ole yksioikoinen.⁹ Koronapandemian yhteyksiä koetun hyvinvoinnin eri osa-alueisiin ei vielä täysin tunneta, ainakaan väestötasolla ja ajallisesti vertailukelpoisten mittareiden osalta.

Onnellisuus ja elämäntyytyväisyys

Onnellisuus ja elämäntyytyväisyys tarjoavat koettuun hyvinvointiin laaja-alaisen lähestymistavan, jossa ei oteta kantaa eri hyvinvoinnin osa-alueisiin. Pikemminkin ne voidaan ymmärtää yksilön kokeman hyvinvoinnin summana. Vaikka käsitteitä käytetäänkin usein synonyymeina toisilleen, on onnellisuuden ja elämäntyytyväisyyden havaittu painottavan hyvinvointia hieman eri tavoin. Esimerkiksi talouden ja elämäntyytyväisyyden sekä talouden ja onnellisuuden välistä suhdetta tarkasteltaessa on havaittu, että siinä missä elämäntyytyväisyys kasvaa tulojen lisääntyessä, onnellisuus ei lisäännä tietyn tulorajan saavuttamisen jälkeen.¹⁰ Sen lisäksi, että erilaiset mittarit tuottavat hieman erilaisia tuloksia, käsitteillä on myös erilainen teoreettinen perusta, minkä vuoksi molempien tarkastelu rinnakkain on perusteltua.¹¹

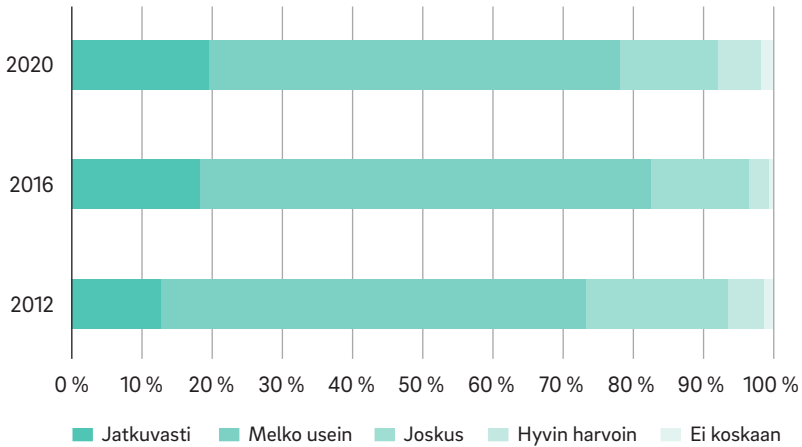
Arkikielessä onnellisuudella viitataan usein tunnetiloihin pikemminkin kuin järkiperusteiseen arvioon omasta hyvinvoinnin tilasta. Teoreettisemmin jäsennehtynä onnellisuuteen liittyy elementtejä, jotka korostavat ”merkitykseen ja yhteisiin arvoihin sitoutumista”¹² tai koettun ilon tuntemuksia¹³. Merkitystä ja yhteisiä arvoja painottavasta näkemyksestä on käytetty termiä *eudaimoninen onnellisuus* ja koettua iloa ja kokemuksia korostavasta näkemyksestä termiä *hedoninen onnellisuus*. Onnellisuudella onkin katsottu olevan kaksi erilaisesta merkitystä. Esimerkiksi Daniel Haybron on määritellyt onnellisuuden elämän sujumisena halutulla tavalla ja kokonaisvaltaisena miellyttävänä kokemuksena.¹⁴ Elämäntyytyväisyys voidaan puolestaan määritellä erilaisten tunnetilojen ja saavutusten summaksi.¹⁵

Kuviossa 5.1 tarkastellaan suomalaisten onnellisuuden muutoksia vuosina 2012, 2016 ja 2020. Onnellisuutta mitattiin kysymyksellä ”Kuinka usein olet tuntenut itsesi viimeisen 12 kuukauden aikana onnelliseksi?”. Vastausvaihtoehdot vaihtelivat viisiportaisella asteikolla välillä ”en koskaan” ja ”jatkuvasti”. Väite suomalaisista onnellisena kansana ei ole tulosten valossa aivan tuulesta temmattu: vuodesta riippumatta noin neljä viidestä kyselyyn osallistuneesta tuntee itsensä jatkuvasti tai melko usein

Kuvio 5.1. Onnellisuuden kokeminen vuosina 2012, 2016 ja 2020 (%)

Lähde: Hyvinvointi ja eriarvoisuus Suomessa -kyselyt vuosilta 2012, 2016 ja 2020.

Kysymys: Kuinka usein olet tuntenut itsesi viimeisen 12 kuukauden aikana onnelliseksi?

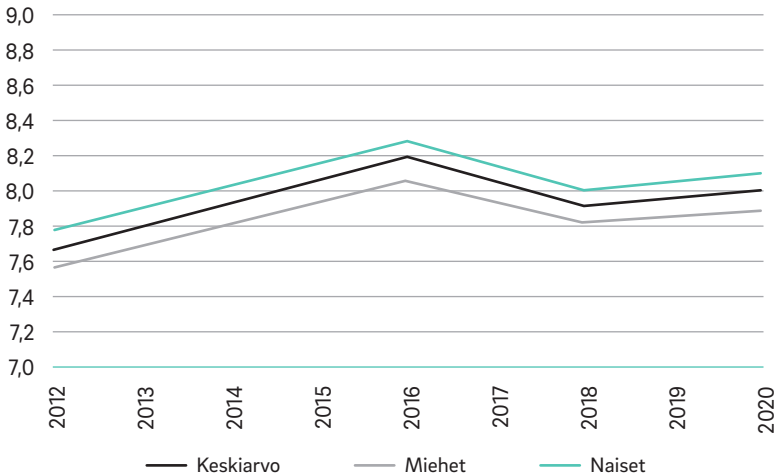

onnelliseksi. Onnellisuuden kokemus on pysynyt tarkasteluperiodilla verrattain vakaalla tasolla, ilman suurempia heilahteluja. Vuodesta 2012 vuoteen 2020 itsensä onnelliseksi kokeneiden osuus on kasvanut noin 5 prosenttiyksikköä. Korkeimmillaan onnellisten osuus väestöstä oli vuonna 2016, jolloin noin 82 prosenttia vastanneista raportoi kokevansa itsensä onnelliseksi joko melko usein tai aina. Vuosien 2016 ja 2020 välistä eroja tarkasteltaessa huomataan, että yhtäältä jatkuvasti onnelliseksi kokeneiden ja toisaalta harvemmin onnelliseksi kokeneiden osuudet ovat kasvaneet.

Myös suomalaisten elämäntyytyväisyys on pysynyt 2010-luvulla varsin vakaana (kuvio 5.2). Koettua elämäntyytyväisyyttä kartoitettiin subjektiivista yleistä tyytyväisyyden kokemusta mittaavalla kysymyksellä: ”Elämässä tapahtuu sekä hyviä että huonoja asioita. Kun ajattelet elämääsi nykyään, kuinka tyytyväinen tai tyytymätön elämääsi olet?” Vastaajia pyydettiin arvioimaan elämäntyytyväisyyttään asteikolla, joka vaihteli arvojen 0 (tyytymätön) ja 10 (tyytyväinen) välillä. Onnellisuuden tapaan myös väestön elämäntyytyväisyys on korkealla tasolla, ja

Kuvio 5.2. Elämäntyytyväisyys vuosina 2012, 2016, 2018 ja 2020, keskiarvot asteikolla 0–10

Lähde: Hyvinvointi ja eriarvoisuus Suomessa -kyselyt vuosilta 2012, 2016, 2017–18 ja 2020. Kysymys: Elämässä tapahtuu sekä hyviä että huonoja asioita. Kun ajattelet elämäsi nykyään, kuinka tyytyväinen tai tyytymätön elämäsi olet?

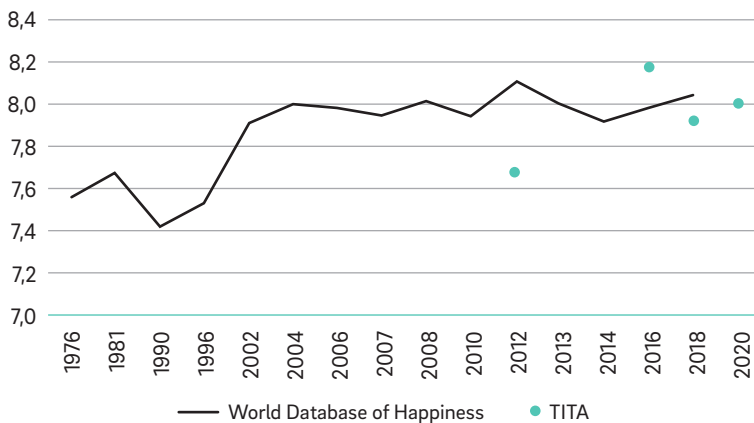

se on myös kohonnut hienokseltaan vuosien 2012–2020 välillä. Vuosien 2018 ja 2020 välisiä muutoksia tarkasteltaessa kiinnostavaa on se, että elämäntyytyväisyys on hieman noussut koronapandemiasta huolimatta. Tätä voi selittää osaltaan se, että koronapandemian ja pandemian hoitoon liittyvien rajoitustoimien vaikutukset näkyvät väestön mielialassa viiveellä: esimerkiksi hyvinvointiin kytkeytyvän psyykkisen kuormittuneisuuden havaittiin lisääntyneen vasta pandemian pitkittyessä.¹⁶

Suomalaisten elämäntyytyväisyys on kohonnut erityisesti pitkällä aikavälillä. Kuviossa 5.3 on esitetty edellä raportoidun elämäntyytyväisyyttä kuvaavan indikaattorin trendi vuodesta 1976 alkaen. Suomalaisten kokema tyytyväisyys on pysynyt pidemmän aikavälin tarkastelun näkökulmasta melko vakaana koko 2000-luvun ajan, joskin joitakin heilahteluja on tapahtunut myös viimeisten 20 vuoden aikana. Suuremmat muutokset ovat kuitenkin havaittavissa ennen 2000-lukua. Vuosina 1976 ja 1981 elämäntyytyväisyyden keskiarvo oli noin 7,6. 1990-luvun alussa

Kuvio 5.3. Elämäntyytyväisyys vuosina 1976–2020, keskiarvot asteikolla 0–10

Lähde: World Database of Happiness (vuodet 1976–2018); Hyvinvointi ja eriarvoisuus Suomessa -kyselyt vuosilta 2012, 2016, 2017–18 ja 2020. Kysymys: Elämässä tapahtuu sekä hyviä että huonoja asioita. Kun ajattelet elämäsi nykyään, kuinka tyytyväinen tai tyytymätön elämääsi olet? Tackling Inequalities in Time of Austerity (TITA) -tutkimushankkeen aineistot, Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto.

suomalaisten keskimääräinen elämäntyytyväisyys putosi, mutta lähti 1990-luvun kuluessa jyrkkään nousuun.

Väestön keskimääräisen onnellisuuden tai elämäntyytyväisyyden tarkastelu kätkee taakseen väestöryhmittäiset erot. Onnellisuudessa ja elämäntyytyväisyydessä saattaa olla suuriakin eroja eri väestöryhmien välillä, ja ajalliset muutokset voivat olla jopa erisuuntaisia. Taulukossa 5.1 tarkastellaan onnellisuuden ja elämäntyytyväisyyden muutoksia sukupuolen, iän, kotitaloustyyppin, työmarkkina-aseman ja koetun toimeentulon mukaan. Vuodesta riippumatta naiset tuntevat itsensä onnellisemmaksi kuin miehet. Sukupuolten väliset erot ovat kuitenkin kaventuneet. Vuosien 2012 ja 2020 välillä onnelliseksi itsensä kokevien miesten osuus on noussut 8 prosenttiyksikköä, siinä missä naisilla vastaavaa nousua ei ole juuri tapahtunut. Sukupuolen yhteys onnellisuuden ja elämäntyytyväisyyteen ei ole yksiselitteinen: osa kansainvälisistä vertailevista tutkimuksista on havainnut naisten olevan keskimäärin mie-

hiä onnellisempia ja raportoivan korkeampaa elämäntyytyväisyyttä¹⁷, kun taas osa tutkimuksista on osoittanut, että sukupuoli ei ole yhteydessä onnellisuuden kokemuksiin tai elämäntyytyväisyyteen¹⁸.

Onnelliseksi itsensä tuntevien osuus on noussut kaikissa ikäluokissa. Onnellisuus on kasvanut erityisesti alle 30-vuotiaiden keskuudessa. Perhetyypin perusteella itsensä useimmin onnelliseksi kokevat pariskunnat, niin lapsettomat parit kuin kahden huoltajan lapsiperheet. Parisuhteessa olevien onnellisuuden kokemus on muuttunut tarkasteluvuosina vähemmän kuin muiden perhetyyppien. Noin neljä viidestä parisuhteessa olevasta raportoi olevansa onnellinen melko usein tai jatkuvasti. Pariskuntien korkeampaa onnellisuutta ja elämäntyytyväisyyttä selittää osaltaan valikoitumisharha: aikaisemmassa tutkimuksessa on havaittu, että onnelliset ja elämäänsä tyytyväiset solmivat suhteita elämäänsä tyytymättömiä ja onnettomia todennäköisemmin.¹⁹ Vaikka erot pariskuntien ja yhden aikuisjäsenen talouksien välillä ovat selkeät, myös noin 70 prosenttia yksin asuvista ja yksinhuoltajista raportoi olevansa onnellinen. Myös yksin asuvien ja yksinhuoltajien onnellisuus on kehittynyt myönteisempään suuntaan tarkasteluperiodin aikana.

Kotitalouksien sosioekonomisen aseman yhteyttä onnellisuuteen ja elämäntyytyväisyyteen tarkastellaan taulukossa 5.1 työmarkkina-aseman ja taloudellisen toimeentulon kokemusten näkökulmista. Erityisesti kokemukset toimeentulosta näyttäisivät erottelevan onnellisuuden ja elämäntyytyväisyyden kokemusta. Ne, jotka kokevat selviävänsä pakollisista menoistaan helposti tai hyvin helposti, tuntevat itsensä onnelliseksi ja elämäänsä tyytyväiseksi selkeästi useammin kuin ne, jotka kokevat tulevansa toimeen heikommin. Erot eri ryhmien välillä ovat kuitenkin pienentyneet vuosien 2012 ja 2020 välillä. Tulojen ja onnellisuuden ja tulojen elämäntyytyväisyyden välinen yhteys ei sinänsä ole uusi tai yllättävä: lukuisissa tutkimuksissa on havaittu tulojen ja onnellisuuden (ja elämäntyytyväisyyden) linkittyvän läheisesti toisiinsa.²⁰ Tulojen ja onnellisuuden yhteyden osalta keskeistä näyttäisi olevan erityisesti tulojen ja menojen tasapaino.²¹

Myös ihmisen työmarkkina-aseman ja onnellisuuden kokemuksen välillä näyttää olevan yhteys. Vastaajista erityisesti työssäkäyvät ja

Taulukko 5.1. Onnellisuus ja elämäntyytyväisyys väestöryhmittäin vuosina 2012–2020 (%)

	Kokee itsensä onnelliseksi, %				Elämäntyytyväisyys, keskiarvo				
	2012	2016	2020	Muutos 2012– 2020, %	2012	2016	2018	2020	Muutos 2012– 2020, %-yks.
Sukupuoli									
Mies	67,7	79,4	76,0	8,3	7,57	8,05	7,82	7,88	0,31
Nainen	79,3	85,3	80,6	1,3	7,78	8,27	7,99	8,10	0,32
Ikä									
Alle 30	74,4	88,5	83,0	8,6	7,59	8,11	7,88	7,78	-0,17
30–39	76,5	83,5	77,4	0,9	7,77	8,20	8,02	7,68	-0,09
40–49	74,9	82,3	79,5	4,6	7,73	8,08	7,95	8,04	0,31
50–59	69,9	78,9	75,8	5,9	7,57	8,06	7,75	8,00	0,43
Yli 60	76,8	78,5	76,8	4,5	7,75	8,25	7,94	8,19	0,44
Kotitaloustyyppi									
Yksin	62,3	75,5	70,2	7,9	7,15	7,68	7,58	7,67	0,52
Yksihuoltaja	61,2	78,7	72,0	10,8	7,27	7,75	7,94	6,97	-0,30
Pari, lapsia	79,6	86,2	83,0	3	8,06	8,37	8,16	8,29	0,23
Pari, ei lapsia	80,6	86,6	82,2	1,6	7,76	8,32	8,04	8,16	0,40
Työmarkkinatilanne									
Opiskelija	78,1	86,6	82,1	4	7,52	8,12	7,78	7,76	0,24
Työtön	53,3	67,6	67,7	14,4	6,51	7,35	7,06	6,91	0,40
Työssä	78,8	86,7	82,6	3,8	7,88	8,23	8,08	8,16	0,28
Eläkeläinen	62,9	77,6	74,3	11,4	7,21	8,20	7,82	8,04	0,92
Saa menot katetuksi									
Suurin vaikeus	41,3	49,0	47,9	6,6	5,67	6,13	6,10	5,58	-0,09
Vaikeus	65,6	72,7	72,6	7	7,17	7,64	7,37	7,39	0,29
Helposti	77,7	84,6	80,0	2,3	7,93	8,28	7,98	8,02	0,09
Hyvin helposti	86,6	88,4	82,4	-4,2	8,32	8,56	8,37	8,64	0,32
Kaikki	73,6	82,3	78,3	4,7	7,67	8,16	7,91	7,99	0,32

opiskelijat kokevat itsensä onnelliseksi. Sen sijaan työttömistä jopa noin joka kuudes (14,7–17,7 %) raportoi kokevansa onnellisuutta harvoin tai ei koskaan. Aikaisempi tutkimus on osoittanut, että työttömyyden kokemukset ennustavat tuloista riippumatta heikompaa elämäntyytyväisyyttä ja että työttömyys on negatiivisesti yhteydessä onnellisuuden kokemuksiin niiden keskuudessa, jotka kokevat alhaisempaa onnellisuutta.²² Huomionarvoista on, että onnelliseksi itsensä tuntevien osuus on noussut työmarkkina-asetusta riippumatta vuosien 2012 ja 2020 välillä. Suurinta muutos on ollut työttömien ja eläkeläisten keskuudessa: esimerkiksi onnelliseksi itsensä kokevien osuus työttömistä on kasvanut 14,4 prosenttiyksikköä vuosien 2012–2020 välillä. Se, että onnelliseksi itsensä kokevien osuus on kasvanut juuri näissä ryhmissä, ei sinänsä ole yllättävää: opiskelijoiden ja työssäkäyvien keskuudessa onnellisuus on ennestään korkealla tasolla ja kasvua rajoittaa niin sanottu ”kattoefekti”, kun taas vuosikymmenen alussa ainoastaan noin puolet työttömistä koki itsensä onnelliseksi. Myös elämäntyytyväisyys on kasvanut näissä ryhmissä, joskin sen osalta ei ole havaittavissa yhtä voimakasta muutosta.

Kaiken kaikkiaan suomalaisten elämäntyytyväisyys on korkealla tasolla, eikä siinä ole tarkasteluperiodilla suurta vaihtelua. Elämäntyytyväisyys on lisääntynyt lähes kaikissa tarkasteltavissa väestöryhmissä. Selkeimmin elämäntyytyväisyys on kohonnut eläkeläisten keskuudessa. Elämäntyytyväisyydessä on silti selkeitä eroja. Naiset ovat tyytyväisempiä elämäänsä kuin miehet, iäkkäämmät tyytyväisempiä kuin nuoret, ja parisuhteessa olevat tyytyväisempiä kuin yksinasuvat ja yksinhuoltajat. Elämäntyytyväisyys on heikointa taloudellisista vaikeuksista kärsivien, työttömien ja yksinhuoltajien keskuudessa.

Taloudellinen hyvinvointi

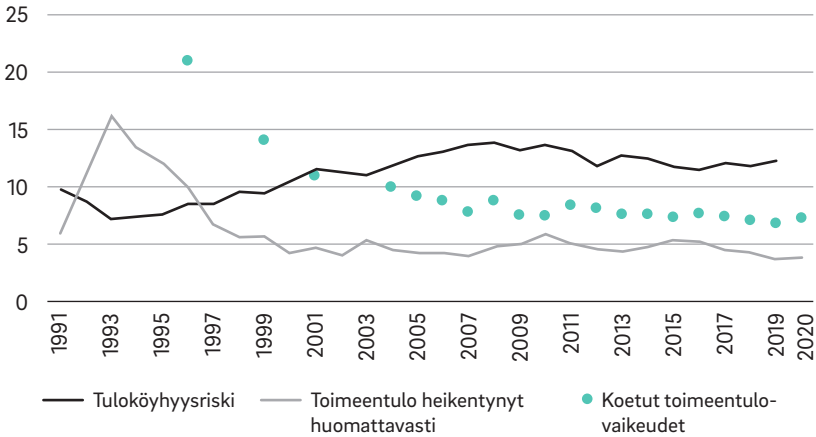
Kotitalouksien taloudellinen tilanne osoittautui edellä keskeiseksi erottelivaksi tekijäksi onnellisuuden ja elämäntyytyväisyyden kokemuksissa.

Seuraavaksi tarkastelemme tarkemmin koetun taloudellisen hyvinvoinnin muutoksia. Taloudellista hyvinvointia tarkastellaan hyvinvoinnin puutteiden näkökulmasta kolmella eri mittarilla (kuvio 5.4). Näistä suhteellinen tuloköyhyysriski on niin sanottu objektiivinen mittari. Se on yleisin ja laajasti esimerkiksi kansainvälisissä vertailuissa käytetty köyhyyden mittari, joka mittaa kotitalouksien pienituloisuutta. Kyseessä on puhtaasti suhteellinen mittari, sillä se lasketaan tietyinä prosenttiosuutena väestön keskimääräisestä tulosta. Euroopan unionin määritelmän mukaisesti tuloköyhyysriskissä elävät ne kotitaloudet, joiden kotitalouden käytettävissä olevat tulot kulutusyksikköä kohti ovat pienemmät kuin 60 prosenttia maan vastaavasta mediaanitulosta. Koettua taloudellista hyvinvointia puolestaan tutkimme tarkastelemalla kotitalouksien koettuja toimeentulovaikeuksia sekä kotitalouksien näkemystä taloudellisen tilanteensa muuttumisesta edellisen vuoden aikana. Koetuista toimeentulovaikeuksista esitämme niiden kotitalouksien osuuden, jotka raportoivat tulevansa toimeen vaikeuksin tai suurin vaikeuksin. Toimeentulon heikentymisen osalta raportoimme niiden kotitalouksien osuuden, jotka ilmoittivat toimeentulonsa heikentyneen huomattavasti viimeisen 12 kuukauden aikana.

Aiemmat tutkimukset aiheesta ovat osoittaneet, että eri mittarit saattavat tuottaa erilaisia tuloksia taloudellisten ongelmien laajuudesta ja niissä tapahtuneiden muutosten suunnasta.²³ Tämä näkyy selvästi myös kuviossa 5.4, jossa sekä taloudellisen toimeentulon laajuus että trendit vaihtelevat mittarin mukaan. Suhteellisen tuloköyhyysriskin muutokset seuraavat Suomessa tuloeroissa tapahtuneita muutoksia. Tulonjakotilastojen perusteella tuloerot ja tuloköyhyysriski laskivat 1960-luvun puolivälistä lähtien aina 1990-luvun lamaan asti. Köyhyyden ja kotitalouksien taloudellisen toimeentulon näkökulmasta kummallista on se, että yleisesti käytetyn köyhyysmittarin mukaan tuloköyhyys ei kasvanut 1990-luvun laman oloissa suurtyöttömyydestä tai leipäjonojen synnystä huolimatta. Tämä johtuu ennen muuta mittarin laskentatavasta eli siitä, että se pohjautuu tulojakaumaan ja on luonteeltaan suhteellinen. Tulonjakauman muuttuessa tuloköyhyysraja laski 1990-luvun

Kuvio 5.4. Koetut toimeentulovaikeudet ja pienituloisuus vuosina 1996–2020 (%)

Lähde: Koetut toimeentulovaikeudet: Moisio 2010 (vuodet 1996–2001); Tilastokeskuksen elinolotilasto (vuodet 2004–2020). Pienituloisuusaste: Tilastokeskuksen tulonjakotilasto.

alussa, minkä seurauksena tuloköhyys näytti edelleen pienentyvän.²⁴ Mediaanitulon laskiessa pienituloisia on siis laskentatavasta johtuen suhteellisesti vähemmän, mutta absoluuttisesti tarkastellen tuloköhyysrajan (60 prosenttia mediaanitulosta) alapuolella elävät olivat aiempaa huonotuloisempia.

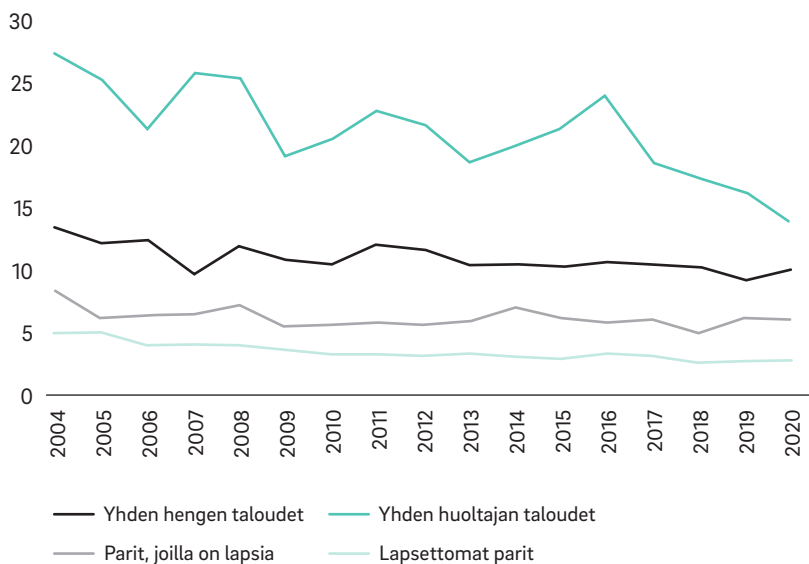
Subjektiiiviset, kotitalouksien koettuja toimeentulovaikeuksia kuvaavat mittarit kertovat puolestaan toisenlaisen tarinan. Toimeentulovaikeudet kasvoivat jyrkästi 1990-luvun alussa, mutta vähenivät taas selvästi laman taittuessa ja 1990-luvun lopun taloudellisen kasvun aikana. Sen sijaan tuloköhyysriski lähti tuloerojen kasvun myötä kasvuun. Vuosien 2007–2009 finanssikriisistä lähtien jokaisessa kolmessa mittarissa on havaittavissa laskeva trendi, joskin vuosittain havaitaan joitakin vaihteluita. Finanssikriisin vuosia tarkasteltaessa havaitaan, että koetut toimeentulovaikeudet kasvoivat jonkin verran finanssikriisin myötä. Sen sijaan suhteellinen tuloköhyysriski käyttäytyi samalla tavoin kuin 1990-luvun alussa eli se laski finanssikriisin aikana.

Tulokset tukevat aiempien tutkimusten havaintoja siinä, että ihmisten kokemukset omasta taloudellisesta tilanteestaan vaihtelevat objektiivisia pienituloisuusindikaattoreita herkemmin talouden syklien kanssa.²⁵ Tulokset ovat linjassa aiempien tutkimusten kanssa myös siinä, että taloudellista puutetta voidaan selittää ennen muuta perherakenteeseen ja työmarkkina-asemaan liittyvillä tekijöillä.²⁶

Toimeentulovaikeuksien kokeminen on selvästi yhteydessä työmarkkina-asemaan. Työssäkävien toimeentulovaikeudet ovat kaikkein vähäisimmät. Sen sijaan työmarkkinoiden ulkopuolella oleminen on yhteydessä kasvaneisiin toimeentulovaikeuksiin. Esimerkiksi toimeentulovaikeuksien kokemisen jyrkkä lasku 1990-luvun puolivälistä 2000-luvun alkuun tapahtui hyvin eri tavoin työmarkkina-asemasta riippuen: Vuonna 1996 työssäkävistä 16 prosenttia, työttömistä 41 prosenttia, opiskelijoista 50 prosenttia ja eläkeläisistä 12 prosenttia koki vaikeuksia

Kuvio 5.5. Koetut toimeentulovaikeudet kotitaloustyyppin mukaan vuosina 2004–2020 (%)

Lähde: Tilastokeskuksen elinolotilasto. Suurin vaikeuksin tai vaikeuksin toimeen tulevien kotitalouksien %-osuus.

selvitä jokapäiväisistä menoistaan. Vuonna 2009 työssäkäyvien toimeentulovaikeuksien kokeminen oli laskenut 6 prosenttiin, eläkeläisten 9 prosenttiin ja opiskelijoiden 18 prosenttiin. Sen sijaan työttömistä edelleen 39 prosenttia koki vaikeuksia selvittää jokapäiväisistä menoistaan.²⁷ Kuviossa 5.4 havaittu myönteinen kehitys koettujen toimeentulovaikeuksien osalta ei näin ollen tapahtunut kaikissa väestöryhmissä samalla tavoin. Erot eri työmarkkina-asemassa olevien välillä ovat olemassa yhä edelleen. Vuonna 2020 yli puolet työttömistä (52 %) ja opiskelijoista (59 %), vajaa neljännes eläkeläisistä (23 %) ja noin joka kymmenes työssä olevista (12 %) raportoi vaikeuksia selvittää pakollisista menoistaan.²⁸

Köyhyys- ja huono-osaisuustutkimukset ovat jo pitkään osoittaneet, että yksi keskeisimmistä taloudellista huono-osaisuutta selittävästä tekijöistä liittyy yksin asumiseen ja yksinhuoltajuuteen.²⁹ Yhden aikuisen kotitalouksissa asuvilta puuttuu toisen aikuisjäsenen antama taloudellinen turva. Esimerkiksi Anita Haatajan³⁰ tutkimuksessa havaittiin, että niin Suomessa kuin useissa muissakin Euroopan maissa yksin asuvat kokevat muuta väestöä enemmän toimeentulovaikeuksia ja osallistumista haittaavia terveysongelmia. Tarkasteltaessa vuosien 2014–2020 aikana tapahtuneita muutoksia, havaitaan, että yhden huoltajan lapsiperheet ja yksin asuvat kokevat toimeentulovaikeuksia selvästi useammin kuin kahden aikuisen taloudet (kuvio 5.5). Yksinhuoltajaperheissä toimeentulovaikeuksien kokeminen on kaikkein yleisintä. Yksinhuoltajaperheiden koetut toimeentulovaikeudet ovat kuitenkin vähentyneet viimeisten 16 vuoden aikana. Sen sijaan yhden hengen talouksissa toimeentulovaikeuksia kokeneiden osuus on pysynyt melko vakaana, noin 10 prosentin tietämissä. Joskin myös heidän kohdallansa on havaittavissa lievä laskeva trendi. Kahden huoltajan lapsiperheiden tilanne on niin ikään pysynyt vakaana: noin 6 prosenttia kahden huoltajan lapsiperheistä kokee vaikeuksia tulla toimeen. Selvästi vähiten toimeentulovaikeuksia on lapsettomilla pariskunnilla. Heidän tilanteensa on myös entisestään hienokseltaan parantunut viimeisten 16 vuoden aikana.

Sosiaaliset suhteet

Sosiaaliset suhteet ovat olennainen osa yksilön hyvinvointia ja keskeinen hyvinvointieroja kuvaava tekijä. Yksilöiden väliset ystävyyssuhteet, perhesuhteet sekä muut muodollisemmat suhteet ovat tärkeitä niin yksilöiden itsensä kuin myös yhteisöjen näkökulmasta. Ihmiset ovat synnynnäisesti sosiaalisia ja ihmisillä on sisäänrakennettu tarve kuulua erilaisiin ryhmiin. Hyvinvointitutkimuksessa on tyypillisesti korostunut prososiaalinen ihmiskäsitys, ja tätä kautta tutkimuksessa on oltu kiinnostuneita myös hyvinvoinnin sosiaalisesta ulottuvuudesta.

Aikaisemmassa tutkimuksessa on havaittu sosiaalisten suhteiden olevan yhteydessä yksilön hyvinvointiin, elämäntyytyväisyyteen ja onnellisuuteen. Ihmiset, jotka ovat jääneet erilaisten sosiaalisten suhteiden ja piirien ulkopuolelle, näyttäsivät olevan keskimäärin onnettomampia ja tyytymättömämpiä elämäänsä verrattuna sosiaalisesti aktiivisempiin henkilöihin.³¹ Kiinnostavaa on, että sosiaaliset suhteet ja verkostot eivät ainoastaan ennusta eroja yksilöiden koetussa hyvinvoinnissa, vaan ne ovat yhteydessä myös psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen ja jopa kuolleisuuteen³². Merkitykselliset sosiaaliset suhteet eivät siis vaikuta ainoastaan subjektiivisiin elämänlaatua ja koettua hyvinvointia kuvaaviin tekijöihin vaan näyttäsivät myös suojaavaan yksilöitä erilaisilta terveyteen liittyviltä riskeiltä.

Sosiaalisia suhteita, sosiaalista aktiivisuutta ja laajemmin hyvinvoinnin sosiaalisia ulottuvuuksia voidaan analysoida esimerkiksi tarkastelemalla sitä, kuinka usein ihmiset tapaavat toisia ihmisiä. Kuviossa 5.6 kuvataan ystäviään, sukulaisiaan tai työtovereitaan (muuten kuin työasioissa) vähintään kerran viikossa tapaavien osuutta väestössä. Keskimäärin noin kaksi kolmasosaa suomalaisista tapaa ystäviään, sukulaisiaan tai työtovereitaan työn ulkopuolella vähintään kerran viikossa. Tarkasteluajanjaksolla 2002–2018 ystäviään, sukulaisiaan ja työtovereitaan vähintään kerran viikossa tavanneiden osuus on hieman laskenut. Laskua on tapahtunut erityisesti vuosien 2002 ja 2012 välillä, minkä jälkeen trendi on tasaantunut. Aineisto ei tarjoa mahdollisuutta tarkastella sosiaalisten

Kuvio 5.6. Ystävien, sukulaisten tai työtovereiden tapaaminen Suomessa vuosina 2002–2018 (%)

Lähde: European Social Survey -kyselyt vuosilta 2002–2018, Suomea koskeva osaineisto.

kontaktien muutosta koronapandemian aikana, mutta on oletettavaa, että pandemia ja sen hillitsemiseen tähtäävät rajoitustoimet ovat vaikuttaneet negatiivisesti yksilöiden sosiaalisten kontaktien määrään.

Taulukossa 5.2 on puolestaan esitetty tapaamisten tiheys väestöryhmittäin vuosina 2002, 2010 ja 2018. Kun tapaamisten tiheyttä tarkastellaan ajassa, havaitaan, että niiden henkilöiden osuus, jotka tapaavat ystäviään vähintään kerran viikossa on laskenut hieman. Suurimmat muutokset tapaamisten tiheydessä nähdään nuorten, opiskelijoiden ja työttömien kohdalla. Esimerkiksi siinä missä vuonna 2002 ystäviään, sukulaisiaan tai työtovereitaan vähintään kerran viikossa tavanneiden osuus alle 30-vuotiaiden keskuudessa oli 87 prosenttia, vuonna 2018 vastaava osuus oli noin 78 prosenttia.

Väestöryhmittäisiä eroja tarkasteltaessa havaitaan kuitenkin, että ajallisesta muutoksesta huolimatta alle 30-vuotiaat tapaavat ystäviään, sukulaisiaan ja työtovereitaan huomattavasti muita ikäryhmiä useammin.

Taulukko 5.2. Vähintään kerran viikossa ystäviään, sukulaisiaan tai työtovereitaan Suomessa tapaavien osuus väestöryhmittäin vuosina 2002, 2010 ja 2018 (%)

	2002	2010	2018	Muutos 2002–2018, %-yks.
Sukupuoli				
Mies	65,7	63,1	63,3	-4,4
Nainen	71,7	71,3	66,9	-4,8
Ikä				
Alle 30	86,6	85,3	78,1	-8,5
30–39	70,2	61,3	66	-4,2
40–49	62,5	64,8	64	1,5
50–59	56,7	58,4	60,1	3,4
Yli 60	64,6	63,3	61,6	
Työmarkkinatilanne				
Opiskelija	87,9	84,5	80,1	-7,8
Työtön	72,4	58,3	65,6	-6,8
Työssä	65,7	66,4	64,1	-1,6
Eläkeläinen	64,5	63,3	62,9	-1,6
Kaikki	68,9	67,4	65,2	-3,7

Työmarkkinatilanteen osalta sama on havaittavissa opiskelijoiden kohdalla. Opiskelijoiden sosiaalista aktiivisuutta selittää olennaisesti ikä ja elämänvaihe. Sukupuolen mukaan tarkasteltuna naiset tapaavat ystäviään, sukulaisiaan ja työtovereitaan miehiä useammin.

Koettu turvattomuus

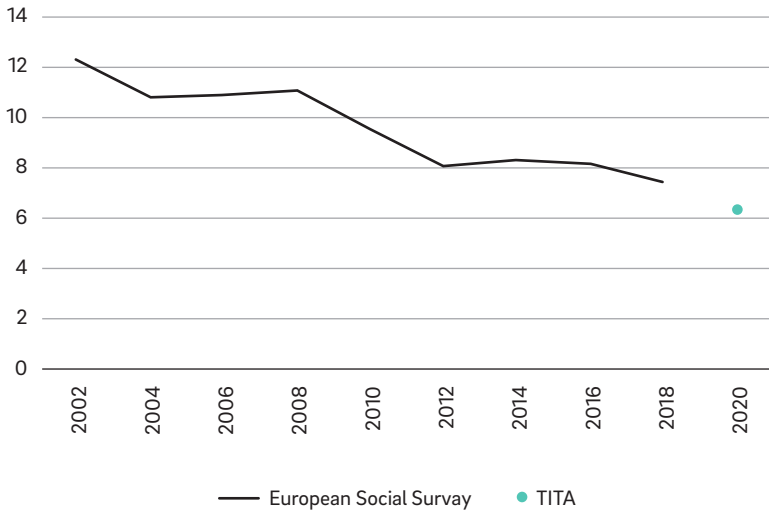
Turvallisuuteen liittyvät tunteet ja kokemukset ovat yksi hyvinvoinnin keskeisistä osa-alueista, ja ne ovat kytköksissä niin onnellisuuteen,

elämäntyytyväisyyteen kuin myös taloudelliseen hyvinvointiin. Turvattomuuden tutkimukset ovat osoittaneet, että liiallisen voimakkailla turvattomuuden kokemuksilla on niin fyysistä kuin henkistä hyvinvointia heikentäviä vaikutuksia.³³ Pohjimmiltaan koettu turvattomuus on tunneperäinen kokemus, joka pohjautuu yksilöiden käsitykseen kohonneesta uhriksi joutumisen riskistä.³⁴ Tämä käsitys perustuu kuitenkin enemmän yksilöiden omiin arvioihin kuin objektiivisiin riskiarvioihin. Käsitteenä koettu turvattomuus liitetään usein rikollisuuden pelkoon, joka tarkemmin määriteltynä viittaa rikoksen uhriksi joutumisen pelkoon. Koettu turvattomuus on kuitenkin laajempi käsite, joka kattaa eri rikostyyppeihin kohdistuneet pelot mutta myös muunlaiset uhkakuvat.³⁵ Tästä syystä koettu turvattomuus on hyödyllinen mittari kokonaiskuvan saamiseksi kansalaisten pelkotiloista. Koettua turvattomuutta tarkastellaan yleisesti käytetyllä mittarilla: koetulla asuinalueen turvattomuudella. Kuviossa 5.7 tarkastellaan suomalaisten asuinalueillaan kokeman turvattomuuden muutoksia vuosina 2002–2020. Turvattomuuden kokemusta on mitattu kysymällä vastaajilta, kuinka turvalliseksi he tuntevat olonsa ollessaan yksin pimeällä asuinalueellaan. Vastausvaihtoehdot olivat ”erittäin turvalliseksi”, ”turvalliseksi”, ”turvattomaksi” tai ”erittäin turvattomaksi”. Kuviossa 5.7 turvattomaksi ja erittäin turvattomaksi olonsa kokevien osuudet on yhdistetty. Koetun asuinalueen turvattomuuden osuuksissa on ollut pääosin vain pieniä vaihteluita mittausajankohtien välillä. Merkittävin lasku tapahtui vuosina 2008–2012, jolloin turvattomuus väheni noin 2–3 prosenttiyksikköä. Vuoden 2014 jälkeen turvattomien osuus on vähentynyt tasaisesti. Vuoteen 2020 tultaessa turvattomien osuus on vähentynyt tarkasteltavan ajanjakson alusta noin 6 prosenttiyksikköä. Kokonaisuudessaan koetun asuinalueen turvattomuuden osuudessa on laskeva trendi.

Vuonna 2020 noin 6 prosenttia vastaajista raportoi kokevansa turvattomuutta asuinalueellaan. Huolimatta kansallisella tasolla madaltuneesta koetun turvattomuuden tasosta, väestöryhmien välillä voi olla eroja. Taulukossa 5.3 tarkastellaan koettua turvattomuutta asuinalueella sukupuolen, iän, kotitaloustyyppin, työmarkkina-aseman sekä koetun

Kuvio 5.7. Koettu turvattomuus vuosina 2002–2020 (%)

Lähde: European Social Survey -kyselyt vuosilta 2002–2018, Suomea koskeva osaineisto; Hyvinvointi ja eriarvoisuus Suomessa -kysely 2020. Tackling Inequalities in Time of Austerity (TITA) -tutkimushankkeen aineistot, Yhteiskuntatieteellinen tietokirasto.

toimeentulon mukaan. Naiset kokevat enemmän turvattomuutta kuin miehet. Ero miesten ja naisten välillä on noin 7 prosenttiyksikköä. Tämä tukee aikaisempien tutkimusten havaintoja koetun turvattomuuden suuremmasta osuudesta naisten keskuudessa.³⁶ Sukupuolierot koetussa turvattomuudessa selittyvät erilaisilla riskikäsitteillä: naiset kokevat uhriksi joutumisen riskinsä usein korkeammaksi kuin miehet³⁷. Myös ikäryhmien välillä on eroja. Vanhemmat ihmiset kokevat enemmän turvattomuutta asuinalueilla kuin nuoremmat ihmiset. Erot iäkkäämpien ja nuorten välillä eivät kuitenkaan ole merkittäviä (noin 3–4 prosenttiyksikköä). Osaltaan ne kuitenkin tukevat käsitystä iän myötä vahvistuvasta koetusta turvattomuudesta.³⁸ Aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että riskikäsitteillä on merkittävä rooli vanhempien ihmisten kokeman turvattomuuden muodostumisessa.³⁹ Voi olla, että iäkkäämmät myös kokevat uhriksi joutumisen riskinsä korkeammaksi kuin nuoret.

Erot koetun turvattomuuden osuudessa eri kotitaloustyyppien välillä eivät myöskään ole suuria. Voimakkainta turvattomuus on yksin asuvien

Taulukko 5.3. Koettu turvattomuus väestöryhmittäin vuonna 2020 (%)

Lähde: Hyvinvointi ja eriarvoisuus Suomessa -kysely 2020.

Koettu turvattomuus asuinalueella

Sukupuoli

Mies	2.8
Nainen	10.2

Ikä

Alle 30	4.5
30–39	4.2
40–49	7.3
50–59	6.6
Yli 60	6.7

Kotitaloustyyppi

Yksin	9.0
Yksinhuoltaja	5.4
Pari, lapsia	3.4
Pari, ei lapsia	5.7

Työmarkkinatilanne

Opiskelija	5.2
Työtön	8.0
Työssä	3.9
Eläkeläinen	7.3

Saa menot katetuksi

Suurin vaikeuksin	28.2
Vaikeuksin	9.3
Helposti	4.9
Hyvin helposti	5.7
Kaikki	6.3

keskuudessa. Koetun asuinalueen turvattomuuden suhteen yksin asuvien ero lapsettomiin pareihin ja kahden huoltajan lapsiperheisiin on noin 3–6 prosenttiyksikköä. Työmarkkinatilanne ja taloudellisen toimeentulon kokemus toimivat puolestaan sosioekonomisen aseman mittareina. Erot eri työmarkkinatilanteessa olevien välillä ovat pieniä (noin 1–4 prosenttiyksikköä). Asuinalueella koetun turvattomuuden osuus on voimakkainta työttömien sekä eläkeläisten keskuudessa.

Subjektiiiviset kokemukset toimeentulosta nousevat merkittävimpään rooliin eri väestöryhmiä vertailtaessa. Vastaajista, jotka kokevat suuria vaikeuksia menojensa kattamisessa, lähes joka viides (noin 28 prosenttia) kokee turvattomuutta asuinalueellaan. Ero niihin, jotka saavat menonsa katettua helposti tai hyvin helposti, on noin 24 prosenttiyksikköä. Taloudellisten vaikeuksien kytkös voimakkaampaan koettuun turvattomuuteen on linjassa aikaisempien tutkimusten kanssa.⁴⁰ Kytkös selittyy käytössä olevien resurssien sekä asuinympäristön vaikutuksen kautta. Taloudellisista vaikeuksista kärsivillä on vähemmän resursseja, joilla suojata itseään uhriksi joutumista vastaan.⁴¹ Tämä puolestaan voimistaa kokemusta uhriksi joutumisen riskistä. Taloudellisista vaikeuksista kärsivät ihmiset myös usein asuvat alueilla, joilla uhriksi joutumisen riski voi vaikuttaa suuremmalta.⁴²

Suomalaisten kokema turvattomuus on vähentynyt viime vuosien aikana. Vaikuttaa siltä, että 2020-luvulle tultaessa asuinalueilla koettu turvattomuus on matalampaa kuin koskaan aikaisemmin koko 2000-luvun aikana. Perinteiset erot väestöryhmien välillä pitävät kuitenkin edelleen pintansa. Koettu turvattomuus on voimakkainta erityisesti naisten ja taloudellisista vaikeuksista kärsivien keskuudessa. Jossain määrin koettu turvattomuus on myös voimakkaampaa vanhempien ihmisten sekä yksin asuvien keskuudessa. Sitä vastoin miehet, nuoret, perheelliset sekä taloudellisesti parempiosaiset kokevat olonsa turvallisemmaksi.

Päätelmät ja suositukset: poliittisilla toimilla on mahdollista edistää hyvinvointia ja ehkäistä koetussa hyvinvoinnissa ilmenevää eriarvoisuutta

Väestön hyvinvoinnin edistäminen on suomalaisen sosiaalipolitiikan keskeisimpiä lähtökohtia ja tavoitteita. Tämä tavoite jaetaan laajalti yli puoluerajojen, joskin keinot hyvinvoinnin edistämiseksi vaihtelevat poliittisen kentän eri laidoilla. Hyvinvointi on kivunnut yhä korkeammalle sosiaali-, terveys- ja talouspolitiikan asialistoilla, ja päätöksenteossa on alettu pohtia entistä vahvemmin poliittisten päätösten merkitystä yksittäisten ihmisten hyvinvointiin. Kansakunnan hyvinvointia on tavattu pitää myös tärkeänä politiikan onnistumisen mittarina.

Köyhyys- ja tulonjakotutkimuksen traditiossa taloudellisen hyvinvoinnin edistämiseen tähtäävät politiikkasuositukset koskevat usein tulonsiirtojärjestelmää – verotusta sekä toimeentuloturvajärjestelmää. Joskin myös palvelujärjestelmän rooli taloudellisen hyvinvoinnin edistäjänä ja tasaajana on saanut huomiota tulonjakotutkimuksen saralla.⁴³ Koettu hyvinvointi kätkee kuitenkin taakseen useita hyvinvoinnin osa-alueita, joiden edistäminen ei onnistu ainoastaan tulonsiirto- tai palvelujärjestelmän keinoin. Koetun hyvinvoinnin edistäminen edellyttää laaja-alaista ja poikkihallinnollista yhteiskuntapolitiikkaa. Tämänkaltaisen ajattelutavallinen periaate sisältyy ylipäänsä pohjoismaisen hyvinvointimallin perusajatukseen, ja siitä vaikuttaa olevan konsensus yhä edelleen. Ajatus löytyy muun muassa pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelmasta, jossa luvataan pyrkiä ”sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävään hyvinvointiin”, sekä pääministeri Juha Sipilän hallituksen asettaman eriarvoisuuden vähentämistä käsitelleen työryhmän peruslähtökohdista.⁴⁴

Kaiken kaikkiaan suomalaisten koettu hyvinvointi on kehittynyt myönteisesti ja se on kansainvälisesti katsoen korkealla tasolla. Tästä huolimatta koetussa hyvinvoinnissa on nähtävissä selkeitä eroja väestöryhmien välillä, tarkasteltiinpa ilmiötä millä tahansa mittarilla. Tulostemme valossa riittävä toimeentulo on keskeinen tekijä koetun hyvinvoinnin

edistämisen taustalla. Taloudellisella hyvinvoinnilla on tulosten mukaan yhteys myös laaja-alaisempaan koettuun hyvinvointiin. Väestön taloudelliseen hyvinvointiin vaikuttavat ennen muuta taloudelliset suhdanteet ja työmarkkinoihin osallistumiseen liittyvät tekijät. Samalla ei kuitenkaan sovi unohtaa sosiaaliturvajärjestelmän tärkeää roolia toimeentuloturvan takaajana ja taloudellisen eriarvoisuuden vähentäjänä. Käynnissä olevan sosiaaliturvauudistuksen näkökulmasta toimeentulon turvaamiseen liittyvät seikat ovat siten erityisen tärkeässä roolissa. Samoin voidaan sanoa, että sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden on rakenneuudistuksen toimeenpanon jälkeen lunastettava lupauksensa väestön hyvinvoinnin edistämisestä.

Koetulle hyvinvoinnille yhtä tärkeää kuin riittävän suuruiset toimeentuloturvaetuedet tai sosiaali- ja terveystaloudellisten palveluiden riittävä saatavuus on kuitenkin myös se, kuinka sujuvaksi, ymmärrettäväksi ja oikeudenmukaiseksi etuus- ja palvelujärjestelmä koetaan ja millaisen palvelukokemuksen se esimerkiksi toimeentuloturvaetuutta hakevalle tai sitä saavalle antaa. Esimerkiksi Suomen perustulokokeilua arvioitaessa havaittiin, että vastikkeetonta perustuloa saaneet kokivat hyvinvointinsa selvästi paremmaksi kuin verrokkiryhmässä olleet: he luottivat enemmän omaan tulevaisuuteensa, kokivat tulevaisuutensa paremmin toimeen tuloillaan ja kokivat terveytensä sekä sosiaalisen ja taloudellisen hyvinvointinsa paremmaksi.⁴⁵ Nämä tulokset kertovat siitä, kuinka merkittävää ihmisten kokemalle hyvinvoinnille on se, millainen etuusjärjestelmä on luonteeltaan ja millaisista ihmis- ja vapauskäsitteistä se etuudensaajalle viestii. Tämä tulisi ottaa muun muassa sosiaaliturvauudistuksessa erittäin vakavasti. Selkeä etuusjärjestelmä luo ihmiselle mahdollisuuden rakentaa itselleen toimiva ja ennakoitava arki. Tätä arjessa pärjäämistä voidaan arvioida hyvinvoinnin kokemuksi mittaamalla.

Kansallisen ja paikallisen tason yhteiskunnallisten päättäjien vastuulla on huolehtia sellaisista julkisista turvaverkoista, joiden tarkoituksena on turvata hyvinvointi kaikille elämän riskitilanteissa. Monet koettua hyvinvointia edistävät tai heikentävät asiat tapahtuvat lähellä ihmistä – paikallis- tai yhteisötasolla. Paikallisella tasolla hyvinvoinnin

rakentaminen alkaa neuvoloista, varhaiskasvatuksesta ja kouluista, ja päättyy ikäihmisille suunnattuihin ja heidän hoivaansa liittyviin palveluihin. Ympäristöministeriön lähiöohjelma 2020–2022 on tässä mielessä hyvä esimerkki kansallisen tason ohjauksesta, jonka avulla pyritään kiinnittämään huomio suurempien kaupunkien toimenpiteisiin, joilla tavoitellaan asukkaiden hyvinvoinnin ja osallisuuden edistämistä sekä asuinalueiden eriytymisen vähentämistä.⁴⁶ Laajemmin lapsiperheiden ja lasten hyvinvoinnin näkökulmasta samankaltainen ohjaava rooli on kansallisella lapsistrategialla⁴⁷.

Merkittävä osa koetun hyvinvoinnin edistämisestä tapahtuu kuitenkin yhteisöjen tasolla. Koulut, naapurustot, työpaikat, urheiluseurat ja vapaa-ajan yhdistykset ovat avainroolissa ihmisten hyvinvoinnin edistämässä. Koronapandemia ja sen pitkittyminen ovat viimeistään tuoneet esiin ”sosiaalisen” välttämättömyyden ihmisten elämälle ja hyvinvoinnille. Yhteiskunnallisten toimenpiteiden näkökulmasta pandemian seuraukset edellyttävät sekä välitöntä että pitkän aikavälin seuranta. Huomattavaa on se, että myös tässä tarve monialaiselle yhteistyölle on ilmeinen. Pandemian seurauksia tulee hoitaa, samoin kuin koettua hyvinvointia edistää ylipäänsäkin, niin kansallisella kuin paikallisella tasolla sektorirajat ylittävästi. Päätäjillä tulee olla myös viisautta ja malttia, sillä pandemian sosiaalinen jälkihuolto tulee ottaa vakavasti ja sen tarve tulee kestämaan useita vuosia. Hoitamattomana se voi johtaa ihmisten sosiaaliseen kuolemaan.⁴⁸

Viitteet

- 1 Kestilä & Karvonen 2019; Moisiö ym. 2008; Niemelä & Saari 2013.
- 2 Nussbaum & Sen 1993; Offer 1996.
- 3 Sen 1984; 1985.
- 4 Allardt 1975; Doyal & Gough 1991.
- 5 Easterlin 1974; Veenhoven 1984; Layard 2005.
- 6 Johansson 1970; Erikson & Åberg 1984; Erikson ym. 1987.
- 7 Saari 2011, 2012.
- 8 Ks. esim. Kainu & Niemelä 2014; Kainulainen 2018; Kainulainen & Saari 2013.
- 9 Arechavala ym. 2015.
- 10 Kahneman & Deaton 2010.
- 11 Kainulainen 2018.
- 12 ks. esim. Forgeard ym. 2011.
- 13 Delle Fave ym. 2011.
- 14 Haybron 2020.
- 15 Kainulainen 2014.
- 16 Suvisaari ym. 2021.
- 17 ks. esim. Graham & Chattopadhyay 2013; Joshanloo & Jovanović 2020.
- 18 Kahneman & Krueger 2006.
- 19 Stutzer & Frey 2006.
- 20 Rojas 2011.
- 21 Kainulainen 2018.
- 22 Böckerman & Ilmakunnas 2006.
- 23 Kainu & Niemelä 2014; Kangas & Ritakallio 1996; Moisiö 2004; Nolan & Whelan 2011.
- 24 ks. Niemelä 2003.
- 25 esim. Kangas & Ritakallio 2008.
- 26 esim. Haataja 2014; Kangas & Hussain 2014.
- 27 Moisiö 2010.
- 28 Hyvinvointi ja eriarvoisuus 2020 -kysely.
- 29 esim. Kangas ja Ritakallio 2008; Niemelä 2014.
- 30 Haataja 2014.
- 31 Ks. esim. Feeney & Collins 2015; Haller & Hadler 2006.
- 32 Holt-Lundstat & Smith 2012.
- 33 Amerio & Roccato 2005; Dupere & Perkins 2007; Visser ym. 2013.
- 34 Amerio & Roccato 2005; Golovchanova ym. 2021.
- 35 Golovchanova ym. 2021; Lee 2011.
- 36 Kujala 2021; Vieno ym. 2013; Visser ym. 2013.
- 37 ks. esim. Kujala 2021.
- 38 ks. esim. Vieno ym. 2013.
- 39 esim. Golovchanova ym. 2021.
- 40 esim. Kujala ym. 2019; Vieno ym. 2013.
- 41 Vieno ym. 2013; Russo ym. 2011.
- 42 Kempainen ym. 2014; Russo ym. 2011.
- 43 esim. Vaalavuo 2014.
- 44 Valtioneuvosto 2019; Valtioneuvoston kanslia 2018.
- 45 Kangas ym. 2021.
- 46 Ympäristöministeriö 2022.
- 47 Valtioneuvosto 2021.
- 48 Fadjukoff ym. 2022.

Kirjallisuus

- Allardt, E. (1975). *Att ha, att älska, att vara. Om välfärden i Norden*. Lund: Argos.
- Amerio, P. & Roccato, M. (2005). A predictive model for psychological reactions to crime in Italy: An analysis of fear of crime and concern about crime as a social problem. *Journal of Community & Applied Social Psychology* 15(1), 17–28.
- Arechavala, N.S., Espina P.Z. & Trapero, B.P. (2015). The economic crisis and its effects on the quality of life in the European Union. *Social Indicators Research* 120, 323–343.
- Böckerman, P. & Ilmakunnas, P. (2006). Elusive effects of unemployment on happiness. *Social Indicators Research*, 79(1), 159–169.
- Delle Fave, A., Massimini, F. & Bassi, M. (2011). Hedonism and eudaimonism in positive psychology. In *Psychological selection and optimal experience across cultures*, 3–18. Springer, Dordrecht.
- Doyal, L. & Gough, I. (1991). *A theory of human need*. Basingstoke: Macmillan, 1991.
- Dupere, V. & Perkins, D. D. (2007). Community types and mental health: A multi-level study of local environmental stress and coping. *American Journal of Community Psychology* 39(1-2), 107–119.
- Easterlin, R.A. (1974). Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. In David, P.A. & Reder M.W. (toim.) *Nations and households in economic growth. Essays in honor of Moses Abramovitz*. New York, NY: Academic Press, 89–125.
- Erikson, R., Hansen, E. J., Ringen, S. & Uusitalo, H. (toim.) (1987). *The Scandinavian model. Welfare states and welfare research*. Armonk, NY: Sharpe.

Erikson, R. & Åberg, R. (1984). *Välfärd i förändring. Levnadsvillkor i Sverige 1968–1981*. Stockholm: Prisma.

Fadjukoff, P., Kainulainen, S., Pirhonen, J., Saaranen, T., Valokivi, H. & Vauhkonen, A. (2022). Sosiaalinen hyvinvointi turvaa terveyttä. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti*. (Tulossa 2022).

Feeney, B. C. & Collins, N. L. (2015). A new look at social support: A theoretical perspective on thriving through relationships. *Personality and Social Psychology Review*, 19(2), 113–147.

Forgeard, M. J., Jayawickreme, E., Kern, M. L. & Seligman, M. E. (2011). Doing the right thing: Measuring wellbeing for public policy. *International journal of wellbeing*, 1(1).

Golovchanova, N., Andershed, H., Boersma, K. & Hellfeldt, K. (2021). Perceived reasons of unsafety among independently living older adults in Sweden. *Nordic Journal of Criminology*, 1–17.

Graham, C. & Chattopadhyay, S. (2013). Gender and well-being around the world. *International Journal of Happiness and Development*, 1(2), 212–232.

Haataja, A. (2014). Yksin asuvana EU:ssa – taloudellinen riski vai mahdollisuus? Teoksessa Niemelä, M. (toim.) *Eurooppalaiset elinolot*. Helsinki: Kela, 122–150.

Haller, M. & Hadler, M. (2006). How social relations and structures can produce happiness and unhappiness: An international comparative analysis. *Social indicators research*, 75(2), 169–216.

Haybron, D. M. (2020). “Happiness”, teoksessa Zalta, E. N. (toim.), *The Stanford Encyclopaedia of Philosophy*, Revised Edition 2020, <https://plato.stanford.edu/entries/happiness/> [viitattu 8.3.2022].

Holt-Lunstad, J. & Smith, T. B. (2012). Social relationships and mortality. *Social and Personality Psychology Compass*, 6(1), 41–53.

Johansson, S. (1970). *Om levnadsnivåundersökningen*. Stockholm: Allmänna förlaget.

Joshanloo, M. & Jovanović, V. (2020). The relationship between gender and life satisfaction: Analysis across demographic groups and global regions. *Archives of women's mental health*, 23(3), 331–338.

Kahneman, D. & Deaton, A. (2010). “High income improves evaluation of life but not emotional well-being”, *PNAS* 107: 16489–16493.

Kahneman, D. & Krueger, A. B. (2006). Developments in the measurement of subjective well-being. *Journal of Economic perspectives*, 20(1), 3–24.

Kainu, M. & Niemelä, M. (2014). Taloudelliset elinolot ja elämänvaiheet Euroopassa. Teoksessa Niemelä, M. (toim.) *Eurooppalaiset elinolot*. Helsinki: Kela, 8–44.

Kainulainen, S. (2014). Raha ja rakkaus hyvinvoinnin lähteinä. *Yhteiskuntapolitiikka* 79:5, 485–497.

Kainulainen, S. (2018). Tulojen ja onnellisuuden välinen yhteys Suomessa. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 114 (1), 57–70.

Kainulainen, S. & Saari, J. (2013). Koettu huono-osaisuus Suomessa. Teoksessa Niemelä, M. & Saari, J. (toim.) *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa*. Helsinki: Kela, 22–43.

Kangas, O. & Hussain, A. (2014). Työttömyys, työttömyysturva ja tuloköyhyysriski Euroopassa. Teoksessa Niemelä, M. (toim.) *Eurooppalaiset elinolot*. Helsinki: Kela, 152–181.

Kangas, O. & Ritakallio, V.-M. (toim.) (1996). *Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa*. Tutkimuksia 65. Helsinki: Stakes.

Kangas, O. & Ritakallio, V.-M. (2008) *Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa*. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 61. Helsinki: Kela.

Kangas, O., Ylikännö, M. & Niemelä, M. (2021) Trust, capabilities, confidence and basic income. Teoksessa Kangas, O., Jauhiainen, S., Simanainen, M. & Ylikännö, M. (toim.). *Experimenting with unconditional basic income. Lessons from the Finnish BI experiment 2017–2018*. Cheltenham: Edward Elgar, 117–133.

Kempainen, T., Lönnqvist, H. & Tuominen, M. (2014). Turvattomuus ei jakaudu tasan: Mitkä asuinalueen piirteet selittävät helsinkiläisten kokemaa turvattomuutta? *Yhteiskuntapolitiikka* 79(2014), 5–20.

Kestilä, L. & Karvonen, S. (toim.) (2019). *Suomalaisten hyvinvointi 2018*. Helsinki: Terveysturvan ja hyvinvoinnin laitos.

Kujala, P. (2021). Gendered feelings of unsafety and avoidance of local central areas in Finland 2001–2016. *Nordic Journal of Criminology* 23(1), 23–43.

Kujala, P., Kallio, J., & Niemelä, M. (2019). Income inequality, poverty, and fear of crime in Europe. *Cross-Cultural Research* 53(2), 163–185.

- Layard, R. (2005). *Happiness. Lessons from a new science*. New York, NY: Penguin, 2005.
- Lee, M. (2011). *Inventing fear of crime: Criminology and the politics of anxiety*. Routledge.
- Moisio, P. (2004) *Poverty dynamics according to direct, indirect and subjective measures. Modelling Markovian processes in a discrete time and space with error*. Research report 145. Helsinki: Stakes.
- Moisio, P. (2010) Tuloerojen, köyhyyden ja toimeentulo-ongelmien kehitys. Teoksessa Vaarama, M., Moisio, P. & Karvonen, S. (toim.). *Suomalaisten hyvinvointi 2010*. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 180–196.
- Moisio P., Karvonen S., Simpura J. & Heikkilä M. (toim.) (2008). *Suomalaisten hyvinvointi 2008*. Helsinki: Stakes.
- Niemelä, M. (2003). Pienituloisuuden ja pienimenoisuuden välisen suhteen kehitystrendit Suomessa 1966–2001. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 99 (3), 278–293.
- Niemelä, M. (toim.) (2014). *Eurooppalaiset elinolot*. Helsinki: Kela.
- Niemelä, M. & Saari, J. (toim.) (2013). *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa*. Helsinki: Kela.
- Nolan, B. & Whelan, C. T. (2011). *Poverty and deprivation in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Nussbaum, M. C. & Sen, A. (toim.) (1993). *The quality of life*. Oxford: Clarendon Press.
- Offer, A. (toim.) (1996). *Pursuit of the quality of life*. Oxford: Clarendon Press.
- Rojas, M. (2011). Happiness, income, and beyond. *Applied Research in Quality of Life* 6(3), 265.
- Russo, S., Roccato, M. & Vieno, A. (2011). Predicting perceived risk of crime: a multilevel study. *American Journal of Community Psychology* 48(3–4), 384–394.
- Saari, J. (2011) (toim.). *Hyvinvointi – Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Saari, J. (2012). *Onnellisuuspolitiikka. Kohti sosiaalisesti kestävää Suomea*. Julkaisuja 1/2012. Helsinki: Kalevi Sorsa -säätiö.

- Sen, A. (1984). *Resources, values and development*. Oxford: Blackwell.
- Sen, A. (1985). *Commodities and capabilities*. Amsterdam: North-Holland.
- Stutzer, A. & Frey, B. S. (2006). Does marriage make people happy, or do happy people get married? *The Journal of Socio-Economics*, 35(2), 326–347.
- Suvisaari, J., Lundqvist, A., Appelqvist-Schmidlechner, K., Solin P. & Härkönen T. (2021) Mieliala ja psyykkinen kuormittuneisuus. Teoksessa Kestilä L., Jokela M., Härmä v. & Rissanen P. (toim.) *Covid-19-epidemian vaikutukset hyvinvointiin, palvelujärjestelmään ja kansantalouteen. Asiantuntija-arvio, kevät 2021*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 21–26.
- Vaalavuori, M. (2014). Tulonjako ja sosiaalipalvelut elinkaaren ääripäissä. Teoksessa Niemelä, M. (toim.) *Eurooppalaiset elinolot*. Helsinki: Kela, 46–76.
- Valtioneuvosto (2019). Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. *Valtioneuvoston julkaisuja* 2019:31. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Valtioneuvosto (2021). Kansallinen lapsistrategia. Kansallisen lapsistrategian parlamentaarisen komitean komiteamietintö. *Valtioneuvoston julkaisuja* 2021:8. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Valtioneuvoston kanslia (2018). Eriarvoisuutta käsittelevän työryhmän loppuraportti. *Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja* 1/2018. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Veenhoven, R. (1984). *Conditions of happiness*. Dordrecht: D. Reidel.
- Vieno, A., Roccato, M. & Russo, S. (2013). Is fear of crime mainly social and economic insecurity in disguise? A multilevel multinational analysis. *Journal of Community & Applied Social Psychology* 23(6), 519–535.
- Visser, M., Scholte, M. & Scheepers, P. (2013). Fear of crime and feelings of unsafety in European countries: Macro and micro explanations in cross-national perspectives. *The Sociological Quarterly* 54(2), 278–301.
- Ympäristöministeriö (2022). *Lähiöohjelma*. Ympäristöministeriö. Elektroninen lähde: <https://ym.fi/lahioiden-kehittaminen>, viitattu 5.3.2022.

Lopuksi:
Mitä on tehtävä?

ANNA RAJAVUORI

ERIARVOISUUDELLA TARKOITETAAN yleensä sitä, että joillakin on tärkeäksi koettuja asioita vähemmän kuin toisilla. Voidaan tarkastella esimerkiksi tulojen, koulutuksen tai muiden resurssien epätasaista jakautumista. Tämänkaltainen eriarvoisuus on kuitenkin ongelma vasta sitten, kun tarkastellaan sen syitä ja seurauksia. Filosofi Antti Kauppinen on huomauttanut, että usein eriarvoisuudesta puhuttaessa taustalla on sittenkin kysymys hierarkioista ja tarkemmin ottaen erivertaisuudesta. Erivertaisuudessa ei ole suoranaisesti kyse siitä, että joillakin on enemmän hyviä asioita kuin toisilla, vaan yksilöiden ja ryhmien välisistä hierarkkisista ja vinoutuneista suhteista. Jotta ymmärtäisimme, mitä eriarvoisuus on ja miksi sitä tulee vähentää, on tarkasteltava myös erilaisia tasa-arvoisuuden ja tasavertaisuuden muotoja.¹

Eriarvoisuus on yhteiskuntaa monin eri tavoin läpileikkaava ilmiö, jonka vähentämiseksi ei ole olemassa yksinkertaisia ratkaisuja. Keinovalikoimaa suunnittelemaan ja toteuttamaan tarvitaan monitieteellistä tutkimusta, monialaista yhteiskuntapolitiikkaa ja kansainvälistä yhteistyötä. Lopulta eriarvoisuuden vähentämisessä on kuitenkin kyse tasa-arvon, oikeudenmukaisuuden ja osallisuuden lisäämisestä. Tämän kirjan tarkoituksena on ollut valottaa suomalaisen yhteiskunnan eriarvoistavia suhteita ja tarjota konkreettisia politiikkatoimia, joilla eriarvoistumiseen voitaisiin puuttua sen lieventämiseksi.

Seuraavaksi kokoon kustakin kirjan luvusta kirjoittajien suosittelemia toimia eriarvoisuuden vähentämiseksi.

Tulo- ja varallisuuserot

1. Omaksutaan yhtenäinen tuloverotus, jolloin veron kohteena ovat kaikki tulot eli ansiotulojen ja pääomatulojen yhteenlaskettu kokonaistulo.
2. Integroidaan yhtiövero ja tulovero, jolloin liikevoitosta maksetaan saman verran veroa kuin samansuuruisesta ansiotulosta. Tällä estetään haitallista verosuunnittelua.
3. Siirrytään listaamattomissa yhtiöissä menettelyyn, jossa ei ole yhtiöveroa. Silloin kaikkia voittoja verotetaan kuin ansiotuloja.
4. Uudistetaan perintö- ja lahjavero niin sanotulla kertymäperiaatteella eli verottamalla pitkin elinkaarta saatuja lahjoja ja perintöjä.
5. Toteutetaan varallisuuden ilmoitusvelvollisuus, joka ulottuu myös vakuutuskuorissa ja holding-yhtiöissä oleviin varoihin ja tuloihin. Ilmoitusvelvollisuus on myös keino kontrolloida veronkiertoa.
6. Lisäksi tarvitaan investointeja, joiden hyötyjä jakavat myös työntekijät parempina palkkoina ja työoloina.

Köyhyys

1. Lyhytkestoista köyhyyttä torjutaan ylläpitämällä etuuksien tasoa. Pitkittynyttä köyhyyttä voidaan lieventää voimaannuttamalla ihmisten inhimillisiä ja fyysisiä voimavaroja.
2. Taataan jatkossakin kaikkien pääsy julkisesti tarjottuun koulutukseen, terveydenhuoltoon ja sosiaalipalveluihin. Pohjoismaiseen hyvinvointimalliin kuuluvien palvelujen voidaan katsoa olevan eräänlaista ei-rahamääräistä perustuloa, joka vähentää kohdennettuun sosiaaliturvaan liittyviä ongelmia.

3. Palautetaan valtion johtava rooli innovaatiopolitiikassa ja suositaan innovaatioita, jotka painottavat inhimillistä tekijää ja parantavat ihmisten työllistettävyyttä.

Äänestyskäyttäytyminen

1. Ihmisten kokemusta yhteiskunnallisesta osallisuudesta ja politiikan merkityksellisyydestä omaan elämään lisätään köyhyyttä ja taloudellista niukkuutta vähentämällä.
2. Kiinnitetään huomio siihen, että ylimmät varallisuusryhmät eivät olisi ylliedustettuina äänestäneiden joukossa. Tämä on tärkeää demokratian toteutumisen varmistamiseksi.
3. Pyritään ehkäisemään alueellista segregaatiota. Huomataan, että kuntapäätäjät säilyttävät kunnalliset palvelut todennäköisemmin omien asuinpaikkojen läheisyydessä, ja korkean tulotason alueet ovat ylliedustettuina kunnanvaltuustoissa. Sen vuoksi suurituloiset alueet voivat saada etua kunnan päätöksenteossa, koska niillä äänestetään ahkerasti, äänet keskittyvät muutamille puolueille ja valtuustoon päädytään useammin suuri- kuin pienituloisilta alueilta. Nämä tekijät yhdessä uhkaavat alueellista tasa-arvoa.

Koulutusalojen sukupuolisegregaatio

1. Räätelöidään segregaation purkuun tähtäävät toimet kokonaisvaltaiseksi toimiksi, joissa otetaan huomioon eri koulutustasojen erot ja koulutukseen hakevien taustat.
2. Kiinnitetään enemmän huomiota miesten matalaan edustukseen naisvaltaisilla aloilla ja erityisesti matalammilla koulutusasteilla.
3. Parannetaan matalapalkkaisten mutta yhteiskunnallisesti tärkeiden ja työvoimapulaa kärsivien ammattien työoloja ja palkkausta.

4. Tuetaan ihmisten pragmaattisia motiiveja ja käytännön mahdollisuuksia opiskella ja työskennellä omalle sukupuolelle epätyypillisillä aloilla.
5. Kehitetään toisen asteen koulutuksen sisältämiä työssäoppimisen muotoja. Korkeakouluissa rakennetaan omat tutkinto-ohjelmat työssäkäyville, jo toisen alan tutkinnon ja työkokemuksen saavuttaneille aikuisille.
6. Jos laki antaa mahdollisuuden, suositaan alanvaihtoon räätälöidyissä koulutusmuodoissa vähemmistö sukupuolen hakijoita. Näin edesautetaan sekä sukupuolisegregaation purkua että koulutuksellista tasa-arvoa laajemmin.

Hyvinvoinnin edistäminen

1. Panostetaan laaja-alaiseen ja poikkihallinnolliseen yhteiskuntapolitiikkaan.
2. Varmistetaan kaikille riittävä toimeentulo ja toimiva sosiaaliturvajärjestelmä. Ne ovat keskeisiä tekijöitä taloudellisen eriarvoisuuden vähentämisessä ja koetun hyvinvoinnin lisäämisessä.
3. Varmistetaan, että sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut lunastavat rakenneuudistuksen toimeenpanon jälkeen lupauksensa väestön hyvinvoinnin edistämisestä. Sosiaaliturvauudistuksen näkökulmasta toimeentulon turvaamiseen liittyvät seikat ovat erityisen tärkeässä roolissa.
4. Toimeentuloturvaetuuksien ja sosiaali- ja terveystaloudellisten palveluiden riittävän saatavuuden lisäksi huomioidaan, että etuus- ja palvelujärjestelmä on sujuva, ymmärrettävä ja oikeudenmukainen.
5. Etuusjärjestelmästä muodostetaan mahdollisimman selkeä, jotta se luo ihmisille mahdollisuuden rakentaa itselleen toimiva ja ennakoitava arki. Kiinnitetään myös huomiota siihen, millaisista ihmis- ja vapauskäsitteistä etuusjärjestelmä etuudensaajalle viestii.

6. Seurataan pandemian seurauksia sekä välittömästi että pitkällä aikavälillä eri alojen ja sektoreiden yhteistyönä. Otetaan pandemian sosiaalinen jälkihuolto vakavasti, sillä sen tarve tulee kestämaan useita vuosia.

Viitteet

- ¹ Kauppinen, Antti (2020). Mist. puhumme, kun puhumme eriarvoisuudesta? Helsinki: Kalevi Sorsa -säätiö. https://sorsafoundation.fi/wp-content/uploads/2020/02/Kauppinen_web.pdf [Viitattu 22.6.2022.].

Kirjoittajat

NIKO ESKELINEN (YTM) on väitöskirjatutkija Turun yliopistossa eriarvoisuuden, interventioiden ja hyvinvointivaltion tutkimuksen tohtoriohjelmassa ja vieraileva tutkija Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella. Eskelinen tutkii haavoittuvien ryhmien hyvinvointiin, huono-osaisuuteen ja sosiaalisen aseman periytyvyyteen liittyviä kysymyksiä.

SAKARI KAINULAINEN (YTT, dosentti) toimii erityisasiantuntijana Diakonia-ammattikorkeakoulussa. Hän on tutkinut huono-osaisuuden ja hyvinvoinnin alueellisia ja väestöryhmittäisiä eroja.

ANU KANTOLA on viestinnän professori Helsingin yliopistossa. Hän on johtanut strategisen tutkimuksen Kansalaisuuden kuilut ja kuplat (BIBU) -hanketta ja on tutkinut talouden rakennemuutosten poliittisia vaikutuksia, erityisesti sosiaalisten ja poliittisten identiteettien muutoksia.

TIMO M. KAUPPINEN (VTI, dosentti) toimii tutkimuspäällikkönä Hyvinvointivaltion tutkimus ja uudistaminen -yksikössä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella. Hän on tutkinut alueellisesti ja ylisukupolvisesti ilmenevää eriarvoisuutta.

ELINA KILPI-JAKONEN (DPhil) on sosiologian apulaisprofessori ja akatematutkija Turun yliopistossa. Hänen tutkimuksensa käsittelevät

muun muassa koulutuksellista ja ylisukupolvista eriarvoisuutta ja maahanmuuttajien lapsia.

PIETARI KUJALA (VTM) on väitöskirjatutkija Turun yliopistossa eriarvoisuuden, interventioiden ja hyvinvointivaltion tutkimuksen tohtoriohjelmassa. Hänen tutkimuksensa käsittelevät turvattomuutta, rikollisuuden pelkoa sekä huono-osaisuutta.

MIKKO NIEMELÄ (VTT) toimii sosiologian professorina Turun yliopistossa sekä tutkimusprofessorina Kelassa. Hän toimii sosioekonomisen eriarvoisuuden ja hyvinvoinnin tutkimusalueen johtajana Eriarvoisuuden, interventioiden ja uuden hyvinvointiyhteiskunnan lippulaivassa (INVEST).

IRENE PRIX (VTT) työskentelee sosiologian yliopistonlehtorina Turun yliopistossa. Hän on tutkinut muun muassa perhetaustan merkitystä kouluttautumiseen sekä miesten ja naisten eroja koulutusalan valinnassa Suomessa.

ANNA RAJAVUORI (VTT) työskentelee eriarvoisuuden vähentämisen hankevastaavana Kalevi Sorsa -säätiössä.

MARJA RIIHELÄ (KTT) on erikoistutkijana Valtion taloudellisessa tutkimuskeskuksessa. Hän on tutkinut taloudellisen eriarvoisuuden ja köyhyyden kehitystä Suomessa ja on perehtynyt kysymyksiin tuloliikkuvuudesta.

OUTI SIRNIÖ (VTT) työskentelee erikoistutkijana Hyvinvointivaltion tutkimus ja uudistaminen -yksikössä Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksella. Hän tarkastelee tutkimuksissaan ylisukupolviseen sosiaaliseen periytymiseen, yhteiskunnan kerrostuneisuuteen ja taloudelliseen eriarvoisuuteen liittyviä kysymyksiä.

MATTI TUOMALA, taloustieteen professori (emeritus), Tampereen yliopisto, työskentelee Verotutkimuksen huippuyksikössä (FIT). Hän on julkaissut laajasti tutkimuksia optimaalisen verotuksen teoriasta ja taloudellisesta eriarvoisuudesta.

HANNA WASS (VIT) on yleisen valtio-opin dosentti, joka toimii varadekaanina Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa. Hän on tutkinut laajasti osallistumisen eriytymistä ja yhdenvertaisen poliittisen edustuksen edellytyksiä.

TEOS HAARUKOI SUOMALAISEN YHTEISKUNNAN eriarvoistavia rakenteita. Kirjoittajat käsittelevät tulo- ja varallisuuseroja keskittyen erityisesti ylimpiin tulo-osuuksiin, köyhyyden pitkittymistä, syvenemistä ja periytymistä, koetun hyvinvoinnin muutoksia ja väestöryhmittäisiä eroja, tulojen yhteyttä puoluevalintaan ja äänestysaktiivisuuteen sekä sukupuolisegregaatiota yhteiskunnallisen kerrostuneisuuden näkökulmasta. Ilmiön tarkastelun lisäksi keskeisen sijan saavat tutkijoiden ehdotukset eriarvoisuuden vähentämiseksi.

Kirja on tarkoitettu kaikille, jotka ovat kiinnostuneita eriarvoisuudesta 2020-luvun Suomessa. Erityisesti siitä on hyötyä päättäjille. Kirja on jatkoa vuonna 2020 ilmestyneelle samannimiselle teokselle, joka synnytti vilkasta yhteiskunnallista keskustelua eriarvoisuuden merkityksestä Suomessa.

ISBN 978-952-351-942-8
KL 32.2 & 36.15

into

Kalevi
Sorsa
säätiö